

híd

tudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

7

8

IRODALMI, MŰVESZETI,
T A R S A D A L O M -
TUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
XXI, ÉVF. 7-8 SZÁM 1958,
J U L I U S
A U G U S Z T U S
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ÁCS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VÉBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GÉZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
M A J C R N Á N D O R

Harcokat énekeljeteK

Saffer Pál

Egy boszniai kisvárosban történt, a banyalukai népszínház idényzáró vidéki körútján. B. Čopić „Nikoletina Bursac élményei” című dramatizációjának előadására készültek, amikor az egyik színész, jóval az előadás kezdete előtt három népviseletbe öltözött parasztasszonyt és egy polgáriruhás fiatalembert vett észre az üres terem első széksorában.

A színész megjegyzésére, hogy korán jöttek, az asszonyok elmondták, hogy faluról gyalogoltak be megnézni az ő Nikoletinájukat. A színész csodálkozására hozzátették:

— Mi a Bursac familiából vagyunk...

Felállt a fiatalember is, és bemutatkozott:

— Nikola Bursac a nevem — és hogy e legendás név viselésére való jogosultságát bizonyítsa, elővette a diákkönyvecskéjét...

A nagy harcokat és történelmi megrázkódtatásokat követő csendben, amikor a sírás és ujjongás egyaránt elhalkul, az első feljegyző tevékenységet a statisztikus kezdi: összeírja, összegezi és csoportosítja az adatokat, úgyszólván mérleget készít, a tudományhoz illő hideg tárgyilagossággal.

Ez az első és legpontosabb, de egyben a legfelületesebb és legsemmi-mondóbb krónikás tevékenység.

Őt követik a muzeológusok, akik összegyűjtik az esemény tárgyi emlékeit és a történelmi tanulmányozás számára megfelelő hadirendbe szedik. Ők, bár szintén a hideg tudományosság elvét követik, akarva, nem akarva már jóval többet mondanak, mert a feljegyzések és a tárgyak mindig magukon viselik és elárulják alkotójuk vagy tulajdonosuk egyéniségének nyomát. De ezekhez az adatokhoz csak a szerencsések férhetnek hozzá, akiknek alkalmuk nyílik e tárgyakat látni, és közülük is csak a figyelmesen szemlélni tudó kevesek.

Csak ezután szólal meg a történetíró. Tárgyilagosan, tudósan elmondja az eseményeket, a maga módján meg is magyarázza őket, hivatkozva a statisztikusok és muzeológusok által összegyűjtött anagra. Az esemény tehát ezzel bevonul a történelembe, és az iskolákban a kis és nagy nebulók

szorgalmasan magolni kezdi a hősök neveit, az esemény helyét és dátumát, vérmérsékletük szerint lelkesednek vagy elálmosodnak a hős és a hősiesség tudományosan tárgyilagositott fogalmán.

De mind e szükséges, hasznos és megbecsülést érdemlő történetírói tevékenység után valami elmondatlan marad, valami, amit a tudomány nyelvén nehezen lehetne kifejezni, de a megismerés szempontjából talán minden számnál, adatnál, térképnél és emléktárgynál fontosabb: elmondatlan marad az ember, a viharban álló vagy hajladozó, megroppanó vagy szembeszálló egyén, akiről közelebbit csak a költő mondhat nekünk.

Bár a harcok és megrázkódtatások idején »hallgatnak a muzsák«, szól a költő ilyenkor is. Hiszen nem volna költő, ha a szorongatásban nem állna népe mellett, nem szenvedne és érezne vele együtt, ha gyújtó szavával nem ösztönözne tetterre, vigasztaló szavával nem rakna írt a sebekre, vagy torkot szaggató sikolyával nem kiáltaná oda szörnyűködését az emberiségnek, ha lecsapni készül az ölni rántott kés.

Ilyen sorok azonban csak elvétve csillannak fel. Két ütközet között, hátizsákra rakott gyűrt papírokon íródnak és náluk megrázóbb, hitelesebb aligha akad. De kevés terem belőlük, túl kevés ahhoz, hogy mindent elmondjanak.

Pedig sok a mondanivaló.

Szutjeszka évfordulóját ünnepeltük. A csatáét, amelyben egy maroknyi fáradt, éhes, rosszul felfegyverzett szabadságharcos győzelmet aratott a kitűnően felfegyverzett és pihent hatszoros túlerő felett. Nem első eset ez a világtörténelemben és az utódok, az új, a békében született nemzedék joggal teszi fel a kérdést Thermopilé óta: Kik voltak ezek az emberek, akik tettükkel felforgattak minden haditudományt és józan logikát?

Megvetették volna a halált? Nem lehet. A halált, a veszélyt csak az esztelen veti meg, s az esztelen nem lehet tudatos hős.

Mégis, mi készítette a Kadinjača és Ljubin grob hőseit, hogy elmenjenek a többiek visszavonulását védeni, abban a bizonyos tudatban, hogy ezt a harcot egyikük sem éi túl.

És egyáltalán, hol a határ a kötelességteljesítő öntudat és a hősiesség között?

Se statisztika, se történelem nem tud erre magyarázatot adni. Történelmi megállapítások, bármennyire igazak és vérrel íródtak is, nem mondanak el mindent, csak azt ami közös, ami az események, tények és adatok összességéből leszűrődött.

De ott, akkor, száz embernek száz külön indoka és magyarázata volt, száz külön, súlyos, perdöntő érve, amely ott tartotta, oda ragasztotta ahhoz a parányi földdarabhoz, úgyszólván még halálos görcsbe szoruló ujja is a halált szóró fegyver ravaszát húzta meg.

Ezekről az okokról a költőnek, az írónak kell szólni, hogy megismerjük és megérthessük őket, és innen ered a népfelzabardító harcról szóló irodalmi művek hatalmas népszerűsége.

A mai ember hallani, olvasni akar a hősokról. Nemcsak csodálni, hanem megérteni és kívánja őket, mert e viharos kor, különböző módon ugyan, de gyakran követel tőle hősiességre emlékeztető állhatatosságot. A mai ember ismerni kívánja a hősiesség és állhatatosság forrását, hogy szükség esetén saját maga számára is meríthessen belőle.

Ezért természetes, hogy közelmúltunk történelme csak irodalmi kifejezése nyomán lesz teljes. Akkor, amikor Učák, Pavlák és Nikoletinák, háborús irodalmunk meglévő és születendő hőseinek egész sora beszél majd önmagáról, örömeiről, bánatáról és nagy emberi megbántottságáról, amely a kíméletlen harcba vitte.

Ezért talán nem szerénytelenség és nem véték a béke ügyével szemben, ha azt kívánjuk, hogy a költők ajkán minél gyakrabban csendüljön fel az évezredek óta töretlenül zengő mondat: »Harcokat énekelek, s egy bajnokot...«

Mert jogunk van új dalt és mesét kívánni az egyre távolabbi múltba futó nagy napokról, hogy a hősök hús-vér, nemcsak csodált, de szeretett, és az életben nekünk igazodni segítő emberek lehessenek az idők végételenjéig.

túl a hegyen

Gál László

túl a hegyen
jól öntözik
derékig ér
a fürtelem
hahó a genny
is megterem
túl a hegyen

a piacon
nagy kasokba
színültig van
a poloska
sovány betű
kövér betű

a gyümölcsöt
hernyó rágja
a szegény fát
fejsze vágja
poharakból
turha csordul

bolond lyukból
ostoba szél
vízcsapból is
vér vér vér.vér
a papagáj
szószékre áll

túl a hegyen
a vaskalap
fut a hold és
bűjik a nap
riadt rabok
a csillagok

túl a hegyen

vers

Gál László

*hernyó csókolta fán
kókad a levél is
pojáca a bohóc
ha csengőt cserél is*

*kötelet a hóhér
nagy szerencsét árul
huhog a vén bagoly
madarat tollárul*

*károg a sok varjú
akár nagy kár a kár
bogáncs a kalácsa
árva szegény számár*

*hajh papok jó papok
éjszaka sötétjén
gyertya pislákoljon
füstöljön a tömjén*

*ki hisz a mennyekbe
útlevelet váltson
kinek esze volna
a pokolba szálljon*

*kit megfojt az undor
szívét öklendezze
kinek meg dobja van
verje verje verje*

A némák

Albert Camus

Tél derekán volt és mégis verőfényes nap virradt fel a már nyüzsgő városra. A gáton túl a tenger és az ég egyetlen ragyogásba folyt össze. Yvars azonban nem látta ezt. Nehézkesen hajtotta kerékpárját a kikötő mentén végighúzó sűrű sugárúton. Hibás lábát az egyik rögzített pedálon nyugtatta. S ép lábával erőlködött, hogy megbírkózzon a nedvességtől még síkos kockakövezettel. Egészen öszekuporodva ült az ülésen, anélkül, hogy fejét felemelte volna. Kikerülte a régi villamos síneket, majd félrefelhajtott, hogy az autók megelőzhessék, időnként könyökével hátralökte a derekán függő kistáskát, amelybe Fernande az ebédet tette. Ezúttal keserűen gondolt a kistáska tartalmára. A két vastag kenyérszelet között nem a kedvelt spanyol tojáslepény volt, nem is olajban sült marhahúszelet, hanem csak sajt.

A műhelyhez vezető út talán még sose tűnt ilyen hosszúnak. Öregedett már ő is. Ha negyven éves letére olyan ösztövérvolt is, mint a szőlővenyige, izmai mégse melegedtek be olyan gyorsan. Amikor a sportújságban olyasmit olvasott, hogy egy atlétát harminc éves korában veteránnak neveztek, olyankor csak vállat vont és azt gondolta: »Ha ez veterán, akkor én már kiteríteni való vagyok.« De azért mégis érezte, hogy az újságíró nem egészen tévedett. Harminc éves korban a lélegzet észrevétlenül kezd már kifogyni. Negyven éves korában, ha még nem éppen kiteríteni való is az ember, de már készül rá messziről, s némi előleggel. Vajon nem ez volt-e az oka annak, hogy már régóta nem nézte a tengert reggelenként, mialatt a város egyik végéből a másikba ment át, a hordógyárba? Húsz éves korában nem tudott betelni a nézésével; a tenger a boldog hétvégi pihenőt ígerte neki a strandon. Sánta letére — vagy talán éppen azért — mindig szeretett úszni. Aztán múltak az évek, jött Fernande, majd a gyerekek, azután jöttek a szombati túlórák a gyárban, vasárnap pedig külön munkában apróbb javítások. Mindinkább elszokott azoktól a heves napoktól, amikor csak úgy habzsolta az életet. A tiszta mély víz, a verőfény, a lányok, a test örömei, ebben volt egész földi boldogsága. És ez a boldogság elmúlt az ifjúsággal együtt. Yvars azért továbbra is szerette a tengert, de csak napnyugtával, amikor már az öböl vize kissé sötétbe borult.

Kellemes volt olyankor egy-egy órácskát eltölteni a ház teraszán, mert oda szokott kiülni munka után, megelegedve, tiszta ingben, amit Fernande olyan szépen kivasal, előtte egy pohár ánizslikőr, üvegje párás. Az este leereszkedett, fölötté a derűs szelíd ég, s a szomszédok, akik átbeszéltek Yvarshoz, halkabba fogták a szót. Ilyenkor nem is tudta, vajon boldog-e, vagy inkább sirni van kedve. Mindenestre megbékéltnek érezte magát ezekben a pillanatokban. Nem volt semmi más dolga, mint várni csendben, maga sem tudta, mire.

Reggelenként ellenben, amikor munkába ment, nem szívesen nézte a tengert, akármilyen hűségesen várta is az, elég volt este viszontlátnia. Ezen a reggelen is lecsüggesztett fejjel hajtotta a kerékpárt, még a szokottnál is nehézkesebben. A szíve is nehéz volt. Az este, amikor hazament a gyűlésről, és megmondta, hogy újból fölveszik a munkát, Fernande jókedvűen kérdezte: »Szóval emelte a béreket a gyáros?« Nem, a gyáros egyáltalán nem emelt, a sztrájk kudarccal végződött. Nem jól taktikáztak, be kell ismerni. Dühükben sztrájkoltak, és a szakszervezetnek igaza volt, amikor lanyhán kezelte az ügyet. Egyébként is tizenöt munkás nem nagy ügy; a szakszervezet tekintettel volt a többi hordógyárra, amelyek nem léptek sztrájkba. Nem haragudhat rájuk az ember túlságosan. A kádármesterség általában nem ment jól, amióta a tartályhajók és tartálykocsik építése fenyegette. Egyre kevesebb és kevesebb hordót készítettek, főképp nagy űrtartalmú régi hordók javításával foglalkoztak. A tulajdonosok látták ugyan, hogy pang az üzlet, de egy kis haszon mégis csak cseppent, a legegyszerűbbnek látszott hát tartani a béreket, noha az árak emelkedőben voltak. Ugyan mit csinálhatnak a kádárok, ha a hordógyár becsuk? Ha az ember már beletanult egy mesterségbe, nem egykönnyen változtatja meg, ez pedig nehéz mesterség, hosszú inaskodást kívánt. A jó kádár, aki úgy ékeli össze a dongákat és úgy szorítja össze az abronccsal, szinte légmentesen, hogy sem raffiát, sem kenderkócot nem használ hozzá, bizony olyan ritka, mint a fehér holló. Yvars tudta ezt és büszke volt rá. Foglalkozást változtatni nem nagy dolog, de lemondani arról a szaktudásról, amit mesterségében elért, bizony nem könnyű az embernek. Szép mesterség, ám mit ér, ha nincs állás; bele kellett törődni. Ámbár a megalkuvás sem könnyű. Nehéz dolog volt befogni a szájukat, nem vitatkozni s minden reggel nekiindulni ugyanannak az útnak, egyre növekedő fáradtsággal, azért, hogy aztán a hét végén csak annyit kapjanak, amennyit éppen jónak látnak adni nekik, és amiből egyre kevesebbre futja.

Egyszer aztán felzúdultak. Ketten-hárman tétováztak ugyan, de azokat is meggyőzte a gyárossal való első vita. A gazda megmondta kereken, minden kerülgetés nélkül, hogy vagy felveszik a munkát, vagy mehetnek. Rendes ember nem beszél így. »Mit gondol ez — mondta Esposito —, tán még a nadrágunkat is leereszszük?

Máskülönben a gazda nem volt rossz fickó. Az apja örökét vette át, ott nőtt fel a műhelyben és majdnem mindegyik munkását évek óta ismerte. Néhanapján meghívta őket egy kis falatozásra a műhelyben: szardíniát sütöttek rostélyon, vagy pedig hurkát forgácsparázs felett, jó bort rája, igazán nagyon szíves volt hozzájuk a gazda. Újévre minden munkásnak öt üveg finom bort ajándékozott; gyakran pénzt is adott, ha valamelyikük megbetegedett, vagy valami családi esemény fordult elő, esküvő, első áldozás. A kislánya születésekor cukorkát osztogatott boldog-boldogtalannak. Yvarst néhányszor meghívta vadászni tengermelléki birtokára. Szerette munkásait kétségtelenül, s gyakran emlegette, hogy apja inasként kezdte. De ő maga sohasem ment el hozzájuk, nem nézett utánuk. Csak magára gondolt, mert magán kívül senkit sem ismert. És most itt voltak

a válaszüton: felyenni a munkát vagy elmenni. Más szóval ő is megmacskolta magát. Ő azonban megengedhette ezt magának.

A szakszervezettől kicsikarták, az üzem bezárta kapuit. A tulajdonos azt mondta: »Sztrájkórséggel ne fáradjanak. Ha az üzem leáll, az nekem megtakarítást jelent.«

Ez nem volt igaz, de nem segített a helyzeten, mert az arcukba vágta, hogy csak kegyelemből dolgoztatja őket. Esposito erre dühbe gurult és odamondta neki, hogy nem ember. Amannak is felforrt a vére, és úgy kellett szétválasztani őket. Másrészt a munkásokra nagy hatással volt ez. Húsznapos sztrájk, odahaza a szomorkodó asszonyok. Ketten-hárman elvesztették a bátorságukat és ráadásul a szakszervezet is azt tanácsolta, hogy engedjenek, és egyrészt megígérte a közvetítést, másrészt, hogy az elvesztett munkanapokat majd túlorázással pótolhatják. Ekkor a munkások úgy döntöttek, hogy felveszik a munkát. Fogadkoztak ugyan, hogy az úgy ezzel még nincs befejezve, és hogy majd meglátják még. De ma reggel, amikor a fáradtság a vereség súlyával nehezedett reája, a kistáskában hús helyett sajt volt, nem volt többé helye illúzióknak. A nap hiába süttött, a tenger nem ígért többé semmi szépet és jót. Yvars nyomta az egy-pedált és a kerék minden egyes fordulatanál öregebbnek érezte magát. Nem tudott szíve elszorulása nélkül gondolni a műhelyre, a tulajdonosra és munkatársaira, akiket most viszont fog látni. Ferrnande nyugtalanzkodott: »Mit fogtok neki mondani?«

— Semmit. — Yvars átvette a lábát a kerékpáron, fogait összeszorította, finomvonású leburnult arca zárkózott volt. — Dolgozunk. Elég az. Még mindig összeszorított fogakkal karikázott, komoran, bús haraggal, mely beárnyékolta alakját egészen fel az égig.

Letért a sugárútról és elkanyarodva a tengertől, a régi spanyol negyed nyirkos utcáiba tért. Abba a városrészbe nyíltak, amelyben csupán kocsiszínnek, vasraktárak és garázsok voltak, és maga a hordógyár is: egy hangárszerű épület, fele magasságáig vakolt téglából, attól fölfelé üvegezett falú egészen fel a hullámbádogtetőig. A műhely nagy négyszög füves udvarral a régi kádárműhelyre nézett, amit akkor hagytak ott, amikor az üzemet nagyobbították. Most már csak ócska hordók és kiszolgált gépek állottak benne. Tőle téglajárdával elválasztva, az udvaron túl kezdődött a gyáros kertje, végében a házzal. Nagy csúnya ház volt, de mégis kellemes benyomást keltett, mert vadszőlő futotta be és csenevész kecskerágóbokrok vették körül lépcsőfeljáratát.

Yvars mindjárt látta, hogy az üzem kapui zárva vannak. Előtte a munkások csoportja álldogált szótlanul. Amióta itt dolgozott, most történt meg először, hogy a kapu zárva volt érkezésükkor. A gyáros meg akarta mutatni, hogy ő maradt felül. Yvars balra tért, elhelyezte kerékpárját a hangár végénél levő fészkerben, aztán a kapu felé ment. Messziről felismerte a tagbaszakadt barna és szőrös Espositot, aki mellette dolgozott, a tenorista-fejű Marcout, a szakszervezeti delegátust, Saidot, az üzem egyetlen arab munkását, majd sorban a többieket, ahogy hallgatógón nézték közeledését. De mielőtt még odaért volna, valamennyien a kapu felé fordultak, mert kezdett kinyílni. Ballester, a művezető jelent meg a kapunyílásban. Kinyitotta az egyik súlyos kapuszárnyat, majd a munkásoknak hátat fordítva, lassan taszítani kezdte sínjén.

Ballester, a legöregebb mindnyájuk közt, nem helyeselte a sztrájkot, de elhallgatott abban a pillanatban, amikor Esposito azt mondta neki, hogy a tulajdonos érdekeit szolgálja. Most ott maradt a kapu mellett, köpcös alakján tengerészkek trikó, már mezítláb (az üzemben csupán ő és Said dolgozott mezítláb), és nézte, amint sorban egymás után beléptek. Szeme olyan világos volt, hogy szinte nem is volt színe, napbarnított arca

keretében tömött, lelógó bajusza alatt szomorkás kis szája. A munkások hallgattak, megalázó volt ez a vesztett visszatérés, és dühítette őket a saját hallgatásuk, de mentől tovább tartott, annál kevésbé voltak képesek megtörni. Elhaladtak Ballester mellett anélkül, hogy ránéztek volna. Tudták róla, hogy utasításra ereszti be őket így, és büskéserves nézése elárulta, hogy mire gondolt. Yvars ránézett. Ballester nagyon szerette, szótlannal bölintott feléje.

Már a kis öltözőhelyiségben voltak valamennyien, jobbra a bejárat-tól: nyitott fülkék deszkafalakkal elválasztva, két oldalán egy-egy zárható szekrényke, a legutolsó fülke fala a hangárral közös volt és zuhanyozóvá alakítva, egyszerűen a vert földbe vájt lefolyóval.

A hangár közepén, az egyes munkahelyeken a kész hordók, de még csak lazán abroncsozva, a tüzes kovácsolásra vártak. Köröskörül munkapadok, hosszú bevágásaikba befogott fenéklapokkal, melyek kidolgozásra vártak (egyések már be voltak csúsztatva a nagy gyalugépbe); a munkapadok előtt pedig kialudt tüzek. A bejárat-tól jobbra nyújtózkodtak a gyalupadok; előttük a feldolgozásra váró dongafaanyag. A jobboldali fal mentén, nem messze az öltözőtől a két jól megolajozott nagy fűrészgép csillogott.

A hangár már régóta túlságosan is nagynak bizonyult a benne dolgozó maroknyi emberhez képest. Nagy hőségben ez előnyös volt, de télen annál kellemetlenebb. Most ebben a nagy űrben az abbahagyott munka az elhagyatottság látszatát keltette: a félig kész hordók egyetlen abroncsba összefogott dongái, mint óriási favirágok, meredtek a magasba; a munkapadokat és a szerszámok ládákat fűrészpor lepte. A munkások, most már átöltözve, viseltes trikóikban és agyonmosott-foltozott nadrágban, csak tétován álltak és néztek. Ballester figyelte őket, majd megszólalt:

— No, kezdjük?

Egymás után foglalták el munkahelyüket, egyetlen szó nélkül. Ballester egyik helyről a másikra ment emlékeztetve őket, hogy mit kell elkezdeni, vagy hol kell folytatni a munkát. Senki se felelt. Nemsokára felszendült az első kalapácsütés az egyik hordó hasán körbefutó abroncson, egy gyalu megcsikordult az elébe akadó görcstől és a körfűrész szalagja, amelyet Esposito elindított, sértetlen fölsírt. Said hordta a dongákat oda, ahová kérték, vagy pedig szította a forgácstüzet, amely fölé a hordókat helyezték, hogy kovácsoltvas abroncsaikban táguljanak. Olyankor pedig, amikor senki se hívta, egy gyalupadon nagy ütésekkel kalapálta a rozsdás abroncsokat. Az égő forgács szaga kezdte betölteni a műhelyt. Yvars, míg az Esposito-szabta dongákat gyalulta, ráismert a régi illatra, és szíve kissé megkönnyebbült. Mind hangtalanul dolgoztak, de azért az élet, a melegség lassan visszatért a műhelybe. A nagy üvegablakon át derűs világosság töltötte be a hangárt. Az arany ragyogású levegőben kékes füstcsíkok kanyarogtak. Yvars még egy bogár dongását is hallotta a füle mellett.

Ebben a pillanatban kinyílt a régi kádárműhelyre néző kiskapu és Lassalle úr, a tulajdonos állt meg a küszöbön. Harminc év körüli karcsú, barna férfi. Drapp színű gyapjúöltönye fölött szélesen fehérlett inge kihajtott gallérja és lerítt róla a testi jólápoltság. Csontos arca olyan volt, mintha késsel formálták volna ki, de mégis, általában véve rokonszenves jelenség volt, amilyenek a sporttól szabadmozgású emberek többnyire lenni szoktak. Most azonban mégis kissé elfogódottnak látszott, amikor a kapun belépett. Köszönése nem volt olyan öblös, mint máskor; senki se köszönt vissza. A kopácsolás kissé alábbhagyott, ritmusa felbomlott, majd még erősebben hangzott fel.

Lassalle úr néhány bizonytalan lépést tett, majd a kis Valéryhez fordult, aki még csak egy év óta dolgozott náluk. Yvarstól pár lépésre, éppen

egy feneket illesztett be egy hordóba, és a gazda nézte, hogyan csinálja. Valéry szótlanul folytatta a munkát.

— No, fiam, megé a munka? — kérdezte Lassalle úr.

A fiatalember mozdulatai egyszerre elügyetlenedtek. Egy pillantást vetett Esposito felé, aki a közelében éppen egy nyaláb dongát vitt hatalmas karjaiban Yvarsnak. Esposito visszanezített rá, de csak folytatta tovább a dolgát, Valéry is visszadugta az orrát a hordójába, anélkül, hogy egy szót is felelt volna a gazdának.

Lassalle kissé meghökkenett, majd vállat vont és Marcou felé fordult. Az éppen lovaglólülésben a padján akkor fejezte be kis, pontos ütésekkel egy fenéklap széleinek kiélezését.

— Jónapot, Marcou — mondta Lassalle úr most más kissé szárazabban. Marcou nem felelt, látszólag minden figyelmét az kötötte le, hogy csak nagyon finom forgácsokat messen le a fáról.

— Mi dolt benneteket? — mondta Lassalle úr hangosan, a többi munkás felé fordulva. — Nem egyeztünk meg, az igaz. De ez nem akadály annak, hogy együtt ne működjünk. Hát akkor mire való ez?

Marcou felállt, felemelte a kezében tartott feneket, tenyerével végigsimította a körlap élet, hogy ellenőrizze, ábrándos szemével hunyorított egyet és hallgatagon egy másik munkás felé indult, aki egy hordót állított össze. Az egész műhelyben nem hallatszott más, mint a kalapácsok és a körfűrész zaja.

— Jó — mondta Lassalle —, majd ha kihevertétek ezt, megüzenitek Ballesterrel.

És nyugodt léptekkel kiment a műhelyből.

Eltávozása után nemsokára a munkazajt két csengetés sivitotta túl. Ballester, aki éppen leült cigarettát sodorni, nehézkesen felkelt helyéről és kiment a kiskapun. Mihelyt kitette a lábát, a kopácsolás kissé alábbhagyott; egy munkás már le is akart ülni, amikor Ballester visszajött. Csak beszólt az ajtóból: »Marcou és Yvars, a főnök hivat benneteket«.

Künn az udvaron a fény úgy ragyogott, mint a folyékony arany, és Yvars érezte a levegő frissességét az arcán és csupasz karjain. A külső lépcsőn mentek fel, a fésző virágú kecskerágóbokrok között. Amikor beértek a díszoklevelekkel teleaggatott folyosóra, gyermeksírást hallottak, majd Lassalle hangját: »Ebéd után lefektetted a kislányt. Ha nem lesz jobban, elhívattjuk az orvost«.

Ezután a gazda megjelent a folyosón, és bevezette őket a má jól ismert utánzott parasztbútorzatú és sportteljesítményekkel díszített kis irodába.

— Üljenek le — mondta Lassalle, helyet foglalva íróasztala mellett. Ők állva maradtak.

— Azért hívtam magukat, mivel maga, Marcou, a szakszervezeti delegátus és te, Yvars, a legrégebb munkásom Ballester után. Nem akarom újrakezdeni a vitatkozást, amit már befejeztünk. Nem adhatom meg, képtelen vagyok megadni azt, amit kértek. Az ügyet befejeztük, arra a határozatra jutottunk, hogy a munkát újból fel kell venni. Látom, hogy nehezelték rám, és nagyon sajnálom, megmondom úgy, ahogy érzem. Csak még annyit akarok hozzáfűzni, hogy amit ma nem tehetek meg, talán megtehetem majd akkor, ha a dolgok ismét jól mennek. És ha majd megtehetem, akkor meg is fogom tenni, mielőtt még kérnétek tőlem. Addig pedig próbáljunk meg egyetértésben dolgozni.

Elhallgatott, látszott, hogy gondolkodik, majd rájuk emelte pillantását.

— Nos? — kérdezte.

Marcou kifelé nézett. Yvars szólni szeretett volna, de összeszorított fogain keresztül nem jött ki szó.

— Ide hallgassatok — mondta Lassalle —, valamennyien megcsöknyösödtetek, de ez elmúlik. Ha majd józan belátásra juttok, ne felejtsetek el, amit az imént mondtam. — Fölállt, Marcouhoz lépett és keztenyújtott: Csao!*

Marcou elsápadt, szelíd tenorista arca megkeményedett és egy pillanatra szinte gonosszá vált a kifejezése. Hirtelen sarkonfordult és kiment. Lassalle ugyancsak sápadtan Yvarsra nézett, s anélkül, hogy keztenyújtott volna neki, felkiáltott:

— Akasszátok föl magatokat!

Mire visszatértek a műhelybe, a munkások ebédeltek. Ballester már nem volt bent. Marcou csak annyit mondott: »Nesze semmi, fogd meg jól« — és újra elfoglalta a helyét. Esposito nak megállt a falat a szájában, amint a kenyérbe harapott és megkérdezte, hogy mit feleltek a gazdának. Yvars mondta, hogy semmit. Azután elment, elővette kistáskáját és visszajött, leült a padjára. Már enni kezdett, amikor meglátta Saidot, aki nem messze tőle egy halom forgácson hanyatt feküdt és tekintete az üvegtáblákon át elmerült az ég törtfényű kékségébe. Megkérdezte tőle, hogy evett már? Said azt felelte, hogy evett egy pár fűgét. Yvars abbahagyta az evést. Egyszeribe elpárolgott a rosszkedve, amely a Lassalle-lal való találkozás óta nem hagyta el, és kellemes melegség lépett helyébe. Fölállt, kenyerét kettétörve Saidnak nyújtotta, s visszautasító mozdulatára így szólt:

— A jövő héten már minden jobban fog menni, akkor majd te kínálsz meg engemet.

Said elmosolyodott. Leharapott egy falásnyit Yvars szendvicséből, de olyan fanyalagva, mint aki nem éhes. Esposito előszedett egy ócska lábast és tüzet rakott forgácsból és egy kis fából. Fölmelegítette az üvegben hozott feketekávé t. Azt mondta, hogy ez a fűszeresük ajándéka azért, mert megtudta, hogy a sztrájk eredménytelenül végződött. Egy mustáros pohár járt kézről-kézre, Esposito újra s újra megtöltötte jó cukros kávéval. Said nagyobb gyönyörűséggel kortyolt, mint amilyennel evett. A maradék kávé t Esposito a forró lábasból itta, fel-felszisszenve és káromkodva. Ebben a pillanatban bejött Ballester és jelezte, hogy a munka újra kezdődik.

Míg ők felálltak, elrakták papírjaikat, edényeiket a táskájukba, Ballester odament közéjük és azt mondta, hogy ez ugyan kemény csapás volt számukra, az ő számára is, ez azonban nem ok arra, hogy gyermekmódrá viselkedjenek és duzzogásnak nincs semmi értelme.

Esposito a lábassal a kezében feléje fordult és széles arca egyszerre elvörösödött. Yvars tudta, hogy Esposito mit akart mondani és hogy mindnyájan ugyanazt gondolják, amit ő: nem duzzognak ők, hanem betapasztották a szájukat azzal, hogy vagy felvenni a munkát vagy elmenni, és hogy a tehetetlen dühtől néha szólni se tud az ember. Emberek ők és ez az egész, nem állnak oda nyájaskodni, jó képet vágni.

De Esposito mindebből nem mondott ki semmit; arckifejezése végül is megenyhült, ráveregetett Ballester vállára, a többiek pedig visszatértek munkájukhoz. Újból felhangzott a kopácsolás, a nagy hangár megtelt ismerős zsongással, a forgács és az átizzadt ruhák szagával. A nagy fűrészgép felsírt és belehasított a dongafába, amit Esposito elébe tolt. A fűrészfogak nyomán nedves fűrészpör freccsent szét és ellepte nagy szőrös kezeit, melyekkel kétoldalt tolt a fát a szalagnak.

Yvars már érezni kezdte a gyalupad fölé háló háta fájását. Máskor a fáradtság csak később jelentkezett. Nyilván kijött a gyakorlatból a tetlen hetek alatt. De bizony gondolt arra is, hogy a kora teszi nehezebbé a munkát. Ez a hátfájás az öregedés előjele is. Amikor az izmok kiszikkad-

* Francia- és Olaszországban elterjedt barátságos köszöntés.

nak, a munka átokká válik, a halál hírnöke lesz, és éjszaka a nagy erőfeszítések után az álom valóban olyan, mint a halál. Igaza van a fiának, hogy tanító akar lenni. Azok, akik neki valaha a fizikai munkáról prédikáltak, nem tudták, mit beszélnek.

Yvars kiegyenesedett, hogy kissé kifújja magát és elúzza a rossz gondolatokat. A csengő ismét megszólalt. Valahogy furcsán, sürgetve szólt, szaggatottan és parancsoló ismétlésekkel, úgyhogy a munkások egyszerre leálltak. Ballester meglepetve hallgatta, majd elszánva magát tempósan az ajtó felé indult. Eltávozása után pár perccel a csengő végre elhallgatott. A munkások újra dolgozni kezdtek. Az ajtó nagy robajjal kitárult, és Ballester az öltöző felé szaladt. Kiskabátját gombolva, szandálban jött vissza, és futólag odaszólt Yvarsnak:

— A kislánynak rohama volt. Szaladok Germainért — és elrohant a nagykapu felé. Germain doktor az üzem orvosa volt.

Yvars minden megjegyzés nélkül továbbadta a hírt. A többiek körülvették és zavartan néztek egymásra. Csak az üresen járó fűrészgép zakatolása hallatszott.

— Lehet, hogy nem lesz semmi baj — mondta valamelyikük. Újra elfoglalták helyüket, a műhely újra megtelt zajjal, de vontatottan dolgoztak, mintha valamire vártak volna.

Mintegy negyed óra múlva Ballester visszaiött, levetette a kabátját és egyetlen szó nélkül kiment a kiskapun. Valamivel később, azokban a rövid időközökben, amikor a fűrész nem hasított a fába, hallani lehetett egy mentőautó szirénáit, előbb távolról, majd mind közelebből és most, hogy a ház elé ért elhallgatott. E pillanatban Ballester visszaiött, és mindnyájan feléje mentek. Esposito leállította a motort. Ballester elmondta, hogy a kislány vetkőzés közben hirtelen összeesett, mintha lekaszálták volna.

— No de ilvet! — mondta Marcou.

Ballester megcsóválta a fejét és bizonytalan mozdulatot tett a műhely felé. Feldúltnak látszott. A mentőkocsi szirénája újra felbúgott. A munkások mind ott állottak az elcsendesedett műhelyben, az üvegtáblákon át-törő sárga fénypásztákon, kérges kezüket dologtalanul lógatva fűrészporos nadrágiuk mellett.

A délután hátralevő része vontatottan telt el. Yvars nem érzett mást, csak fáradtságot és a szíve folyton összeszorult. Beszélni szeretett volna. De nem volt mit mondania, és a többieknek sem volt. Néma arcukról csak a gond és valami macacsság volt leolvasható. Egyszer-másszor átfutott a fején az a szó, hogy szerencsétlenség, de csak éppen-éppen és mindjárt el is tűnt, mint ahogy a szappanbuborék elrokkann születése pillanatában. Haza vágott Fernandhoz és a fiához, kiülni a teraszra. Éppen akkor jelezte Ballester, hogy vége a munkaidőnek. A gének leálltak. Minden sietség nélkül eloltogatták a tüzeket, kezdték rendberakni a műhelyüket, majd az öltözőbe indultak sorban egymás után. Said maradt utol-sónak, az ő dolga volt takarítani, fellocsolni a poros földet.

Mire Yvars az öltözőbe ért, a behemót szőröstestű Esposito már a zuhany alatt állott. Háttal fordulva nagy buzgón szappanozta magát. Más-kor tréfálkoztak a szégyenlősségén; ez a nagy mackó állhatatosan takar-gatta nemesebb részeit. De ezen a napon úgy látszott, hogy senki se vette észre. Esposito hátrálva kijött és egy törülközőt csavart ágyéka köré. Aztán sorban beléptek a többiek, és Marcou éppen vígan csapkodta csupasz oldalait, amikor a sinenjáró nagykapu lassú nyílását hallották. Lassalle lépett be rajta.

Ugyanúgy volt öltözve, mint először, de a haja kissé zilált volt. Meg-állt a küszöbön, végignézett a nagy üres műhelyen, pár lépést tett, majd

újra megállt és az öltöző felé nézett. Esposito, ágyéka körül még mindig a törülközővel, zavarában egyik lábáról a másikra állt. Yvars úgy érezte, hogy most Marcounak kellene valamit szólnia. De Marcou láthatatlanná tette magát a zuhany mögött. Esposito magára kapta az ingét, és akkor Lassalle úr kissé fakó hangon egy gyors jóestét kívánt és a kiskapu felé indult. Mire Yvars észbekapott, hogy szólni kellene hozzá, a kapu már becsukódott mögötte.

Yvars mosakodás nélkül átöltözött, ő is elkészönt, de szívből és mindnyájan ugyanolyan melegen viszonzták. Gyorsan kiment, meglelte kerék-párját és amint ráült, a derékfájását is. Sebesen hajtott a késő délutáni torlódásban, hogy minél hamarább otthon legyen a régi házban, a teraszon. Majd megmosdik a mosókonyhában, mielőtt kiülne és nézné a tengert, amely most már sötétebben, mint reggel, vele együtt haladt a kőkorlátan túl. De vele ment a kislány képe is, nem tudta kiverni a fejéből.

Hazatérve, fia már kijött az iskolából és a képes újságokat olvasta. Fernande megkérdezte Yvarst, hogy jól ment-e minden. Nem szólt semmit, megmosakodott a mosókonyhában, aztán kiült a teraszra a falhoz támasztott padra. Fölötte lengett a stoppolt fehérnemű, az ég átlátszó, a falon túl szelíd esteli tenger. Fernande eléje tette az ánizslikört, két poharat és egy kancsó friss vizet. Leült a férje mellé. Ő pedig elmesélt neki mindent, kezét fogva, mint házasságuk első napjaiban. Amikor befejezte, úgy maradt mozdulatlanul a tenger felé fordulva, amelyre a látóhatáron már ráfutott a gyorslábú alkonyat.

— Az egész az ő hibájából volt — mondta.

Szeretett volna fiatal lenni, Fernande is fiatal lenne és elmennének a tenger túlsó partjára.*

G. Czimmer Anna fordítása

* Franciaországba, mert a történet színhelye Észak-Afrika.

Óda a Szélhez

Fehér Ferenc

- Fiús fuvallat!

*Lengj vissza, jószagú hereföldi álmom!
Lengj vissza sárgalenhajú nyaram lépes méhesébe;
hozd el égigéző cirok- és kukorica-fattyak illatát
taglóra váró bociknak a Vágóhídra, emlékezetként;
és csordakutak vödrének bádoghús vizét, hogy eladatlan
sánta kiscsikók fürösztessék fejük a Vásár-tér
meggyulladt fűvén... Lengj vissza pipacsos
partoldalak porcfüves csendjéből; lebbenj be
beléndek illatával véres ajtók nagy hasadékan;
ott csüngnek ernyedő várakozásban Hellas
göndörgyapjas bárányai sorban a vaskampókon, –
úgy szögezte fel őket az elvesztett legclők
utáni vágyakozás, az olthatatlan...*

Lengj el velem, fiús fuvallat!

*lengj el a vér, a víz
oly korán megsejtett, vad ízeivel! lengj át
fészekkel ringó ifjúságom egyetlen nyárdélutánján;
szomszéd kapor-kertek, kései ringlők, uborkás-üvegek
erjedő-érlelődő kovászos csendje fogadjon,
hadd lapuljak meg a sárga tökinda
rengetegében; lekváros kenyerekre
potyogjon a tétova zápor ezüstje;
szép sugarakban hulljon a nap
rám, bujdokolóra, és tudjam, ha tudni lehet még újra:
csak fuvallat az élet!...*

Zizzenő szellő!

*Suhogjon ott a nyomodban
tavaszom árpaszemekkel pergő
pusztai békéje;*

*ne legyen itt soha elmúlás,
csak dolgos megpihenés, – se távozás,
se elvágyakozás... És a szabadság*

kaszasuhintó képeiben villogjon ott
az én érzékeny férfikorom —
a gyöngye kaszásé, a szelek szerelmesé...

Vizek eláradása — nyugtalan tavaszi szél,
lángok lidérces lobogása — perzselő nyári szél,
puszták bölcs hallgatása — kószáló őszi szél,
behavazott temetők nyugovása — dudáló téli szél
találkozatok össze!

Találkozatok össze,
rónákon ellengő, hegyekből lezúduló,
sivatagokon útsuhanó,
erdőkön elsiető,
folyók folyását felborzoló

feketehajú fergetegek,
zöldszemű zivatarok,
vöröskontyú viharok,
tomboló tájfunok,
jajongó jűgók,
békétlen bőrák,
süvöltő sirokkók,
halálszítáló hóviharok!

A szél legyen újra a sejtelemé:
a seppegő: nyárfalevelek és szeretők szeretkezése,
a sziszegő: szegények és kígyók útrakelése,
a suhogó: esővert ablakok kései beszédje,
a süvöltő: sátrak alatt seregek elpihenése,
a szomorú: a sohasemlátás ölekezése,
a zizzenő: zabkalász halk kiperrenése,
a suhanó: vén órák nyugalmas ketyegése,
a seperésző: mindenek szelíd elfeledése...

Nyugtalan, kései szél!

helyettem pergesd a vár szélkakasát,
halkan, hogy a szélrózsa négy levele el ne peregjen;
kisfiam se szólítson, föl se is neszeljen,
kígyókkal játsszon még négy évig a kertben,
üljön csak ágyában horpadt félelemben, —

nyugtalan, kései szél!

bújj meg a szememben!

Fondorlatos északi szél!

helyettem kerülgesd a tócsát,
kegyetlen hajnali szél, legyél te helyettem a jóság,
feltámadó hajnali szél, csendesítsd karomon az órát,
hívogató hajnali szél, hűs esővel mossad le a csókját,
settenkedő kései szél,
hazafelé ne álljad az útját...

Egyetlen, el nem csituló szél,

szegények és szerelmesek

kísérő társa az éjszakában,
cinélő emlékezet a korhadt ablakfában,
lebegő ládik a folyó oldalában,
sok láthatatlan ujj a kedvesünk hajában,
féltékeny vad a messzeség vadonában,

egyetlen, el nem csituló szél,
egyetlen, el nem csituló szél!

Most elalszom, mint ahogy aludni térnek szófogadó kis
kölyök-szelek;
most apám széllel muzsikáló nyári dínnyeföldi kunyhájában
alvó halott lesznek;

most a négy évszak és négy égtáj viharainak minden bús kételyt
odavetek;
örök szelekhez fohászkodó
híved, társad leszek.

Utítársak

Fehér Ferenc

Azok szótlansága kísér,
akik először hallgatják most velem az expressz raké-
ta-sistergését és nem jön szemükre megnyugtató álom;
akiknek zöld verem, bodzaillatú szárnyék a háló-
fülke zöld-plüss baldahinja, s fáj nekik, hogy a riadt kis
állomások alázatosan, ma is, sorra tisztelegnek;

azok szótlansága kísér,
akik, mióta élnek, ámulni vágytak, s nem ámitja őket
ez a hűvös csillag-robogás, mert érzékeny emlékezésükbe
szénaillat-csóva száll be magányos szlovén hegyi hárfák
szélmarta bordáiról;

akik fiatalok és sápadtak, nem volt még szeretőjük,
s bolgár rózsaszedő lányok leheletét érzik a valaha ittfel-
ejtett rózsaoajaj permetegében, s most hideglelősen formál-
gatják képzeletükben azt a tékozlószépségű, kényes asszo-
nyi testet, mely itt feküdt ég és föld között, észbontó meg-
foghatatlanságában;

azok szótlansága kísér,
akiket még fogva tart vidéki vicinálisok szomorú
tovadócögése és akiknek eszükbe jut gyufájuk sercenése
közben egy elmerült gyerekkori utazás a szótlán szülőkkal,
vidéki rokontemetésre, s most az a kis láng meggyújtja ben-
nük ismét a hovatarozás fonnyadthamvú mécsét;

akik a szállodaportásnak majd előre köszönnek és este
elfelejtik kirakni cipőjüket az öreg szállodai cipőtisztítónak,
aki apjukra emlékezteti őket;

akik képeslapokat írnak néhány otthonhagyott jó-
barátnak, szaggatott, hárompontos mondatokkal és a ten-
gerparti terasz asztalkája fölött sokáig gondolkoznak egy
címen, amelyet elmosott emlékezésükből a messzeség vize;

azok szótlansága kísér,
akiket kóborló idegenként okád szemközt az otthoni
riviéra műutain az otthonos idegenek autóinak benzinbúze;
akik egy elfelejtett partizán-dalt dűnnyögnek, öklük
a kocsmá-pultra ejtve;

akik nyakkendő nélkül, trikóban táncolnak és nincs
leülni asztaluk, nincs meginni boruk;

akik úgy osonmak éjféltájt az idegen autócsordák kö-
zött, a szállodák tövében, mint a gyújtogatók;

akik először hallgatják most velem az expressz raké-
ta-sistergését és nem jön szemükre álom,
s akiknek most lázadó jeladással átkopogok az éj-
szakában.

Nem kőnek születél

Fehér Ferenc

*Lemaradtam. A kirándulók már messze fönn zuhognak.
Fontos-e itt, hogy sír, imát mormol, vagy táncdalt énekel
csoszogó csapatjuk? Dermedt-hozzám már úgysem érhet el
semmi földi nesz. Ura lettem e barlang-boltozatnak.*

*Itt csak az ldő kőbeolvadt ős zenéje zsong majd,
s míg hallgatom, kristályos cseppekben folyik a vérem el;
te, kit súlyos titokként hordtam, itt bálvány, jó kő leszel –
tündöklő fárosza suhogó, kőszá légáramoknak.*

*Dehát nem kőnek születél, mellettem asszonnyá lettél,
hogyma nem tarthatlak, hát rózsalevélként peregjél,
szél röptessen, nap ragyogtasson, áldón hulljon a hó rád...*

*Mint aki föleszmél, megyek, hogy a nap alatt keressél,
s ha elérsz, vagy elérlek, csak a meglelt percért szeressél;
melegen csókoló szád ne legyen örökkévalóság!*

Földön felejtett szemmel...

Fehér Ferenc

*Elszabadult a lét,
nyihog vad égi tartón,
sörényében csöpp csillagok csörögnek.
Engem nagy őszi tócsák köszöntnek,
jaj, nem tudom a szemem
a földről fölemelni!...*

*Ugy összezsugorodott a világ!
Olyan nagy a kisfiam szeme!...*

Megtagadna-e, ha megértene:
Szoknyád ráncait keresi arcom,
babonás édesanyám!

Nincsen már neki másém,
pedig még alig is ült ölemben...
A parkba szököm vele.

Olyan valószerűtlen:
itt lent még felhők akadnak
nyújtózó fák ágaiiba...
És beletapogat olykor szívembe
kis tenyeréről egy nagy csiga-biga...

B. Szabó György szövegrajza

Keserű méz

Branko Ćopić

A lighogy megjöttem a halfogásból — tíz éves suttyó legényke, kéken, didergő-ázottan, farkaséhesen —, vészjósló komolysággal hívott anyám:

— Jer' ide!

Ez a vádló, rejtélyes, veszélyeket sejtető „jer' ide” megfagyasztotta bennem a vért és inamba kergette a bátorságot. Végem van, bűnös vagyok, de mi is lehet a vád?

Már tudom, hogy mi vár rám: fűzfavessző-zenére táncolok! Járom, ropom a táncot és ordítok, amíg a tüzes eső a lábom szárát paskolja (Házunkban erre mondják, hogy járja a csúrdöngölőt). Ebben a percben még ez sem tűnik olyan borzalmasnak. Dermesztőbb az alattomos didergés, amely egész testemet marcangolja: de miért is vagyok bűnös?

Amíg nem ismerem, amíg ki nem mondott ez a bűn, addig hatalmasnak, megbocsáthatatlannak, mindent magábafooglalónak tűnik és az egész világra kiterjed. Ismert és ismeretlen, elkövetett és elkövetendő bűneim mind jelen vannak, még azok is, amelyeket csak készülök elkövetni, ame-

lyeket csak áhítok és sejtek. Csak az ördög tudná megmondani, hogy a „jer' ide” nyomán melyik bűnöm lát majd most napvilágot.

Hunyorgok, mintha csodálkoznék, úgy teszek, mintha nem hallottam volna jól, tétovázok és igyekszem elodázni a pillanatot, hogy mégegyszer magamba szálljak és megkíséreljem ezt a feltámadó félelmet indokolttá, érthetővé tenni: káromkodtam a legelőn, illetlen szavakat kiabáltam a járókelők után az utcán, meg-megrázogattam a szomszédok körtefáit és... de hisz mi van abban... halkán sugdolóztam egyről-másról Mióval a szénakazal mögött. Volt ezenkívül más is?

— Ugye, te halászlegény, hát így kell lopni a mézet a padlásról?! — térít most magamhoz anyám szigorú hangja. — Nézd, egy dekát sem hagytál, pedig félig volt a köcsög.

S mutatja a földszíni köcsögöt, amilyenekkel a varázsló és ezermester Jovica Čubrilo szokott házalni, akitől fél és reszket az egész gyerekhad, mert a foghúzáshoz is ért. A köcsög oldala alaposan kifényesedett: itt-ott ragyog csak egy-egy mézcsepp.

— Bizatyaúristen nem is tudtam, hogy van mézünk!

Valóban csodálkozom és megdöbbenek, mert igazán nem hallottam arról, hogy méz van a házban. Tudnivaló, hogy a méz — „orvosság”, ha pedig valaki arra vetemedik, hogy akár nyilvánosan is mézet egyen, nagy bünt követ el. Eddig ugyan semmiféle ilyenirányú tapasztalatom nem volt, de most, úgy látszik, hamarosan alháttamon érzem az efféle becstelenség súlyát.

— No nézd csak, nem is tudtál a mézről? Még hazudsz is! Beja!

Beja, a rokonom, kárörvendő, ferdeszájú kislány, nálam egy évvel idősebb, szolgálatkészen sűrög-forog az „ítélőszék” körül és élvezettel mászik föl a görbe fűzfára, hogy alkalmas vesszőt keressen.

— Esküszöm, anyám, isten engem úgy segítjen, nem én voltam!

Hiába minden! Suhog a vessző és én fülsiketítő ordítás mellett járom a csúrdöngölőt, majd amikor ennek is vége, átvetem magam a kerítésen, a mellette húzódó sűrű bokrokba bújok és a hűvös fűben próbálom lecsillapítani vércm heves lüktetését és sajgó tagjaim.

Nagyot sóhajtok és részvéttel, együttérzéssel gondolok arra a mesebeli fekete mezítlásas gyerekre, akinek álladoan zöld fűzfavesszők fényes, suhogásában kell ugrálnia.

— Beee!

Ijedten riadok fel vígasztaló álmaimból. A kerítés tetejéről a két évvel fiatalabb húgom néz le rám és kárörvendve öltögeti a nyelvét:

— Beee! hi-hi-hi... kikaptál, kikaptál!

Forr bennem minden, előnt a méreg, kész vagyok verekedni. A szemtelen gyorsan az udvar közepére ugrik, hogy közelebb legyen a mamához. A kerítés tövéből arrafelé tart az öcsém is, ez a tökmag, aki még a húgomnál is fiatalabb. Ezek szerint ő is megleste, hogyan viselkedik az összevert bűnös.

— Megállj csak! — sziszegek a bokrok közül és ököllel fenyegetem. Húgom kihívóan a nyelvét ölti, az öcsém pedig alattomosan és kíváncsian, szemrebbenés nélkül bámul. Számára különösen érdekes lehet valaki, akit néhány perccel előbb, és olyan ordítás mellett eltárgáltak.

— Be-e-e! Édes volt a méz?! — csipkelődik velem a húgom, s nekem csak akkor ötlik eszembe, hogy egypár nappal ezelőtt kanállal a kezében jött le a padlásról.

— Ohó, hát így vagyunk! Most már tudom, hogy ki dézsmálta meg a mézet.

Tudom, de hogy lehet ezt bebizonyítani is? Még egyszer megraknak, mert gyanúsítani merтем ezt a szende ártatlanságot.

— Ó, szende ártatlanság! Fordulj fel!

És ezt a hallgatag, sunyi öcskösömet is néhány ízben a padláson értem! Ki tudja, mit csinált ott? Őt nem lehet kihozni a sodrából, nem bánja akár-hogy kiabálnak, és mint a gunár, csak olyankor sziszeg, ha valaki fölön fogja. A húgomat könnyen rajta lehet csípni: ha valóban bűnös, gyorsabban pislog és sárga macskatekintetét le nem veszi rólad, az öcskös más, ő kíváncsian és várakozással bámul rád, mintha azt mondaná:

— No, ide avval az ajándékkal!

Ebéd után, amikor a ház mögötti tisztáson várat építettem, húgom hízelegve kérdezett valamit, de én mérgesen zavartam el:

— Mars innen, te loptad a mézet és engem vernek meg érte!

— Oh-oh-oh, te hazugok hazuga! — és a gyors pislogásban kifényesül a tekintete. — Tudjuk kit tángáltak el ma.

Hát igen, persze, hogy tudják, tudomást szerzett róla a szomszédságunk is. Húgom, hogy a gyanú legkisebb árnyát is elterelje magáról, a domb alatt meghúzódó településen közhírré tette a lopásomat és a verést, úgyhogy szűkebb környezetemben közismert és megbélyegezett „mackó” lettem.

— Nini, itt a mackó!

— Hová méz, kell-e méz?!

Már meg sem kíséreltem védekezni a vád ellen. Csak otthon, amikor erről szó esett, vettem fájdalmas tekintetet anyámra, mintha védelmet keresnék, de mindig néma maradtam és a magamat igazoló szavak sosem buggyantak ki belőlem. Hogy is tudnám bebizonyítani igazamat, hogy is higgyenek szavaimnak?!

Tehetetlen nyomorúságomban igyekeztem mindezt minél előbb elfelejteni, de ez sem volt könnyű. A „mackó” gúnynev könnyen ragad a gyerekre, a csúfolódó hamar rákap és nagyon gyorsan meghonosodik otthon is, a faluban is. Csak az idő moshatja le azt az emberről.

Az év őszen, a padlás egy elhagyott zugában, ahová nemigen szoktunk lépni a vércsefészkek miatt, a félhomályban, újra a kezembe akadt az a földszínű köcsög. Ott állt elrejtve a nehéz kukoricamorzsoló mögött. A köcsög teli volt, le volt borítva, és amikor a padlásablak felé fordítottam, a fából készült fedőn egy odatűzött cédulát fedeztem fel rajta anyám ünnepléyes cirillbetűs írásával, amilyennel a líkai szerbek írnak, ez állt:

»Szégyelld magad!«

Meghökkenem és zavarba jöttem, mintha ezeket a szavakat valaki mellett állva a fülembé suttogetta volna. A láthatatlan strázsa ismét igazságtalanul vádolt: még véletlenül sem gondoltam lopásra, csak egy kicsit kíváncsiskodtam.

Visszatettem a köcsögöt a helyére és lassan kisompolyogtam, de azután egész nap úgy éreztem, hogy titokban bűnt követtem el. Tudtam, hogy nem vagyok vétkes, hogy nincs miért kerülnöm anyám tekintetét, de valaki állandáon a nyomomban volt és azt suttogetta:

— No, mi az, bántottad a köcsögöt, mi?

Napokon át úgy éreztem mögöttem az Ismeretlen jelenlétét, mint a kellemetlen huzatot. Sokszor hátra fordultam minden ok nélkül és nem egyszer rajtakaptam magam, hogy suttogva ismétlem:

— Nem, nem, nem...

Így mormolják a varázsigét a „tudós” asszonyok, amikor a küszöbön állva a ház tájékaról messze akarják űzni a kísérteteket, a gonosz lelkeket és a szerencsétlenséget.

A múlt évek elrejtették a kisiút és bűnét, de rejtekhelye nem volt se jó, se biztos, felcseperedtünk, s ezt sajnos mások is észrevették és kezdtek bennünket felnőttzamba venni.

Húgom, az igazi, a megátalkodott méztolvaj, a negyedik offenzívában tünt el, a kitorés során, a hóviharos és úttalan Grmečen. Rajko öcsém, a hallgatag, csöndes fiúcska, elesett, ahogy mondják, valahol a Vrbsnál, mint a krajiškai proletár zászlóalj harcosa. (Szinte hihetetlen hír egy legénykérő, aki soha senkivel sem verekedett.) Én pedig írni kezdtem, hogy valamit megőrizzek az életből, de még többet elfelejtsek.

Nem olyan régen tíz napig anyámnál voltam. Egymaga él a puszta és ma már csendes házbán, úgy jár-ke, mint az árnyék és hallgatva figyeli a külső neszeket. Még olyankor is, amikor hosszan beszélgetünk, sohasem szólunk azokról, akik már nincsenek.

Az egykori gyermek nyomait kutatva, titokban felmáztam a padlásra és kíváncsian fürkésztem a füstös, szűk zugokat. És ismét — ő, anyám régi szokása! — az egyik félreeső szegletben az elrejtett köcsög, benne méz, a tetején cédula és rajta öreges, bizonytalan betűkkel:

»Szégyel d magad!«

Meglepetten és megrökönyödve állok meg: hármunk közül vajon kit várhat a jó öregasszony és kit dorgál jóelőre? Hát csendes magányában titokban még mindig visszavárja a tolvajokat?

Akkor egész héten, mindennap, makacsul, fellopakodtam a padlásra, kanállal a kezemben és dézsmáltam anyám mézét. Hol nővérem óvatos macskamozdulataival, hol öcsém gondtalan járásával, hol a magam nehézkés lépteivel, mikor hogy.

Amikor elutaztam, a köcsög majdnem teljesen kiürült. Milyen megdöbbentő meglepetés is várja drága, öreg anyámat, aki álmatlan éjszakákon hallja a grmečesi téli hóvihar tombolását, az aranyiszapú Vrbs örök zúgását és íróttollam nyomán a papír zizegését, amikor reménytelen küzdelmet folytatok a csennel és a feledéssel.

Takács Márton fordítása

B. Szabó György szövegrajza

Chateau Guillard

Majtényi Mihály

A kis kocsmahelyiségben, a söntés mögött egy állványon italok sorakoztak. Színes likőrök, konyak, vermút. Legfelül két üveg ezüstnyakú pezsgő. Az újságíró nézte az italokat, aztán tekintetével a pezsgő felé bökött.

– Hát ezt minek tartják?

– Néha, kérem, itt is akad bolond, aki pezsgőt rendel.

(Egy újságriportból)

Te, persze, nem tudod, hogy készül a pezsgő; bort iszol és pálinkát, pilantásod csöndes lenézéssel sújtja azt a társaságot ott a sarokban, „Száz szál gyertyát, száz icce bort” rikolt most az egyik, s te nem látod, hogy a pincér sietve meggyújt még egy hetvenötös lángot. Ilyenkor következik a pezsgő ünnepélyes megrendelése. Ezüstvödörbe hűtve bevonul majd az italok fejedelme. Jani pincér ügyesen keresi az ezüstnyakú üveget, egy durranás és pezsgő csurog a poharakba. A kávéslány is előmerészkedik, és nyakát meregeti a mulató társaság felé.....

Te, persze – mondom –, nem tudod hogyan készül a pezsgő, csak a pukkanást hallod, s ez semmit sem mond neked, legfeljebb szárnalmas érzést kelt benned: hogy vadulnak, nézd, a bolondok! Nem vagy tisztában azzal, hogy ebben a pillanathban egy hosszú vegyi folyamat eredményeképp a szénsav (H_2CO_3) kiszabadul abból a flaska-kalodából, ahová esztendőök előtt beleszorították, és ez okozza a zajt. A pezsgőt minálunk rendszerint részeg emberek isszák, akik előbb teletömik magukat mindenfajta itallal és akkor viszketegségi érzésük támad, hogy most már muszáj nekik kurgongatva pezsgőt inni. A pezsgő akkor már senkinek sem ízlik, mindegy, ez így szokás. Az igazi ivó, aki belülről, torka mélyéből érzi az örök szomjúságot – mint te, meg én –, lenézi a pezsgőt, annak egész keletkezési, vegyi folyamatát és azt a lelki motivációt is, amely ezt az italt az asztalra parancsolja. Mielőtt azonban ezt bővebben kifejteném, engedd meg nekem, hogy beszéljek magáról a pezsgőgyártásról.

Ezt mondta a mester akkor este, szerdán este, komoly ránccal a homloka körül, ahogy szakemberhez illik, aki kissé kiesett a gyakorlatból, s

most erősen gondolkoznia kell, hogy megismertessen minden tudnivalót a pezsgőről. Az ő tekintete is csendes lenézéssel szárnyalt oda a sarokba, ahol a pezsgőt itták, ő is a pálinkáspoharat buktatta sűrűn, sohasem koccogtatva.

Hogy is volt? Idehallgas csak – mondta –, jártál már, ugye, arra a homokdombok között (s keze bizonytalan irányba mutatott). Na, ottan kérlek, ott történt, ahol a homokdombok lejtése megszelidül, élt egyszer egy ember, úgy hívták, hogy Guillard Ferenc. Ne nevens, így hívták. Gijjáznak, ahogy ezt ejtik, szép név, ha furcsa is minálunk... furcsa egy olyan embernek, aki húsz lánc szőlőt örökölt itt a dombok között. Anyját Ancsának hívták, Fucsik Ancsának, és ettől örökölte a szőlőt, apjától csak a nevét örökölte. Az öreg Guillard, akitől Fucsik Anna fia a nevét örökölte, pincér volt, de meghalt tüdősorvadásban; anyja a húsz lánc földből szépen felnevelte gyermekét (Francinak hívta mindenki), és ez a Guillard idegen neve ellenére olyan szépen káromkodott a homoki szőlőbirtokon, olyan zengzetes hazai nyelven, hogy senki sem hitte volna nála a távoli, francia beütést.

– Erről az emberről szól – folytatta a mester – a történet, amelyet elmondok neked. Egy hirdetést olvastam az újságban akkoriban: „Törekvő fiatalembert keresek borászati üzembe, fizetés megegyezés szerint, szak tudás nem fontos.” Törekvő voltam akkor és fiatal, szak tudásom nem volt semmilyen irányban, hát nem csábító az ilyesmi? Kiutaztam a jelzett címre, oda a homokdombok szélére. Egy kissé meglepett, hogy egy szál vasútállomáson kívül épület alig volt ott, és amikor a címet az emberek orra alá dugtam, mindenki mosolygott.

– Ja, a Franci! – mondták. – Gyalogoljon csak arra, ott a kövesút szélén, ott vannak a barakkok, meg a kastély, ott a gyár, igen, csak botot vigyen magával, mert útközben leszedik a nadrágját a szállási ebek.

A törekvő fiatalember, vagyis én, láttam mindjárt, hogy komplikált esettel állok szemben. Az egyik azt mondta, gyár, a hirdetés azt, hogy borászati üzem... szak tudás nem kell viszont gyalogolni, azt kell, jófajta husánggal a kezemben a tanyai kutyák ellen... végül a szó, hogy barakk, meg kastély... nem egyszerű dolog, azt már láttam. De a vasúti jegy ára súlyos érvágást jelentett számomra, és így szóltam magamhoz: előre!

Neked ebben a pillanatban mindez zavaros még. Akkor nekem is az volt, az egész úton végig, ahogy mentem az akácfasorban, aztán a homokon. Végül egyórás gyalogolás után megpillantottam egy házcsoportot, barakkcsoportot valami félig kész gyárkéménnyel, egy nagy tábláról pedig azt olvashattam le, hogy GUILLARD. Messziről hirdette ezt a nevet a tábla, de – abban a pillanatban – semmit sem jelentett nekem, Guillard, Guillard... fontos, hogy a harmadosztályú jegyemet valaki megfizesse.

Leírjam neked ezt a Guillard Ferencet, aki pár perc múlva ott állt velem szemben és szavalt? Pakompártos magas ember volt, álmatag tekintettel.

– Felfogodom magát – szolt hozzám –, ha nincsenek túlságos igényei... és ha nem eszi meg a penész az unalomtól itt a pusztaságban, jól megleszünk. Tudom, hogy most azt kérdezi, mi lesz a dolga, és hogy mit gyártunk? Aranyat, fiam. Pezsgőt gyártunk. Pezsgőt, amely aranyat ér. Pezsgőt – amire még nem volt példa –, homoki borból. Nekem volt húsz lánc szőlőm és egy jó nevem – pezsgőnek jobb név, mint Guillard el sem képzelhető – ez mind befektetés, fiam... és maga lehet a jobbkezem ebben a vállalkozásban.

Ezeket mondotta a pakompártos ember és sokáig rázogattuk egymás kezét. Megkötöttem az alku, ott is maradtam nála mindjárt.

A kastélyt franciául chateaunak mondják — közölte velem a mester és álmatag pillantással nézett maga elé — a főnököm maltertornyot emeltetett egy szállási épület fölé és ennek a chateaunak, ennek a malterkastélynak a képe került a pezsgősüvegek címkéjére. CHATEAU GUILLARD — így hívták a pezsgőnket, amit harmincas vagy hatvanas — kivételes esetekben tizes — ládákban szétküldtünk mindenfelé. Nem volt rossz pezsgő, istenemre. Jó zamata volt... persze, te nem értesz a pezsgőhöz, nem tudnád megkülönböztetni az extra dry-t a közönséges édesfehértől, még talán a cremant-rosétól sem! Te mindezt nem tudod, és fogadjunk, azt sem tudod, hogyan készül a pezsgő! Száz ember közül egy ha tudja, az is csak homályosan. Mind azt mondja, az is, aki azt hiszi, hogy ért hozzá: a borba szén-savat fröcskölnek és ez a pezsgő. Engedd meg, hogy hangosan nevessek az ilyen buta válaszon. Azt hiszik, hogy a pezsgő úgy készül, mint a szódavíz! Az, amit ők gondolnak, ugyanis egyszerű habzóbor, de nem sampányer. Sampányer don Perignon apátsági pincemester találmánya a XVII. század elejéről, ha nem tévedek. A pezsgő, édes fiam, nagy titok, a természet egyik nagy titka, amit ezek az ördögös páterek a hautevillersi kolostorban annak idején kilestek és a gvárosok azóta flaskában szaporítanak és ládászámra a világha küldenek. A természet nagy titka, hogy a már kiforrt bort sikerül vegyi úton — vegyi úton fiam, ezt jól jegyezd meg —, ördögös módon újból erjedésbe hozni. Ez a csodaszer a pezsgő.

Kémiai tudásom, amely egyetlen képletnél, a víz képleténél, a H₂O-nál megrekedt, növekvő csodálattal követte akkor este a mester kezét. Mert képleteket vetett papírra, az egyik képletben elem varázsolta, hogy lesz az óborra érett boritalból ismét ficáncoló, csodás újbor, hogy varázsolják bele vastag palackokba, hogy forgatják álványokon, amelyek olyanok mint a csuklólétra, hogy forgatják cementpadlós teremben, hogy robban fel majd minden tizedik üveg, hogy degorzálják és adjusztálják és hogy tukmálják rá végül a vendéglősökre. Azt a pezsgőt legalább, amelyet ők gyártottak ott a homokban, és amely a CHATEAU GUILLARD nevet viselte.

Ó nyavalyás felfújt alakok odaát a szomszédasztalnál, akiknek pénzetek van pezsgőt bontani és most lenéztek bennünket, akik itt a sarokban pálinkát iszunk, mit tudtok ti arról az italról, a pezsgőről! Azt mi tudjuk ideát, hogy készült, hogyan ért be és hogy nemesedett. Netán Chateau Guillard a márka, amit isztok? Vagy mit is beszélek, hogy volna az! Jani, az öreg-pincér emlékezne legfeljebb erre a névre... „Chateau Guillard? Kítűnő márka volt egykor, homoki borból, igen, emlékszem; de az már nincsen. Az már nem egzisztál, kérem, olyan pezsgő. Ma más márkák vannak, tesszik talán parancsolni egy üveggel?” Ezt kérdezné, ha ugyan kérdezné, mert nem hiszem, hogy Jani képesnek tart minket arra, hogy megrendeljük...

Ezt mi tudjuk csak ideát, ennél az asztalnál, akik a pálinkát isszuk, hogy mi a pezsgő; csak mi tudjuk milyen volt Chateau Guillard; a mester, meg most már én is.

Nem volt utolsó ötlet — most ismét a mester szól — nem volt elvetni való gondolat Fucsik Anna fiától, hogy pincér apja franciás nevét kamatoztassa a pezsgőipar és saját üzletmenete javára. Mert ha őt történetesen Gerslinek hívták volna vagy Szekeresnek, vagy Fucsiknak (mint az anyját) ... Chateau Gersli, Chateau Szekeres vagy Chateau Fucsik, ezen mindenki a hasát fogta volna... de Chateau Guillard! Nem volt rossz ötlet, szépen bővült is az üzemünk, a kéményt most már háromnegyedesre emeltük és a belőle kiáradó füst nem közvetlenül az arcunkat kormozta. S most már bátran beszélhetek, sőt beszélnem kell bizonyos mellékszerep-

lőkről abban a gyárban, a pusztaságban ott a homokdombok alján. A nyalka Aloiz Winschról, aki a Rajna vidékéről szakadt erre a tájra, fiatal ember volt és pezsgőmester. Pezsgőmester! Mennyi a költészet ebben a szóban. Amikor fehér patikusköpenyben a pezsgőteremnek vezetett barakkban a műszerek és üvegek között degorzált, olyan volt, mint valami varázsló és minden leányszívet megejtett a környéken. Számban ez éppen nem sokat jelentett, tíz-tizenkét csomagolólánnyt, de jelentette a legszebb csomagolólánnyt is, akit a Föld a hátán hordott: Rozikát.

Vagy beszélhetnénk például jó öreg utazónkról, Schwarz bácsiról, aki ragyogó arccal érkezett, s mindig tele volt rendelésekkel (igaz, hogy ezek fele kukacos volt, vagyis veszélyes volt őket teljesíteni). Nála szebben a Guillard pezsgő erőnyeit senki sem tudta ecsetelni.

S milyen izgalmasak voltak azok a szócsaták gazdám, Guillard főnök úr és Schwarz nevű utazónk között!

— Maga engem tönkretesz, maga a nyakamra húzza a köteleket. Ez mind férges, ez a rendelés, amit maga most hozott, minden rendelő férges.

Ami annyit jelentett — mint már mondtunk —, hogy lehet ugyan nekik hitelezni, de azért nem tanácsos, nem tudni, melyik pillanatban mondja ki valamelyik — feleségére íratva mindenét —, fizetéseképtelenségét, vagy pláne a csődöt.

Vitték a pezsgőnket nagyszerűen fogyott, csak az ellenértéke... jaj kérem, az ellenértéke! És miért, kérdem most önöktől, illetve tőled barátom, amikor a vendéglős a pezsgő árát mindig behajtja, még ha a kabátod kell is érte lehúzni? Miért nem fizet a gyárosnak, mi?

— Fizetni fog Guillard úr, mindenki fizetni fog egyszer! — Ez volt Schwarz bácsi mélységes meggyőződése, lehet azonban, hogy úgy gondolta: ha máshol nem, a túlvilágon.

A pezsgő, fiam, a pezsgő, az ördög itala. Az egész szakma, a pezsgőipar, arra épült, hogy van aki könnyelműen elherdálja a pénzét. Es ezt segítette elő negyvenéves utazói múltjával Schwarz bácsi. Nem csoda, ha templomjáróvá lett, kérek. A pezsgőfogyasztást különben maga a szakma is bűnös dolognak érzi, hát még a kívülállók! Akkortájt működtek bizonyos hitel-információs irodák, s ha egy kereskedőről, cégtulajdonosról azt kezdték jelentgetni, hogy: állandóan pezsgőzik és költekezik... bizony, az ilyen feketelistára került.

Megtanultam én mindezt ott — folytatta a mester —, azt is látnom kellett azonban hamar, hogy vállalkozásunkat fekete átok kíséri. Egyetlen reményünk már csak az volt, hogy sikerül rákerülnünk az udvari szállítók névjegyzékére. Az lenne a nagy dolog, rányomtatni a címkére a kastély mellé, hogy udvari szállító! És akkor a mi pezsgőnket csapná oda a hadihajók vízrebocsátásakor egy hercegnő... hej! Édes vagy féledcs Chateau Guillard locsolgatná a páncélos hajó oldalát, és ezt megírnák a lapok! Akkor a bank, a szemtelen Kégli igazgató nem küldözgetne olyan goromba leveleket a gazdámnak, s a gazdám sem nyilatkozna olyan megvátóleg a banktőke szerepéről az ő vállalkozásában, hogy aszondja: „Negyvenöt dinárért adhatnám a Chateau üvegjét, de hatvanat kell kérnem érte, mert megtoldja a kamat tizenöt pénzzel, az istenit neki!”

A mester tenyerébe hajtotta fejét és álmodozva mondta maga elé a szót: Chateau Guillard. Hogy a pezsgőre gondolt-e ebben a pillanatban, vagy a szorosan vett kastélyra, a maltertoronyra, amelyben ifjúsága néhány szép esztendejét töltötte... nem tudom.

Ódaát a részek dobálózni kezdtek a poharakkal. Gyerünk, szólt a mester; az ember mindig vegye a kalapját, kabátját, ha a poharak fecskévé válnak és röpködnek!

Kifelé mentünk az éjszakába. Szeles októberi idő volt és a mester felgyűrte a gallérját a kabáton.

Az ember vegye mindig idejében a kalapját — ismételte, mintegy jelezve, hogy még mindig a pezsgőről kíván beszélni, a Chateau Guillardrol. Pontosan ilyen szeles ősz volt — mondotta —, amikor a bank váratlanul lecsapott: végrehajtók jelentek meg a telepünkön, mindent felírtak és lepecsételtek, kiűzték a tulajdonából Guillard Ferencet. Egyetlen éjszakára maradhatott már csak ott s vele mi is, sereghajtók, aztán: sipirc! Holnap-tól már a takaréknak rendelkezik a homokbuckákon. S úgy hírlik, vége örökre a pezsgógyártásnak a homokban!

A búcsú tiszteletére nagy traktát rendeztünk. Csirkét vágunk, paprikácsirke volt a búcsúbanketten — még ma is emlékszem —, olyan tojásos galuskával, hogy na! És túrós csuszával. És amikor Guillard úr belefogott a búcsúszónoklatba, szem nem maradt szárazon. S akkor az ördögös pincemester hirtelen előlépett és az ezüst vödörből kezdte elővarázsolni...

— A pezsgőket — mondtam komolyan és áhitattal —, a Chateau Guillardot!

A mester rámvetette tekintetét. Sohasem felejttem el azt a csodálkozó pillantást.

— A pezsgőket? — szólt, mint aki tünődik. Aztán nevetni kezdett szívből. — Édes fiam, nálunk a szétfolyt pezsgőt a házörző kutyák nyalták fel, de csak eleinte, később már azok is undorodva elfordultak. Tudod-e mennyire torkig voltunk e nemes itallal? A cselédnép már el se fogadta ünnepre — kell is az nekünk! Minden pórusuk pezsgőszagú volt, futottak, menekültek ettől az italtól. Mikor kezdett rosszul menni nekünk, mi magunk is az avas szalonna mellé alig tudtuk legyűrni a pezsgőt. Hát mit gondolsz, ezen a megható ünnepen ezt ittuk? Nem, fiam. Hideg sört varázsolt elő a pincemester, azt ittuk, olyan élvezettel, hogy azóta sem!

Megzavarodva álltam az utcasarkon. Egyhangúan ütögették fülemet a mester búcsúszavai.

— Bizony, fiam, sört ittunk, mialatt Rozika sírdogált mint a záporosó a maltertorony tövében, mert ő hozta a sört messziről, és tudta, hogy ez mit jelent. Hogy szomorú búcsút jelent; Winsch Lojzi bőröndjei becsomagolva álltak a szoba sarkában és ő tudta — Rozika —, könnyei között tudta, hogy nem lesz belőle pezsgőmesterné ténsasszony soha!

Otthonról írják

Pap József

Megdöglött szegény Muki.
A here vagy a szántás ártott meg neki.
(Megmondta az állatorvos: nem való
munkára többé — adjuk el szaláminak.)
Megdöglött szegény Muki.
Sajnáltuk eladni szaláminak.
Egy évig gondoztuk, kiméltük szegényt.
Most kimentünk vele heréért
meg a mezsgyét kiigazítani.
Az utolsó fordulónál esett össze.
(Megmondta az állatorvos: nem való
munkára többé — adjuk el szaláminak.)
Pedig jó volt ránézni is:
a nyári jászol előtt
kapart, dobogott a patáival,
csak nagy ritkán kehegett már,
s fénylett a kerek tompora!
Az állatorvos azt mondta,
megtett mindent, amit lehetett —
belenyomott három inekciót,
a gyomrát is kimosta.
Kétezren fölül volt a számla.
De megdöglött szegény.
Nem való volt munkára többé
és sajnáltuk eladni szaláminak.

Legénysirató

Pap József

Fénylő egérről sok mindent leszedett
Először is azt az egyetlen Napot
Akivel százszor szembenézett
Mikor még ő volt a legszebb napraforgó
Azóta többnyire lesüti a szemét
S a kocsikulácsról ostorral suhint
A nyíló pipacsokra
A kedve almafavirág
S harapnivaló alma lehetne
De sosem hagyják fúratlan a hernyók
Kánikulában a kiadós eső
Télen a hízó vastag hasaalja
Ilyesfélék az álmai
Néhanapján ölné vagy ölelné
Mert nőstény-illat csapja meg az orrát
Pedig csak
Anizsbokrok
Estikék
Meg tubarózsák
Guggolnak a kunyhója köré
Szőlőéréskor
Kurjongat és dalol
A madaraknak
Legtöbbször mégis zsémbelődik
Es a szemében vasvilla villog
Csépléskor is így volt
Amikor a pelyvahordó lányok
Belemosták lábukat
Az itatóvályúba.

Vasárnap nehéz egyedül lenni

Németh P. István

Már régen nem aludtam ilyen jól. Vajon hány óra lehet?

Az éjjel ismét bejött hozzám Olga, és sokáig henteregtünk az ágyban.

Azután elaludtam. Olyan mélyen aludtam, hogy Olga alig tudott felrázni:

— Ki akarok menni — mondta.

— Menj — mondtam. — Most nincs a folyosón senki.

A fal felé fordultam, mert Olga nagyon unalmas volt.

— Félek — mondta Olga. — A Doktor ott leselkedik a folyosó végén!

— Képzelődes — mondtam álmosan. — Ilyenkor nincs a folyosón senki.

A szobában párás volt a levegő. Folyton ásítanom kellett. Olga továbbra is nyöszörgött mellettem:

— Láttam, hogy leskelődik. Kinyitottam az ajtót és láttam, hogy ott áll az alagsor végén. Úgy parázslik a szeme a sötétben, mint a macskáé. Csúnya mint az ördög!

— Lehet, hogy nem is téged vár, csak kijött a levegőre — mondtam. — Nem is tudja, hogy itt vagy.

— De tudja — mondta Olga. — Megérezte! Mindig megérzi, ha nő jár az alagsorban. Mint a véreb! Irtózom tőle!

Vártam, hogy megnyugszik. De Olga továbbra is nyöszörgött, mint egy megrémült őzike. Idegesített. Reszketve hozzámsimult és nyöszörgött.

— Félek! Kés van nála. Láttam, hogy kés van nála!

— Aludj — mondtam. — Majd kimégy, ha megvirradt. Hajnalban mindig üres az alagsor.

Olga rámborult és reszketett. Hosszú szőke haja teljesen elborította a mellemet. Idegesített, hogy rámborult, mert forró nyári éjszakákon semmit se tűrök magamon. Untam ezt az éjszakát és arra gondoltam: vajon minden nő ilyen nehéz illatú az ágyban?

Újra a fal felé fordultam, mintha aludnék. Pedig már teljesen kiment a szememből az álom. Eszembe jutott: még a szobába is bejöhet, mert nincs bezárva az ajtó. Szerettem volna megkérdezni Olgát, hogy miért nem megy vissza hozzá, de attól tartottam, hogy újra nyöszörögni fog.

Olga is hallgatott, mintha hangtalan, mély álomba merült volna. Pedig csak félt.

A Doktor továbbra is a folyosón neszelt. Időnként görcsbefúló, fájdalmas hangokat hallatott, mintha énekelne.

Esténként mindig így szűkül a folyosón. Nappal behúzódik a szobába és hallgat. Kerüli a lakókat. De este mindig a folyosón motoszkál. Tíz óra után rendszerint kimegy a városba és csak hajnalban tér haza. Előfordul, hogy nőt hoz magával az utcáról. Ilyenkor egy hétig csendes a Doktor.

Mosi nem mozdult a folyosóról.

Olgát is ő hozta a házba. Azt hiszem, két hete, hogy a lépcsőházban találkoztam velük. Majdnem beléjük botlottam a sötétben. A Doktor dünyögött valamit, aztán eltűntek a folyosón.

Ezután csendes lett az alagsor. A házmesterék is nyugodtan alhattak.

Néhány nappal ezelőtt benyitott hozzám Olga. Megállt az ajtóban és mosolygott. A délutáni nap besütött az ablakon és megvilágította az arcát. Szőke haja a vállára hullott. Ujjatlan, fehér blúz és kék szoknya volt rajta.

— Zavarom? — kérdezte.

— Nem — válaszoltam.

— Talán aludt? — kérdezte újra.

— Csak pihentem — válaszoltam.

Közelebb jött.

— Kaphatok egy kis tüzet?

— Nem dohányzok — mondtam.

Álltunk egymással szemben a szoba közepén. A nap besütött az ablakon s éreztem, hogy melegem van. Olga csak mosolygott. Csinosnak találtam.

— Bezárhatom az ajtót? — kérdezte és máris ráfordította a kulcsot.

— Hát a Doktor? — kérdeztem.

— Alszik — mondta Olga és végigfeküdt az ágyon.

— Biztosan fáradt — mondtam.

Olga másnap megszökött a házból. A Doktor egész nap szűkölt a szobában. A házmesterék már türelmetlenkedni kezdtek.

Az éjjel újra eljött hozzám Olga. A Doktor, úgy látszik, észrevette, mert mindig megérzi, ha nő jár az alagsorban. Azért motoszkált a sötétben.

Nem tudtam elaludni. Olga észrevette:

— Hallod, hogy dünyög? — kérdezte.

— Részeg — mondtam.

Olga belémkapaszkodott. Idegesített, hogy ragaszkodik hozzám. Különben is untam ezt az éjszakát.

— Miért nem szereted? — kérdeztem.

— Félek tőle — mondta. — Csúnya, mint az ördög.

— Hát akkor este? Minek álltál vele szóba?

— Nem volt hol aludnom — mondta Olga.

— Mitől olyan az arca? — kérdeztem.

— Azt mondja, hogy égési sebhely. A háborúban kapta.

Már éjfél is elmúlhatott. Lassan elálmosodtam.

— Miért nem hagyta ott mindjárt? — kérdeztem.

— Sajnáltam — mondta Olga. — Olyan boldognak látszott. Megmutatta a régi fényképeit. Szép ember lehetett. Nappal még megvoltunk valahogy, de éjjel... Azt mondta: nem menekülhetek előle.

— Nem kell megijedni — mondtam álmosan. — Nem gondolja komolyan.

Olga öltözködni kezdett.

— Újra hallottam, mintha bement volna a szobába — mondta. — Kihasználom az alkalmat. Megyek. Ha akarod, holnap újra eljövök.

— Gyere — mondtam félálomban.

Kiment. Óvatosan osonhatott, mert nem hallottam a lépteit. Csak egy sikolyt. A Doktor mégis megvárta a folyosón. És becipelte a szobájába. Egy ideig még hallottam Olga tiltakozását, de azután minden elcsendesedett. Megbékéltek a sötétben.

Most legalább egy hétig újra csendes lesz az alagsor.

Ilyen jól már régen aludtam. Vajon hány óra lehet?

A napsütés bágyadtan szűrődik be az ablakon. Úgy látszik, már alkonyodik.

Most már nem érdemes felkelni. Nemsokára besötétedik. Vasárnap különben se tudok mit kezdeni az időmmel. Ez a legunalmasabb napom. Mi lehet Olgával? Sikerült neki megszabadulni a Doktortól? Az ablak előtt egyre többen járnak az utcán.

Innen az alagsori ablakból nehéz megállapítani, hogy ki jár az utcán. Csak lábakat látni. De néha ez is szórakoztató. Különösen a nők lábát szeretem nézni. Ez a két remegő özláb, például, biztosan találkára siet. Nekem úgy tűnik, hogy a találkára siető nők bokája mindig remeg. Most két vastag lábszár rengeti az ablakot. Vajon ki lehet? Olyan súlyosan lépked, mint a napszámos lányok az állványon. Úgy látszik, még nem szokta meg az aszfaltot. A napszámos lányok se szeretik az állványt. Jobb szeretnek a földön járni.

Valahogy én is úgy vagyok vele: jobb szeretek a földön járni. Pedig fele életemet állványokon töltöm. Se az égen, se a földön. Gondoltam már, hogy szakmát változtatok. De manapság a kőműveseket fizetik legjobban. Így hát maradok az állványokon. S ha már a földön nem járhatok, legalább közelebb vagyok az éghez. Nem kell kerülgetni senkit. Nem zavar a közlekedés. És keresek. Jól keresek. Most még nincs semmim. Az igaz. Mert nincs aki megvigyázza. Meg kellene nősulni talán. De nem ismerek senkit. Különben is mindig olyan lányokkal találkozom, akik rögtön levetkőznek, ha kicsit forróbb az éjszaka. Manapság sok az olyan lány, mint Olga.

Teljesen besötétedett. Nem gvűjtök villanyt. Inkább aludni próbálok. Holnap pihenten szeretnék munkába indulni.

Valaki neszel a folyosón. Talán Olga. Titokban már azt reméltem, hogy nem jön. Fél óra múlva úgyis terhemre lenne. Idegesítene a jelenléte. Nem szeretem, ha párás a levegő a szobában.

Most már tisztán hallom, hogy jön valaki. Megáll. Lassan nyílik az ajtó: két macskaszem viláoglik felém a küszöbről; a Doktor!

Beljebb jön és szó nélkül leül az egyetlen székre. Szemben az ablakon beszűrődő fénnel. Hirtelen arra gondolok, leütöm. Biztosan kés van nála. Hallgat. Várom a görcsbefúló hangokat. Ehelyett kissé remegő, de férfias hangon szól:

— Ma éjjel is forróság lesz.

— Úgy látszik — mondom zavartan.

Kínos percek múlnak: nem tudom, mi a szándéka. Csak a szeme párázlik rendületlenül.

— Biztosan csodálkozik, hogy itt vagyok — mondja némi szünet után.

— Nem csodálkozem — mondom kissé izgatottan. — Szomszédok vagyunk.

— Szomszédok — mondja visszafojtott hangon. — De nem ismerjük egymást.

— Nem tesz semmit — mondom. — Bérházakban ez így szokott lenni.

Motozni kezd a sötétben, mintha keresne valamit. Szeretném kivenni, hogy mit keres, de a fényugár mögé húzódik és nem tudom kísélni a mozdulatát. Azt hiszem, a zsebét tapogatja. Fém villámlik a kezében: ön-

gyújtó. Már azt hittem, hogy kés! Rágyújt. Úgy tartja a lángot, hogy jól láthassam az arcát. Szörnyű. Ennyire összeroncsolt arcot még sohasem láttam. Csupa forradás: szakálla és szemöldöke nincs, az egyik füle csaknem teljesen hiányzik. S a szeme izzik, mint a parázs. Szinte éget. Lehúnyom a szemem. Észre veszi és elfújja a lángot.

— Vasárnap nehéz egyedül lenni — mondja.

— Szeretek egyedül lenni — mondom én. Vasárnap még az utcára se megyek.

— Az utcára én se járok — mondja ő. — Legföljebb akkor, ha nem találkozom senkivel. Éjjel. Nem szeretem az embereket, mert az emberek se szeretnek engem.

Az őszinte hang felbátorít és megkérdem:

— Nem dolgozik sehol?

— Nem — mondja ő. — Rokkantdíjból élek. Valamikor fodrász voltam, de most, azt hiszem, nem nagyon üldöznének a nők.

— Meg kellene próbálni — mondom biztatón.

— Az a gyanúm, hogy a külsőm nem az utolsó divat szerint készült — mondja ő.

Újra szembe néz a fénysugárral és látom, hogy mosolyog. A szeméből látom, hogy gunyorosan mosolyog. Olyan, mint az öngúny megtestesült szobra.

Gondoltam, jó lesz talán, ha másra terelem a szót:

— Végig verekedte a háborút? — kérdezem.

— Ha azt gondolja, hogy hős voltam, akkor nagyon téved! — mondja ingerülten. — Csak a bőrömet mentettem, mint a többi. Amint látja, nem a legjobban sikerült!

Látom, hogy küzd magával. Igyekszem közömbös lenni.

— Sokat cigarettázik? — kérdezem.

— Akkor is az volt a baj, hogy cigarettáztam — mondja mintegy magának. — Felfedték a fedezékünket és kifüstöltek bennünket. A bajtársaim odavesztek. Én megmenekültem: súlyos égési sebekkel.

Elhallgat. Azt hiszem, egész testében reszket, mert nyöszörög alatta a szék. De nyugodt hangon folytatja:

— A gyógyulás után az ambulancián maradtam. Azért hívnak doktornak. Bizonyosan hallotta már, hogy az emberek doktornak hívnak. A sebesültek nem nézik, hogy ki ápolja őket. Jó nekik az ördög is, csakha segít.

— És amikor leszerelt? — kérdezem.

— Ez egészen más világ — mondja keserűen.

— Van valakije? — kérdezem bátortalanul.

— A szüleimre gondol? Édesanyám még él. Vidéken. Néha levelet váltunk.

— Talán meg se látogatta azóta?

— Minek. Úgyse ismerne rám — mondja ridegen.

Odakint kong a toronyóra. Önkéntelenül is az órára nézek.

— Vár valakit? — kérdezi remegő hangon.

— Nem — mondom zavartan. — Már nem várok senkit.

Feláll. A szeme most újra olyan tüzes, mint amikor bejött.

— Megyek — mondja. — Későre jár az idő. Különben is attól tartok, hogy a hosszú beszélgetés túlságosan kimerítené. Biztos egyensúly nélkül pedig nem tanácsos állványon dolgozni. Jó éjszakát!

— Jó éjszakát — mondom halkán.

Szeretném, ha most a folyosón elcsipné Olgát. Mert érzem, hogy én többé szóba se állok vele. Még akkor sem, ha vasárnap valóban nehéz egyedül lenni.

Ember lehet

Burány Nándor

*azt mondják ember vagyok
jószívű ember-e
voltam farkas
csikorgó tél
kegyetlen fegyvere*

*ember vagyok
segítő
ember-e
voltam róka
segítségre váró bajbajutott
árulója*

*ember vagyok
nevemhez méltó
ember-e
mint nyúl lapultam
a rejtő lóherén
mikor kiállni szólított
a veszély*

*s ember a nevem
lehet-e
a menekülőre
mint villám csaptam
mikor hozzámfutott
a baj-viharban*

*gyógyszer helyett hidegvérrel
bombát dobtam
mikor a sebesültek
vérben fetrengve
halálba hültek*

*s egu szó kellett volna
egyetlen szócska csak*

az ellenkezőjét mondtam
s a vádlottra a halál
lecsap

vagy hogy továbbjussak
barátok induló hajóinak
titkon hányszor kívántam
leljenek halált
egy rejtett aknában

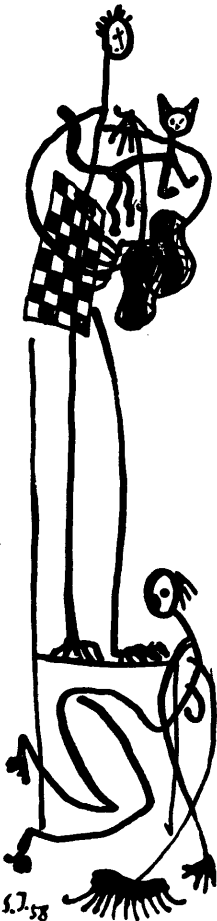
hányszor reméltem
messzi emberpartok közt
feszülő barátság-hidak
áldozatul esnek
érdekem robbanásainak

s ember ember
lehet a nevem
holnap újra csak akna, róka
vagy villám leszek
emberek közt
ember lehetek

Visszavonulás

Kopeczky László

Sáfrány Imre szövegrajza

A kismacskát átkapta a hasa alatt és kihajította a virágok közé.

Rám se nézett. Szó nélkül húzni kezdte a széket alólam.

Felálltam. Hátrahúzódtam.

Félretolt. Kinyitotta az ablakot.

A lavórban vizet hozott be.

Fogjam meg, mert vizes az alja, nem teheti le.

Hozta a söprút, kéri a lavórt.

Lépjek le a szőnyegről, mert összehajtogatja. Fogjam meg a másik végét. Nem jól fogom.

Álljak fel a székre. Adogassam le a képeket.

Kinyitotta az ajtót.

Ne álljak a huzatba.

Elhúzta a szekrényt, lesöpörte a hátát.

Nyúljak be a sakktábláért, nekem hosszabb a kezem.

Szeretné, ha fognám a széket, amig lepókhálóz.

Megmerem-e fogni a villanykörtét vagy a csillárt, hogy letörölhesse a port.

Kiválogatta a vázából a hervadt virágokat és kidobta.

A többinek levágott a szárából.

Cseréljek vizet.

Ha kérek egy cukorkát, ott van a pléhdobozban.

Keressen meg a tegnapi újságot. Kell majd az ablakpucoláshoz.

És nem láttam egy kis kétdecis üvegben a padlósárgítót? Ott szokott állni a kamrában a létra alatt.

Újból kihajítja a macskát. (Az most egy pofont is kap.)
A lakóné — a hátsódvari! — elhozta a zsákokat.

Azt hiszi, nagy lesz, de kettévághatja.

Tegyem már le a sakktáblát az istenért. Mit akarok vele.

A székeket lábbal föl az asztalra rakja.

Azt a rongyos, azt a piszkos posztócipőt, raknám el valahová.
 Mindegy, csak ki ne látsszon.
 És a lakóné férje — a hátsóudvari! — kézenfogva vezet egy kisciganc fi-
 úcskát. Megállnak az ajtóban.
 Nagyon szépen kéri, legyek olyan kedves, tegyem le kezemből a sakktáb-
 lát vagy a posztócipőt és tűrjem fel a karján a ruhát.
 A másikon is.
 Puffogatja a szőnyeget.
 A kisfiú négykézláb mászik a feltörölt padlón.
 Ülök a diványon. Felhúztam a lábaimat.
 Jaj, hát éppen a diványt kellene körültörölgetni.
 A kályhánál van hely.
 Fogjam a függönyt, hogy ne érjen bele a vége a tócsába.
 Lépjek át a szekrény mellé.
 Most nem volnék útban az ablaknál.
 Csak két lépéssel menjek odébb.
 Nem. Éppen ott akarja kezdeni.
 Nézzem csak, a virágállvány mögé lehetne...
DOBJAM KI A KISMACSKÁT, MERT MEGFOJTJA.
 A sarokban állok egy széken. Alatta sárgítja a padlót. Kezemben sakktábla,
 posztócipő és a kismacska...
 Az ágyon kedves halott.
 Összekulcsolják a kezét és rózsafüzérrel láncolták össze.

Nem vártam meg a tortát

Kopeczky László

A kutya két lábon fogadott. Aztán violinkulcsot futott a lábam körül.
 Megszólalt a kismadár a konyha falán. Nyikkant a kalitka hintája.
 A nyulak beúsztak a kamillába. Öt-hat V-betű remegett körülöttem.
 Felnézett a macska.
 Elrikkantottam magam.
 Hangom körülnyargalt a falakon, fel a csatornán, kijött, bement a rongyos
 fűkamrán, belebukfencezett a kertbe, körültekeredett a fák derekán, kon-
 dult az üres vizesbordóban, megszűrődött a fű között.
 Édesanyám szállt a lépcsőn le, repült felém. Körülszeretett, mint a ma-
 dár a fiókáját.
 Apám belecsapta az ásót a földbe.
 — Van-e paradicsomotok? — mondták egymás szavát folytatva. — Vigyél
 egy kosárral. Érik már a barack. Felmászol, vagy hozzak egy széket...?
 Leültünk az előszobában.
 Huzat van. Menjünk a szobába.
 A szobában hideg van, menjünk a konyhába — csak egy pillanatot vár-
 jak, míg kisépernek, letörölgetnek.

Apám megtalálta a táskát a szekrény tetején.

— Ebben viszel zöldbabot. Jó?

Kérdezték, hogy vagyok. Mondtam, hogy jól vagyok. Nem hitték el.

Mondták, hogy sápadt vagyok.

Mondták, hogy sovány vagyok.

Mondtam, hogy nyolcvankét kilós vagyok.

Édesanyám kért, hogy egyek egy szelet sonkát, hisz oly gyönyörű, mint az az orgonavirág, és mindenképpen megbánom, ha nem eszek, mert már nincs több belőle.

Nem vagyok éhes, reggel ettem egy egész sonkát, és tarhót sem kérek, azt is ettem egy köcsöggel.

Édesanyám kétségbeesve nézett rám. Aztán egyszerre felragyogott az arca.

— Sütök neked tortát!

Fél óra alatt megtaláltuk a szakácskönyvet.

De már a cukorral nem ment ilyen könnyen. Azt nem találtunk.

És tojást se.

Mentegették a csirkét.

— Szokott tojni.

De én láttam, hogy szegény örül, ha egyáltalán élhet és csak a szélirányban képes járni.

Mikor egy bögrényi lisztet különféle zacskókból összerázott, édesanyám elgondolkozott.

— Mi is kell még hozzá?

Mondtam, hogy ne nézzük tovább a szakácskönyvet, mert rettenetes túlzások vannak benne.

— Van még egy dióm — mondta diadalmasan.

Nyilván elfelejtette, hogy az utolsó néhányat dugta a zsebembe a múltkor.

— Apát elküldjük margarinért.

Apám zavarba jött és nem mozdult.

— És itt van — mondta boldogan — egy csomag vaniliásucor... Te vágsz egy kis fát, mondta újból apámnak.

Az csodálkozva nézett rá.

— Miféle fát.

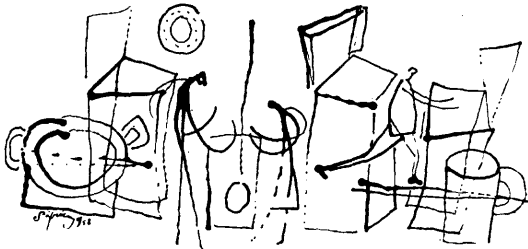
De anyám nem hallotta, csak kutatott a dobozok között. Megrázta, nézegette, töprengett felettük.

Felálltam. Megsimogattam a kezét.

— Most jut eszembe. Mennem kell. Sok-sok dolgom van.

Legyintettem a szakácskönyv felé.

— Ne kínlódjon vele. Most már nem is érdekes — hiszen elolvastam.

Sáfrány Imre illusztrációja

Sanyikának begurult a labdája az ágy alá. Már indul is utána négykézláb. Elkapom a lábát. Hogyisne. Új mackó van rajta.

Én rugaszkodom a labda után.

Hogy tud egy labda így elgurulni! Tessék elképzelni az ágy alatt a leg-távolabbi pontot és hozzáadni még valamennyit.

A tenyerem poros lett vállig.

Később eszembe jutott, hogy a másik feléről kevesebbet kellett volna mászni, de ekkor már sürgősen közbe kellett avatkoznom, nehogy a gyerek magára öntse a vizet a vázából. S utána nadrágot váltani, mert én viszont magamra öntöttem.

Gyorsan kikaptam kezéből a kismacskaát. — Csupa szőr lesz a kismackó. Igaz, hogy a mackón nem látszana úgy, míg az én fekete nadrágom...

Meséskönyvet nyomtam a kezébe.

Kicsit poros volt, azért előbb megtöröltem az ingemmel (mert a zsebken-dőt a gyerek alá terítettem. Természetesen a visszájával, mert az ing fehér volt.

Így elszórakoztunk aztán egy-két percig. Akkor kiderült, hogy a képes-könyvnél sokkal érdekesebb dolog a vályoggyártás gyufásdobozzal, és most rögtön azt játszunk.

Bátortalan indítványomat, hogy megetetjük a pipikéket, megfontolás nélkül elvetette. Annyit azonban sikerült kiverekednem, hogy én csináljam a vályogot.

Ő csak irányított. Így aztán meg is úsztuk simán az ügyet, csak a cipőmbé öntöttem vizet.

Kész az ebéd. Gyerünk enni. Csak előbb fürödjek meg.

Féltem, hogy baj lesz a levesel.

Kötöttem eléje viaszkosvászon kötőt, ölébe törülközőt terítettem, fejére kendőt, és könyékig feltúrtem a mackó ujját.

De, biztos ami biztos, két kezemmel megfogtam a tányért.

A kisőreg lámpaláz nélkül evett. Álla alá szalvétát tartottam. Egy csepp se cseppent máshova, csak a szájába. Csupán az idegesített, hogy átvizesedett a könyököm, mikor belekönyököltem saját levesembe.

Az újkrumpliha sehogyan sem tudta beledöfni a villát, melyet görcsösen szorongatott a nyakánál fogva. Ezért kiválasztottam egy szép nagy kereket, hogy a szájába tálalom. De leesett mielőtt odaértem volna vele. Később bosszút is állt. Majdnem elvágódtam rajta.

Vizet kért.

Legszívesebben tölcserít tettem volna a szájába, mellé ne menjen. Cseppenként itattam meg s magam is megszomjaztam fenemód. Akkorát ittam, fröcsköltem, prüszköltem, mint egy nilusi víziló.

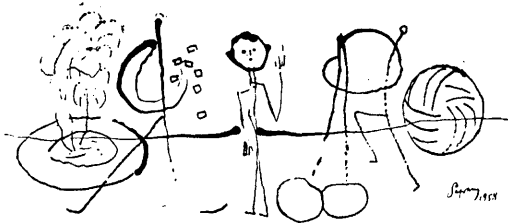
De ekkor megláttam az asztalon a cseresznyés tálat és megdermedt ereimben a vér. Nem tudtam, melyik szentnek a beosztása a cseresznyeevés fölött való örködés, hogy hozzá fohászokdjam. Így csak azt tettem, hogy kihoztam az ágyterítőt, bebugyoláltam a kicsit, és feltettem neki egy napszemüveget.

Mikor az anyja meglátta, összecsapta a kezét.

— Jaj de szép tiszta vagy, angyalom!

Büszkén kihúztam magam.

— Jó kezekben volt, — mondtam és kidobáltam a zsebemből a cseresznyemagokat.

Sáfrány Imre szövegrajza

Gyilkosság az ablakban

Kopeczky László

Majd megkocogtatom az ablakot és bekiáltok:

— Huhúú!

És visszafelel:

— Háá-á!

A kanári a folyosón pedig:

— Tyüü, tyüü. Svingg!

Persze aztán megtörlöm a lábam előbb a vastörlőn, majd a fatörlőn és végül a szőrtörlőn. És a sarkamat is. Igen.

De nem húzok. Megkaparom két ujjam körmével az ajtót. Arcom odanyomom az üveghez. Fogamat csattogtatom.

Megjárom a kilincset, mint a szivattyús kutat.

Aztán várok.

Mondjuk, felkapja a pongyolát. Mondjuk, beleakadt az öve a székkarfába.

Nem. Inkább nem találja. Igen ez a helyes. És akkor értem is, hogy miért kell várni.

De mit izgulok, hiszen csak most kezdtem.

Megpaskolom tenyeremmel az ajtót.

Az az igazság, hogy a papucsot nem találja. — Ott van kérlek a konyhában az asztal alatt!

Térdemmel gyomrozom az ajtót. Elrikkantom magam.

— Dró-toz-ni, fő-toz-ni!

Fülelek.

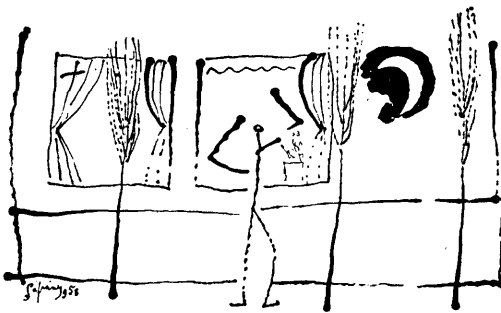
— Óóórá-á-át re-pe-rál-ni!

Válaszol a kanári: — Prütty!

Nincs itthon.

Helyes. Akkor a kulcs ott van az ablakban.

Nincs az ablakban!
 A lábtörő alatt. — Nincs a lábtörő alatt!
 A csatornában. — Nincs a csatornában.
 Benne van a kulcslyukban. Belül.
 Dörömbölök.
 Alszik? Lehetetlen.
 Az ablak nyitva van.
 Szúnyog sikolt el a fülem mellett.
 Az ablak nyitva van... A kulcs a zárban... Hiába dörömbölök...
 Bambán nézelődök. Aztán gyorsan felelek magamnak.
 Á, ugyan eredj a csudába! Mi volna, hát mi volna. Elment sétálni.
 Akkor pedig várunk. Hiszen ráérek. Az embernek olyan ritkán van ideje
 arra, hogy a falnak támaszkodjék és ne gondoljon semmire.
 És milyen lesz a kabátom a faltól.
 És mikor jön haza.
 És hátha bemászott valaki az ablakon.
 Láttak volna a szomszédok. (Várni, annyi mint pihenni!)
 Meglátszana a lábnyom a poros ablakon. (Máris érzem megnyugtató ha-
 tását.)
 Felkapom a fejem.
 Miért nem énekel a kanári?
 Fél...
 És bemehetett az ajtón. Rázárta. És kiugrott az ablakon.
 Öklözöm a kilincset. Összeszorul a torkom. Itt kint álldogálok... és köz-
 ben bent... ah szinte látom... a lámpa ledőlt... a terítő lerántva...
 szoknyája lóg a heverő szélén... hosszú fehér körmei...
 Felugrok az ablakra.
 Valami lezuhant.
 A zöld virágcserep!
 Megkövülök. A lábaim összekeverednek. Szinte mellézuhanok.
 Szedegetem a darabokat. Illesztgetem. A felső felét össze tudom rakni.
 Valami lezuhant.
 — Eressz, most nem érek rá. — Az asztal alatt újabb darabokat találok.
 — Nem is kérdezed, hol voltam?
 Remegő kézzel kiegyenesítem a kis virágot. Összeöpröm a cserép törme-
 lékeit. Földestől, tövestől új cserépbe teszem a virágot.
 Meglocsolom. Hozok a kertből még földet. Feltámasztom egy kis pálcika-
 val hajlott derekát.
 Aztán gondolkozom. Hogy is volt...? Mit akartam még tenni?
 Nem jut eszembe, de alighanem az lesz,
 hogy be akartam festeni a cserepet zöldre.

Sáfrány Imre szövegrajza

Van-e föld

Jure Kastelan

*Van-e föld, szebb mint egy kócos
kisgyerek-álmom?
Van-e út a felhők fölött,
kék égi tájon?*

*Van-e dal, van-e álmom,
amihez a szív láza nem kell?
Van-e föld, ahol a szabadságról
nem álmodik az ember?*

Bevehetetlen erőd

Jure Kastelan

*Erőd vagyok, egyetlen lobogóm a szív.
Vér a láthatatlan bástyafokokon.
Altatódallal
állom a rohamokat.
Más testet öltve az álmom páncéljában.
A lőrésnél őrszemek, s a partnál elbűjtatva
könnyű csónakok nádból és tamariszkból.
A szélkakasok elnéznek a messzi acél seregek felé, amint
[hegyezik a nyilaik élet,
olajjal dörzsölik izmaikat és ágaskodnak*

nagy gonosz ön- és tűz-paripákon.
A hidakat felvontam és ellenállhatatlan sodrú
folyó őrzi a bejáratokat.
És pirkadatkor eltűnik a hold s feljön a patyolat nap.
Erőd vagyok, egyetlen lobogóm a szív.
Erőd, amely nem adja meg magát.
Nem adják meg maguk az érzékeiktől megszabadult halottak.
Nem adja meg magát a sebesröptű villám.
Nem adják meg maguk az ékköszemű élők.
Az erődök elesnek, de nem az álomból valók.
Ezek önként adnak, önként veszik vissza.
Erőd vagyok, egyetlen lobogóm a szív.

Képek rohamoznak

Jure Kastelan

*Becsukom a szemem —
a halált látom.*

*Kinyitom a szemem —
az élet néz rám vissza.*

*És én csak nyitom és csukom,
mint a nap és az éj
mint az éj és a nap,
a szemeim.*

Szerelmes

Jure Kastelan

*Meztelen volt és én belészerettem
szemmel és kézzel, a tenyér örömeivel,
kigyót botoztam, kúszó haját bogoztam,
meztelen talppal tarlót tapostam.*

*Megszerettem egy kezet, megszerettem egy asszonyt, egy
lestét,
egy tükröt és egy tücsköt, mert érezte a vesztét,
egy galamb hangját, egy kancát, egy fehérhasú fecskét,
vérbeestem, vérig szerettem a hajnal meztelen testét.*

Elválás

Jure Kastelan

*Fű lettél vagy elszéledő felhő.
Mindegy.*

*Elkísérnek a sasok a szirtek fokára,
a vizekbe, a csillagok közé.*

*A szemeket el nem szakítja senki.
Közös tengerbe szerelmes források.
Nincs elválás.*

Nincs halál.

*Hallgatom a szelet
a te hangod.*

*Nézem a halált
a te éneked.*

A kő panasza

Jure Kastelan

*Eresszettek vissza a sziklákba, a szirtekbe, a hegyek
[homlokára.]*

*Adjátok vissza érintetlenségem örök törvényeit.
Vessetek a tengerbe, az óceánba, adjátok át a villámoknak.
Föld urai, adjátok csendet és álmat.*

*Ne kopogjanak rajtam hadaitok vasalt csizmái.
Ne folyjanak a könnyek.*

*Szedjete fel az úttestekről, fejtsetek ki a börtönök és
[templomok falából.]*

*Hadd verjen menykő és vihar. És koszorúzzon
csillag.*

*És te kéz, alakító vésőddel,
ne adj nekem emberi formát.*

*Ne adj szívet és észet és
látó szemeket.*

*Márvány tengert, álmat és ködöt vágyom.
Föld urai, adjátok csendet és álmat.*

*És te kéz, a vésőddel, ne ébressz.
Ne adj szemet, ami csak gonoszat lát.*

Ács Károly fordításai

Csendes délutánok

Major Nándor

Három jegenye álldogál a házikó előtt. Amikor beléptem a permetező esőből, a csapost éppúgy a söntés pléhjére támaszkodva és szunyókálva találtam, mint ahogy fél óra múlva is szunyókált, a két vendég éppoly ráérősen füstölgetett s bámult maga elé, mint akkor is, jó óra múlva, amikor egy gumicsizmás, sátorvászonból készült esőköpenyes ember fordult be a sáros, cuppogó útról, összeveregette tenyerét s a söntés-asztalra könyökölve felhajtott egy pálinkát.

Jó öt perce figyelem ezt az esőköpenyes, gumicsizmás embert, amint a hajósokra válló, himbálódzó, vontatott léptekkel közeledik a komp felőli úton. A röpké óracska alatt, míg itt, a számomra oly kedves csendben üldögélek és morfondírozgatok, ő a negyedik ember, aki erre vetődött, s míg a többiek magukba mélyedve, egykedvűen baktattak el a házikó előtt, s ott lenn, a kanyarban belevesztek a sárba s a meszesességbe, róla, mihelyt megjelent az úton, tudtam, hogy be fog térni, s azt is éreztem, hogy majd ha betér, jól a padlóhoz veregeti csizmáját, dörmög, meglöki a székét, s megtöri ezt az álmos, tunya, oly ritkán adódó kedves csendet.

Az ablak és a söntés között ültem, zöldrefestett, kopott asztalnál, s csendes megelegedéssel nézelődtem, mióta csak betértem. Balra a végtelen, kopár

síkság tárult elé, jobbra a tar nyárfás, melyben az út kanyargott le, a komphoz. Csendes elégedettséggel nézelődtem, mint azok az emberek, akik már megnyugodtak, hogy lám, sohasem fogják megjárni a Kilimandzsárót, s bár egész életük utazás, a dombokon túl már nem juthatnak. Annak az embernek a kesernyés elégedettségét éreztem, aki álmatlan éjszakákon, míg a köszvény nem hagyja nyugodni, azt a borongós vágyat érzi már csak, hogy még egyszer eljusson azokra a helyekre, ahova kellemes emlékek fűzik, talán csak egy délután, egy találkozás, jóízű borozgatás, vagy viharos ifjúkora zsúfolt, idillikussá szépült eseményei, s íme, most elégedett lehet. mert lám, még eljutott egy ilyen helyre. Aki egész életén át utazgat, mindig csak ezeket a sáros falvacskákat járja, s üres óráiban, hosszú estéken át barátok hangos és unalmas társaságában üldögélve türelmesen kiszámítja, hogy annyi utat megtett már, hogy tizenkétyszer körülutazta volna a földet, s ha van egy kis szerencséje, megtesz még annyit, hogy tizenháromat mondhasson majd, kerek számot — annak igazán nem nagy fáradság, hogy dolgavégeztével átkeljen a folyón, s a kompról erre a sáros őszi útra térjen, elsétáljon eddig a csárdáig, s épp ehhez az ablakhoz üljön. Most, míg nézegetem az asztal zöld, kopott lapját, melybe tétova betűket s ki-

vehetetlen figurákat karcoltak a repedések mellé talán tíz-húsz évvel ezelőtt ismeretlen kezek, kesernyés szájjal fogadom az élem toluuló szegényes, kusza képeket, egy szőke lányt, dús füvet a folyóparton, napfényes ünnepeket, egy asztalt ennél az ablaknál, két pohár bort, sok-sok bocskoros és mezít-lábás embert, fűrgé, kopasz, öreg csaplárost, egy-egy vélt hangot, mondatot, s fanyar ízt az adott elégedettségemnek, hogy most semmitmondónak, banálisnak találtam emlékeimet, s újból azt éreztem, amit már azelőtt is annyiszor, de amibe sohasem tudtam bele-nyugodni: az ember sohasem térhet vissza oda, amit már elhagyott.

Fázósan húztam összebátázott kabátomat, s megrázkódtam. Valami koccant a söntés pléhjén s az esőkabátos, akinek félig háttal ültem, megszólalt:

— Megtalálták az öreget — mondta és elhallgatott.

A csapos felélénkült és kigombolta nagykabátját. Ügyetlenül körülnézett, kinyitott egy folyosóféltre nyíló ajtót s kizavarta a hideg vaskályhánál szundi-káló lusta, lomposzórú kutyát. Míg az ajtó nyitva volt, jól hallatszott az eső egyenletes, megnyugtató permetezése. Az ablaküvegen, melyen át kitartóan szemléltem az elébem táruló sovány képet, békésen, tétován, megadóan folydogáltak végig az esőcseppek.

— Hol? — kérdezte váratlan élénkséggel az eddig egykedvűen füstölgetők közül a cingár fekete, s előrehajolt. Tárását, az alacsony őszhajút erős köhögési roham vette elő, könnyet préselt a szemébe.

— Egy nyárfán.

— Nyárfán? — kérdezte meredt szemmel a cingár fekete, s az esőköpenyes bölintott. Az őszfejű ismét szájába dugta cigarettáit, s megfontoltan kiegyenesedett székén.

— Jőféle kötél lehetett — mondta az esőköpenyes. — Három napja lóg.

A csapos elsápadt, egy széket tolt maga alá s hangján felindultság érzett:

— Hát hogy nem fedezte fel senki három napig? — kérdezte seppelve.

— Te csak ne izgulj — mondta nyugodt hangon a cingár fekete. — Te csak ne izgulj, mert könnyen megúthet a guta. Hahaha! Ígyál inkább egy szív-erősítőt.

— Nem láthatta meg senki, mert föl-mászott a fa hegyibe. Egy nyárfa hegyiben lógott három napig — mondta az esőköpenyes, felhajtott még egy pálinkát és belenevetett a süket csendbe.

— Érthetetlen — dünnyögte a csapos és megemberelve magát, egy pohár szódát töltött magának.

— Szegény ember — dünnyögte az őszhajú.

— Éppen ott jártam, amikor készültek levenni. Főnt lógott a nyárfa hegyén — mondta pattogó hangon az esőköpenyes, majd hozzáfűzte:

— Így járnak mind az ilyenek.

— Milyenek? — kérdezte a csapláros.

— Az ingyenélők — mondta magyarázkodás nélkül a köpenyes.

Az őszhajú krákolgott. Az ablakon át láttam, hogy ismét egy ember közeledik a komp felől. Még messze volt. Hosszú nagykabátja lebegett. Talán a szél éledezik, gondoltam, s a nyárfásra néztem. Időnként megremegtek az ágak.

— De hiszen kerestt munkát — nyögte ki egy újabb köhögési roham közepette az őszhajú.

— Munkát keresni vagy dolgozni, két dolog — állapította meg a köpenyes és felhajtott még egy pálinkát. Kemény, szúrós szemei voltak és nagy, erős lapátkeze.

— A gátör azt mondta, hogy ismeri látásból. Nem egyszer járt a falujában, ott látta egyszer-másszor. Aki kíváncsi rá, hallgassa meg, hogy mit mond róla — mondta a cingár fekete. Földszínű kabátja volt, molyette, kopott prémmel. Lábán nadrágra húzott vastag gyapjúharisnya, szalmával bélelt bocskor.

— Mit mond róla a gátör? — kérdezte az ősz s közelebb hajolt, mintha nagyot hallana.

— Kérdezze meg tőle — mondta a fekete sasorrú.

— Azt mondják, mikor itt járt. itt is cirksuzt csinált — fordult az esőköpenyes a csaposhoz, s mintha hanglejtésén halvány rokonszenv-féle érződött volna az ember iránt, akiről beszéltek.

— Igen — válaszolta a csapos és cigarettával kínálta az esőköpenvest. — Hogy van a fiad? — kérdezte tőle.

— Javul — válaszolta az esőköpenyes, ásított és egy pillanatra elhallgatott. — Majd csak felépül — mondta kétkedő hangon. halkam, s elhallgatott. Az őszhajú sóhajtott egyet, kicsit, rövidet, azután unottan körülnézett s anélkül, hogy az ablakra pislantott volna, azt mondta:

— Szép kis idő készül.

A fiatalember, odakinn az úton, keményen, határozottan, törtetve közeledett, meg se csúszott a sárban. Kiegyen-

súlyozott, magabiztos embert árul el, gondoltam s feltekintettem, mert a csapos váratlanul egy fakó tarkakockás, itt-ott fehér vászonnal gondosan foltozott terítőt hozott az asztalomra.

— Az úr nem ide való? Messziről jött az úr? — kérdezte, mert talán zavarta szótlanúságom s az, hogy szinte mozdulatlanul és félig háttal ültem a teremnek.

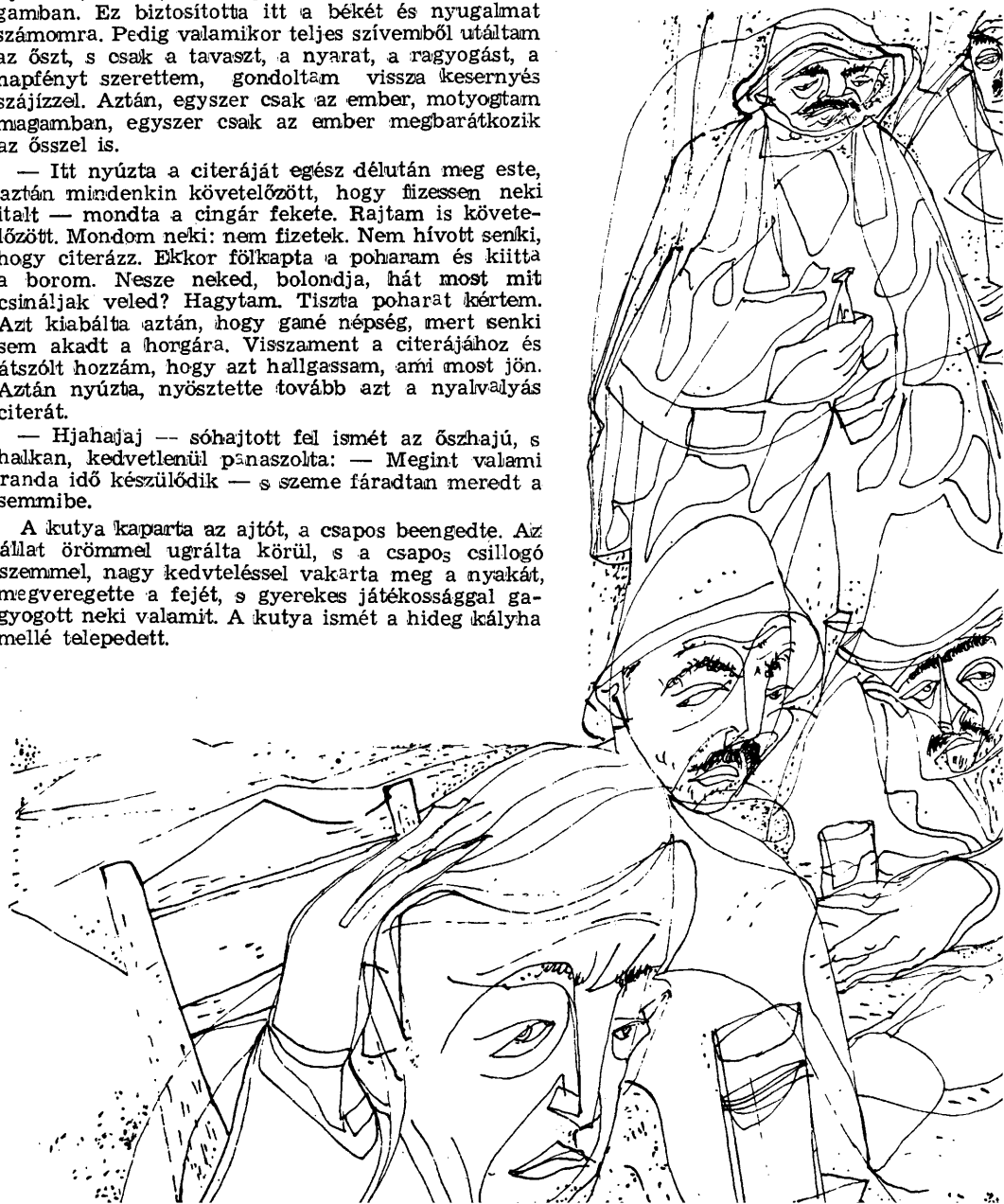
— Igen — válaszoltam s italért küldtem, hogy kívülmaradhassak a beszélgetésen, s fenntartsam magamban azt a nyugalmat és megelégedést, amit ennél az ablaknál éreztem, s ami olyannyira kedvemre való volt. Nem is jöhettem ide jobbkor, mint épp ilyenkor, ősszel, szemergő esőben. Gondoltam magamban. Ez biztosította itt a békét és nyugalmat számomra. Pedig valamikor teljes szívemből utáltam az őszt, s csak a tavaszt, a nyarat, a ragyogást, a napfényt szerettem, gondoltam vissza kesernyészájizzal. Aztán, egyszer csak az ember, motyogtam magamban, egyszer csak az ember megbarátkozik az ősszel is.

— Itt nyúzta a citeráját egész délután meg este, aztán mindenkin követelőzőtt, hogy fizessen neki italt — mondta a cingár fekete. Rajtam is követelőzőtt. Mondom neki: nem fizetek. Nem hívott senki, hogy citerázz. Ekkor fölkapta a poharam és kiitta a borom. Nesze neked, bolondja, hát most mit csináljak veled? Hagytam. Tiszta poharát kértem. Azt kiabálta aztán, hogy gané népség, mert senki sem akadt a horgára. Visszament a citerájához és átszólt hozzám, hogy azt hallgassam, ami most jön. Aztán nyúzta, nyosztette tovább azt a nyálványás citerát.

— Hjahahaj — sóhajtott fel ismét az őszhajú, s halkán, kedvetlenül panaszkolta: — Megint valami randa idő készülődik — s szeme fáradtan meredt a semmibe.

A kutya kaparta az ajtót, a csapos beengedte. Az állat örömmel ugrálta körül, s a csapos csillogó szemmel, nagy kedvteléssel vakarta meg a nyakát, megveregette a fejét, s gyerekes játékosággal gagyogott neki valamit. A kutya ismét a hideg kályha mellé telepedett.

B. Szabó György szövegrajza

— Az ő korában már jobb, ha meghúzza magát az ember — mondta a cingár, mélyhangú fekete. — Az ő korában már sokkal jobb. Azt hiszem, jóval túl van már a hatvanon.

— Éppen ezt mondta neki a fia is — mondta az esőköpenyes. Mióta csak bejött, állandóan a söntés körül topogott.

— Reggel, amikor megérkeztek, épp benn voltam a faluban, a nagykocsmában. Egyszer csak bejön három idegen. Egyikük mindjárt azzal kezdte, nem láttak egy ilyen meg ilyen embert, aki alighanem világnak ment, most nyomozunk utána és éppen ide vezetnek a nyomok? Aztán elmondta ez a fiatal ember, hogy épp egy hete, a falujában, estefelé betért a kocsmába egy itallra, hát az apját, mármint az öregot, egy nagy társaságban találta, daloltak, mulattak, s az öreg citerázott. Azt mondja a fiú, hogy az öreg az utóbbi időben egyre többet ült a kocsmában, iszogatót, citerázott, s éjjel danolva ment haza. Most, hogy meglátta a fiát, fölkel, otthagya a citerát, mókásan nevetve ment a fia felé, s tán meg akarta ölelni, meg tán csókolgatni, mert az volt a szokása, ha bepityizált. Ez meg, mivel nem szereti az ilyesmit, mielőtt hozzá ért volna az öreg, azt mondta neki: »Apám, jobban tenné, ha egy kicsit meghúzná magát. Sokkal jobban tenné. Nézzen csak végig magán. Már a dédunokái is felnőnek«. Aztán egyből fölhajtotta az italát, és szó nélkül kiment. A terem közepén hagyta az öregot. No, a napokban észrevették, hogy eltűnt, mondja a fiú hát alighanem még azon az éjjelen világgá ment. Hát most keresik.

— És megtalálták — hagyta rá a cingár fekete.

— Ahogy mentek le a gátörhöz, egy nyárfán. Csak úgy véletlenül. A gátört is ki akarták kérdezni, azért indultak le, feléje. Nem tudták, merre mehetett innen az öreg. Arról senki semmit se tudott mondani nekik. Azt gondolták, hátha a gátör nyomravezetői őket.

Ebben a pillanatban nyílt az ajtó, megjelent a fiatal ember. Hirtelen csend támadt s mindenki maga elé nézett. Már régóta vártam, jól láttam, amint egyre inkább közeledik, hosszú kabátját lengette a szél. Zömök, izmos, barna fiú, kékszemű. Határozottság, magabiztosság és lágyság együtt játszott a szemében.

Az esőköpenyes összébb húzta köpenyét, s olyan mozdulatot tett, mint aki indulni készül.

— Hallom, megtalálták — mondta sápadtan a csapos, aki most mindenféle tennivalót talált magának a söntésben.

A fiú bölintott, italt kért és kereken megkérdezte:

— Nem tudnának valakit, aki hazavinne minket kocsin?

Az emberek kedvetlenül néztek össze.

— Nincs itt az emberem — nyögte ki végre a csapos. — Én meg nem hagyhatom itt a...

— Ha van kocsija, lova, elhajthatja azt más is — nézett körül rajtuk a fiú.

— Na, megyek, mert várnak a hajón — mondta az esőköpenyes.

— Etetni kell — kelt fel a cingár fekete, s az ősz emberrel együtt távozott.

A fiú maga elé nézett és sáros bakancsain felejtette tekintetét.

— Talán mégis legjobb lesz, ha lemegy a kordésokhoz — tanácsolta a csapos. — A környéken ott található legkönnyebben...

A fiú szólanul hagyta el a termet, s mióta az ablaknál ülök, most tárult elém a legmozgalmasabb látvány: egyszerre négy ember dagasztotta a sáros őszi utat, a tar nyárfák alatt, egyre távozva, le, a komp felé.

Örültem az ismét beállt csendnek s annak, hogy zavartalanul mélyedhetek a magam dolgába, s eltűnődve felidézhetem szegényes emlékeimet a gazdasági válság éveinek arról az időszakáról, amit, mint fiatal, pár éve diplomált, állástalan t-nár, itt töltöttem, tavasztól ősziig, a híd építésén, betonoztatás segéd-munkásként. Az azóta eltelt huszonöt év alatt többször is ide kíváncsoztam a hídhoz, de most azt tapasztaltam, hogy más húzott ide, mint eddig: abba a korba jutottam, amikor már az ember számot szeret vetni életéről, fel kívánja mérni, amit tett, s látni, tudni akarja eredményeit. A parton szerettem volna állni, s nézni a hidat, békésen cigarettázva eltűnődni, melyik lapátnyi betont tettem én a helyére, hogy azóta is, rendeltetésének eleget téve, szilárdan álljon a helyén. De ez a kíváncságom sem teljesülhetett. Mintha egész munkám értelmét példázta volna. A sok szó, amit elmondtam, elszállt a légtérbe, a sok betű, amit leírtam, gyűjtősként elégett, szalonnát csavartak belé, jobb helyre vitték, vagy kifakultan az arhivák polcain porosodnak. A hidat felrobbantották a háborúban, s pillér sem maradt utána. Már csak emlékek után

kutathatók itt, ezen a számomra kedves helyen ülve, ezen az esős őszi napon.

A csapos szakított meg, az asztalomhoz jött, előbb egy ideig kinézett az ablakon, aztán bátortalanul hozzám fordult:

— Járt már az úr ezen a vidéken? — kérdezte, s igennel feleltem.

— Hivatalos ügyben jár? — kérdezte közömbösen, s meg se várva válaszom, azt mondta: — Az egész környéket izgalomba hozta ennek az embernek az eltűnése. Hallotta, miről beszéltek az emberek?

— Igen — válaszoltam azt remélve, hogy így elejét veszem unalmas meséjének, s hogy foglalkoztassam, italt rendeltem. De be kellett látnom, hiába is kísérelném meg elhallgattatni, megadóan néztem hát rá, mintha figyelemmel kísérelném szavait, időnként bólintva egyet-egyet, s néha igent mondva, közben azon igyekeztem, minél kevesebbet halljak abból, amit mond. Kővér arcában mélyenülő, kissé nyugtalan, de jó-ságos szemeit néztem egy ideig, azután ismét az ablakra függesztettem tekintetem.

— Fogadni mernék, uram, hogy ez az ember világeletemben iszákos, felelőtlen ingyenélő volt. Maradjon köztünk, uram, mert azt mondják, holtakról vagy jót, vagy semmit. De igazán látnia kellett volna, uram, hogyan garázdálkodott ez az ember itt. Mintha a legnagyobb rendben volna a szénája, s egyetlen gondja az, hogy jókedvűen mulatoz-gasson és nagyokat nevetgéljen. Másról nem vett tudomást. Úgy viselkedett, uram, mintha ő lenne itt a gazda. Két liter boromat bevedelte, aztán meg sorra zaklatta a vendégeket, hogy kínálják meg, mit gondolnak, mért muzsikált nekik. Beléjük kötött. Hiszen hal-lotta az előbb is. Amikor már ilyen idős az ember, ne kötözködjön, mert bárki könnyen elláthatja a baját. Csak az éveire való tekintettel néznek el neki, de ezzel ne tessék visszaélni... Szombaton mindig tele a terem kordé-sokkal, halászosokkal, hajósokkal, ké-rem, ő pedig itt citerázik, nyaggatja a népet, úgy beszopott, hogy akadozott a nyelve, s végül összetörte négy pohar-ramat. Úgy kelt föl, hogy fellökte az asztalt. Rögtön odamentem, követeltem, hogy fizessen, s mit gondol, mit mondott, uram? Na, mit gondol?

Semmit sem gondoltam, hát az ab-lakról reá emeltem a tekintetem.

— Azt mondta, kérem, hogy vessek neki ágyat. Hallott már ilyet: vessek

neki ágyat. Nem vagyok én fogadós. Mondtam, hogy nálam nem alhat. Ek-kor azt kiabálta, hogy márpedig ő alud-ni akar, mégpedig itt, mert különben nem fizet. Feldühödtem, galléron ra-gadtam, kidobtam és besucktam utána az ajtót. Amint jövök vissza, látom, itt maradt a citerája. Utána akartam dobni, de meggondoltam és magámhoz vettem. De mi a fenét csinálhatok ve-le, uram? Nem kell az már az ördög-nek se. Legfeljebb a szénégető és tek-nős cigányoknak adhatom pár garasért. Az isten verje meg, vedel, tör-zúz, — de ki fogja megfizetni az én káro-mat, uram? Senki! Hát lopom én a pénzemet, uram? Teljesen felelőtlenül viselkedett, így csak azok viselkednek, akik egész életükben megrögzött in-gyenélők és csirkefogók, erre meg mer-nék esküdni, uram.

— Igen — siettem megnyugtatni, mert az utolsó mondatoknál fokozato-san vörösödni kezdett, s mire befejezte, olyan volt, mint a pipacs. Igenlésem azonban épp ellenkezőleg csak vérsze-met adott neki, most már az asztalt kopogtatva folytatta:

— Ezzel a hajósnéppel, meg a kor-désokkal sem könnyű bánni, azt mond-hatom, de ez az öreg mindegyiken túl-tett. Uram, nem szép a halotról így be-szélni, de meg kell mondanom, hogy másnap volt bőr a pofáján visszajön-ni. Természetesen kiutasítottam. Nem tudom, hol alhatott azon az éjen, s azt se, merre csavargott egész nap. Tudom, járt lenn a kordésoknál és munkára ajánlkozott. Hja, az a munka, a homok-hordás erős, izmos embereknek való, s különben is elegenden vannak. Tudom még, hogy este beállított a gátórhöz, ahol vasárnaponként összejön néhány halász, halpaprikást készítenek és kár-tyáznak. Beállított és enni kért. Adtak neki, de nem szóltak hozzá, végezték a dolgukat. Ő is hallgatott. Jó étvágy-gyal evett és igen sokat. Ügyszólván egy szót se szőtt, evés után távozott. Másnap már nem láttuk a környéken, gondoltuk, hogy továbbment. Úgy lát-szik, azon a másik éjjelen, vacsora után kötötte fel magát. Szerencséje, uram, hogy nem ismerte ezt az alakot. És uram, ha látná milyen komoly, érett, talpraesett fiai vannak, az embernek megáll az esze, hogyan lehet ilyen senki embernek három olyan talpraesett fia. Nézze csak meg őket is, meg az öreget is. Itt biztosan megállnak.

— Igen — mondtam s megörültem annak a sötétképű embernek, aki belé-

B. Szabó György szövegrajza

pett a csárdába, s akit aztán, kisvártatva még egy ember követett. Megkérdeztem még:

— Van-e valamilyen jármű innen a faluba?

— Nincsen — válaszolta a csapos végre a söntéshez lépve. — Talán elmehetne majd *azon* a kocsin, ha megjönnek.

Az ablakon át már jóideje egy kordét láttam közeledni, s három gyalogost. Az eső még mindig szemerkélt, s mintha lassan, észrevétlenül alkonyodna is. Még egy s még egy ember jött. Zsongtak, nevetgéltek, szitkozódtak s fel-felkiáltottak. Éreztem, a cipőm átázott, a lábam nedves. Megfordult az eszemben, ilyen időben már el kell állnom az utazástól, talán kérnem is kellene, hogy kíméljenek meg, köszvényemre való tekintettel. Igaz ugyan, miben is lenné még kedvét az ember, ha ezeket a csendes délutánokat is megvonná magától, s ha már máshova nem, hát még oda sem jutna el, ahova kedves emlékek fűzik. Eljön az idő, amikor már erről is végképp le kell mondani az embernek, dűnnyögtem magamban jozan tárgyilagossággal éppen akkor, amikor

mindenki az ajtó felé indult. Magam is felkeltem és a többiek után mentem, jól alkonyodott már, indulnom kellett.

Kinn egy kordét álltak körül az emberek. A kabátom összébb kellett fogynom, mert a szél erősebb volt már, mint amilyennek a nyárfák hajladozásából odabenn, nézelődés közben megítéltem.

— Hát kordén viszik? — kérdezte valaki.

— A faluig — válaszolta a fiatalember, aki a jóelőbb már járt a csárdában. — Talán majd találunk kocsit a faluban — mondta s italt kért. A csapos három pálinkát hozott. Szemügyre vettem azokat, akiknek adta. Alacsony és zömök emberek voltak, a szótlan, kemény fajtából valók, a harmadik valamivel magasabb a kettőnél, s legálább tizenöt évvel fiatalabb. A szemük vágása, a szájuk és az álluk közös vonást árult el.

— Hogy nem keresték előbb? — kérdezte ismét valaki.

— Négy napja keressük — válaszolta a legfiatalabb. A két idősebb szótlanul álldogált; az egyik a kordénak dőlve.

Előreléptem, s ekkor a kordéban, a félrecsúszott pokróc alatt megláttam a halottat. Éreztem, elhülök, bizonyára elfehéredtem, de ezt az alkonyatban senki sem vehette észre. Hallottam még, hogy a csapos a három fivérhez fordul:

— Édesapjuk csinált nálam annak idején egy kis számlát, ennek fejében ittfogtam a citeráját. Szívesen visszaadom.

— Mennyi volt? — nyúlt a zsebbe a legfiatalabb.

— Az emberek is tanúskodhatnak, ugyebár — mondta a csapos, és körül nézett. — Poharat is tört az édesapjuk. Hát, kéremszépen, összesen...

A fiú elővette a pénzt, a csapos pedig fürgén ugrott be a házikóba. A citerát is felismertem. Ekkor visszahúzódtam és a csárda ajtófélfájának dönttem. Senkinek sem tűnt fel. Semmivel sem árultam el semmit, sem azt, amit éreztem, sem azt, hogy fölismertem a halottat.

...Kis házikó folyosóján álltunk, a koranyári naplemente beragvotta a kis-sé gazos udvart, mely mögött pirinyó kertecske húzódott, s azután már a határ, zöld búza- és kukoricaföldek.

— Na látod, hát mégis eljöttél hozzám egyszer! — nevetett ez az alacsony, köpcős ember, s szakajtóval a kezében, fürgén indult a kertbe. Jólesően néztem utána, megállapítottam, hogy amióta láttam, nagyon megöszült, járása sem az, amiről nekem majd tizenöt évvel ezelőtt, amikor először láttam, feltűnt. Vontatottan lépdelt s keze mindig úgy állt, mintha bármelyik pillanatban kész lenne birokra kelni, irtozatosan marokra fogni valamit. A forradalom után voltunk, de még forrongott minden, bármerre is fordultál, akkor még nem volt otthonom, nem is kellett, mert bármerre mentem, otthonra leltem. A földreform járta éppen, egy ismeretlen faluba kerültem, megtaláltam az elvtársakat s azt mondtam:

— Elvtársak, a központból jöttem, ki vezet itt a földreformot?

Alacsony, köpcős emberre mutattak, s mindjárt szemet szúrt, hogy birokra kelni készül. Szemében huncutkás, derült mosoly jászott, megveregette a karom és azt mondta:

— Oda se neki, pajtás. Megy minden, mint a karikacsapás. Ha nem megy, majd megolajozzuk. Akár már

indulhatsz is oda, ahol szorosabb a helyzet.

Nem kis meglepetésemre otthagytott s ment a dolgára. Nem ismertem. Nem tudtam, hogy legendáshírű a környéken. Az első világháborúból tizenegykét éves késéssel jött haza, valahonnan Amerikából. Kőszált egyet a nagyvilágban. Azután élte a napszámosok egyhangú életét, mindenhova eljárt és semmibe se avátkozott bele, mindig jókedvű volt s csak a nóta, békés-derült, ártatlan mulatság érdekelte. Ekkor jött a második világháború, gondok, kimerülés, kiábrándulás, unalmas, hazafias frázisok, kakastoll, mindentvisz-sza, délvidékvisszatért, s ezekben a napokban, egy nemzeti ünnepen váratlanul megjelent ő, az alacsony, köpcős ember, akinek mindig birokra áll a keze, megindult az alvegről, s ment végig az utcákon, mellén éktelenül csőrömpölték a kitüntetések, amiket az első világháborúban szerzett a frontokon hősi magatartásáért a haza oltalmazásában. Ki gondolta volna, mondták az emberek, ki gondolta volna, ez a csendes, mindig mókázó... Annyi kitüntetése senkinek se volt a környéken. Annyi volt neki, hogy ilyen elmegetett volna vitéznek is. De nem ment.

— Hallod-e, házat, birtokot, húsz hold földet adnak a vitézeknek, mi van veled?

Ő csak nevetett, megivott egy-két pohárka borocskát, s ha úgy adódott, szárnyat adott jókedvének, s azután is minden alkalmat megragadott, hogy kitüntetéseit filogtassa. Mintha tüntetett volna azzal, hogy ennyi kitüntetéssel ő az alvegről jár be.

— Talpig ember, önzetlenül harcolt a hazáért, nem javakért, s ezt ma is tanúsítja. Hú volt a népéhez, s hú most is ahhoz a néphez, melyből jött, s melyből nem kíván kiválni. Eleven példája a húségnek és hősiességnek — mondta róla egy nemzetizászlós beszédében a hazafias szónok, a népmozgalmi nyilvántartó.

Ő, a zömök alvegi volt minden nemzetizászlós ünnepség népből való díszfigurája az első sorban, a jegyző, igazgató, katonai parancsnokok, járási urak s a teljes garnitúra mellett. Ül ott komolyan, feszélyezetlenül, néha hunyorítva jókedvű-huncutkás szemével.

Aztán egyszer csak füstölt és égett a föld, s menekült, akinek kellett, menekült szaporán. Azokban a napokban eltűnt

volt nagyon. Azután született, hogy hazajöttem a nagyvilágból.

— Néztem a képedet — mondtam és a fal felé intettem.

— Láttam — válaszolta, s elgondolkozott, citeráját pöcögtetve, s mikor jobban figyeltem, egy orosz dalt ismertem fel.

— Érdekes volt az. Neked még nem is meséltem. Tudod, altiszt voltam, fegyverszünet volt, néha összejártunk a ruszikkal. Egyszer a tisztem átküldött a kantinukba, hogy üssek nyélbe neki egy üzletet, s én nem jöttem vissza. Rosztov, Voronyezs, Moszkva, Pitersz, Ufa, Omszk, Tiflisz, tudod már... Huszonegyben indultam haza, mondták, hogy erről a négy évről otthon semmit se tudjak hát hazafeléjövtem

Lengyelországból Németországba szöktem. Papírokat hamisítottam a rendes nevemre. Aztán ezzel mentem tovább. Ausztaria. Franciaországban előbb szólesztben dolgoztam, aztán Marseilleben mint dokkmunkás... Szakszervezet, pártmunka... Kitaláltak... Olaszország, Amerika, Kanada... Torontóban találhatnál iratokat rólam... a rendőrségen is. Aztán hazajöttem, tudod.

Néztem a cigarettám füstjét, s úgy, bágyadtan, gondolkodásra fáradtan, felvillant előttem, talán meg kellene írni ezeket a városokat, talán éppen ez az, amit okvetlenül meg kellene írnom, talán éppen ez az, amire egész életem-

ben vártam; erőtlenem képeletem, hogy most ezzel a citerás emberrel végigbarangoljuk a világot ezen az éjszakán, de cserbenhagyott a képzelőerőm, éreztem, olyan nagy erőfeszítségembe kerülne most megszólalnom, hogy rö-

tőn utána az asztalra buknék s úgy kelne felelni. A citera pengéséből olasz, francia német dalokat véltelismerni, s üres tekintettel bámultam magam elé, féligtelt poharamra.

— Két éve meghalt a feleségem — mondta halkán.

— Hát... nincs semmi baj. Van egy keménykötésű fiam — felragyogott a szeme. — Csakhát más, mint én. Ő még nem ért meg engem, de én már megértem Őt. És megértem, hogy mért nem ért meg engem... Az első fiam meg nősült, aztán meg tudóvészbe esett. Vakbuzgó templomjáró. Erős, izmos gyerek, de nem szabad dolgoznia. Most majd harangozó lesz. Számító. Alattomos. Magánakvaló. Ő látogat meg leg többször engem. Olyan velem most is, mintha még mindig gyerek lenne. Valamiért ragaszkodik, nem tudom, miért. Hívott, költöztek hozzájuk. A három közül csak ő hívott. Nem mentem. A második gazda-

gon nősült. Mokány gyerek, a munkában, mint a bivaly. Tekintélyes, mindenki becsüli. De otthon nulla. Otthon szarházi. Csak egy gyereke van... Aztán, itt van még, tudod, a kicsi. Itt mindig csak így hívtam: kicsi. Hát,

B. Szabó György szövegrajza

megvagyunk. Tudod, hosszúk az éjszakák, nem tudok én már aludni. Ülök a konyhában és nézelődöm kifelé. Nézem ezt az udvart. Csend. Sehöl senki. Tudod te, milyen rejtetesen nagy itt a csend? Nézem az udvart és soha semmi sem mozdul. Soha senki sem mozdul. Heteiken át senki he sem néz. Ülök itt és nézelődöm. Mindig csend van. Itt heteiken át senki se szól. I. b. hangot akarok hallani, hangosan kell beszélnem. Hogy hallhassak. Hát ilyenkor citerázgatok. Ráérek.

Éreztem, hamarosan virradnia kell. Az udvarról harmatszágú levegő áradt be. A kertben fűrj pitypalattylt. A citera húrjai halkán pengtek. A bor édes-kesernyés.

— Tudod, néha olyan ellenállhatatlan vágyat érzek, hogy még egyszer körüljárjak minden helyet a világon, ahol csak megfordultam, s néha szinte úgy érzem, hogy rögtön indulnom is kell. Úgy érzem, hogy mindenhol félbenmaradt valami utánam, s most sürgösen be kell fejeznem. Nem tudom mi. Úgy érzem, ha még egyszer oda kerülnek, meglátnám. Odakinn, kétszer sebesültem a forradalomban. Egyszer, még mikor Csapajev alatt szolgáltam. Aztán Ufanál. Ott elfogtak volna, ha el nem rejt egy paraszt. Kis kunyhója volt a folyóparton. Tifliszben, az szép lány volt. Aztán nőt a hasa. Mentünk tovább. A gyereket sosem láttam. Marseille-ben, a dokkoknál volt egy kis kocsmá. Alacsony, kopasz ember tartotta. Fél keze hiányzott. Mindig jó söre volt. Nagyon kívánom a sörét. Le akarták bontani azt az egész háztömböt. A szőlő végén kis kunyhó, azon túl kaszáló, friss szénaboglyákkal. Torontóban, a szakszervezeti ház első emelete. Egy bizonyos ablakból szerettem nézelődni. Órák hosszat. Három utca futott össze. Egyszer, ahogy nézelődök, fékek, csikorgás, egy teherautó elütött egy fiatal papot. Minden délután hatkor arra szokott menni. Az ablaknak plébából volt a párkánya. Kihajoltam, s balra, a párkány szélére írtam a nevem. Megvan-e még? Megvan-e még ezek? Hogy vannak? Hol vannak? Látod, ide jutottunk, ilyen kis semmiségekhez...

Felvetette fejét, rámnézett:

— De mért búsulunk? Tettünk is egyet-mást pajtás, mért búsulunk? Hahhahahahaha! — harsogott s már verte citeráját, halkán, finoman, átéléssel dalolt, fejét kissé jobbra ingatva.

Nem kértem a borból. Hajnalodott. Csendben, lassan, majd nem szóltanul ballagtunk ki a vonat elé, az állomásra. Mögöttünk szépen hajnalodott.

A kordé messze járt már, utána három férfi ballagott a teljes alkonyban, sohasem láttam a fiait, dűnnyögtem magamban, messze akartál jutni, öreg, nagyon messze, motyogtam halkán, s ekkor halványan hallottam, a csapos beszél valamit. Ránéztem. Már csak ketten álltak a csárda előtt, a többiek bementek.

— Na, látta őket? — kérdezte. — Megnézte jól az öreget is?

— Igen — szóltam.

— Na, mit szól hozzá? Kár, hogy nem ismerte. Ennek az embernek az arcára volt írva, hogy milyen. Csakhogy most nem látszott, merthogy fölakasztotta magát, eltorzult az arca. Kár, hogy nem ismerte.

— Igen — mondtam és megrázkódtam a hideg szélben, még összeb huztam a kabátomat.

— Nagy szél kerekedett — mondtam s fázósan indultam befelé.

— Kosavát jelentett a rádió. Reggel óta kosavát jelez — mondta a csapos, s míg az asztalomhoz mentem, azt dűnnyögtem magamban, hogy igen, most három, öt vagy hét napig dühöng a szél, hideg van, megiszok egy pohár bort.

Az emberek zsvajogtak, gyakran nyílt és csukódott az ajtó, semmire sem figyeltem, félig háttal ültem a termecskének, ugyanott, ahol az előbb, az ablakra bámultam, de semmit se láttam, csak jómagam körvonalaait, kinn sötét tátongott, az ablak visszatükrözött rám s elzárt a világtól.

Jóideig ültem, észre se vettem, hogy a zsvaj már elult, egyszer csak arra nyugeltem fel, hogy az asztalomnál áll a csapos és azt kérdezi:

— Itt szándékozik meghálni, uram?

Kürölnéztem, kettőnkön kívül csak az a cingár fekete volt ott, nem tudom, mikor térhetett vissza, éppoly szóltanul, csendesén, ráérsen, mozdulatlanul füstölgetett, mint délután, amikor bementem a szemergő esőből.

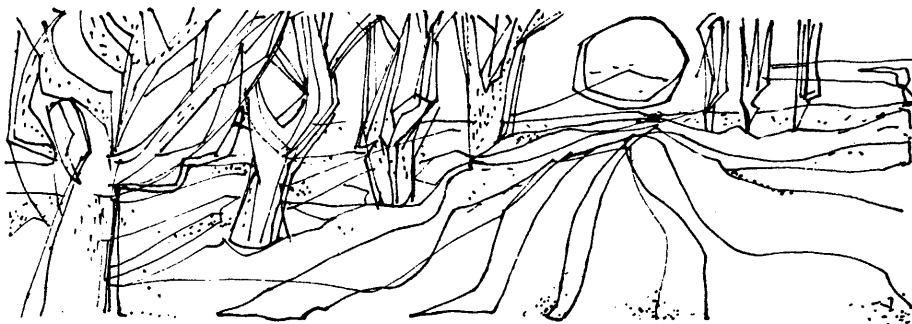
— Nem, köszönöm — mondtam és felálltam.

— Gondoltam, itt hál, hiszen már nagyon beesteledett — mondta álmosan a csapos.

— Nem tesz semmit — válaszoltam, s hamarosan kinn jártam a vaksötétben, a falu felé vezető sáros úton. Itt kinn, a síkon, nagyon komisz a kosava, dünynyögtem, hol erről, hol arról csapdossa rám a szemergő esőt, néha megmerült a cipóm, s éreztem, szivárog bele a víz. Megint szaggatni fog a baj, gondoltam, jöjjön már meg a jobbik eszed, motyogtam magamnak, jöjjön meg a jobbik eszed, s mondj le az utazgatásról ilyen időben, legjobban teszed, ha kéred, kíméljenek meg a köszvényedre való tekintettel, hiszen hát meg lehetsz elégedve, eljutottál még egyszer egy-két olyan helyre, ahol már jártál, s ahova kíváncskoztál; légy okos, lásd

be, amit már elhagytál, oda soha többé vissza nem térhetsz, amit elhagytál, soha többé sehol sem leled meg, mindig újat találsz, s most már ez az új is húz vissza, de ha jössz, megint újra lelsz, mindig újra, s mindig visszahúz, de lásd be, egyszer csak megszakad a fonál.

Légy okos, végezd a munkád és ne álmodozz, dünynyögtem magamban, légy okos és végezd a munkád, biztattam magam s megnyugodva ballagtam a vaksötét éjszakában, mellettem recsegték a nyárfák, fölöttem szitált az ég, előttem dagadt az országút s mögöttem pislogott egy pirinyó fény.

B. Szabó György szövegrajza

Nincs mitől tartanunk

Huszár Zoltán

*Míg távolról fénylik a csillag,
ne kápráztassa el szemünk,
hátha szükség lesz rá
még sokáig.*

*A szemeddel nézem, amit nézel.
Az enyémmel nézz te is,
ha szikrázik,
de kérés nélkül.*

*Tudom, nem parancsolhatunk
a szemünknek,
hogy mindig azt lássa, amit néz,
mert hamar elfárad.*

*Járatlan úton is mehetnénk,
hogy elkerüljük egy ideig
a sokféle összeütközést,
mint akiknek nincs kitől, nincs mitől
tartaniok.*

*De hogyha úgy ölel a kezünk
csak
mint másoké,
hiába voltunk a kor kitűnő tanulói.*

Vallomás

Huszár Zoltán

*Sose hittem volna,
hogy egy női tekintet
engem is fölpofozhat,
s ne nevessek rajta.*

*Mi lenne, ha az a pár ütés,
ami eddig ért, ezután elkerülne,
s igyekeznék
kevésbé félni.*

*Hisz két ép kezem van,
s a lábam se vitte el gránát,
csak a nyelvem fáj,
mintha épp most vágnák föl.*

*Kár volt kitalálni a szavakat,
úgy érzem,
csak elválasztanak azoktól,
akiket valóban szeretek.*

*Elintézhetjük ügyünket
egy jellel, intéssel, csókkal.
Nem kell szólnod.
Értelek.*

A Fudzsjama csúcsán

Huszár Zoltán

*Mindig lerántották arcomról a mosolyt,
valahányszor annyira eltörpültek
a napi ügyek,
hogy színüket sem láttam.*

*Észre se venném, ha nem sajogna,
mint a pofon.
Égető arccal tántorgok
a felhős színfalak mögé.*

*Úgy érzem, fába faragnak.
Kár volna megmozdulnom.
Az erdő zajos, én komoly.
Egyedül Buddha hasonlít rám.*

*Már huszonöt éve várok születésemre,
s ebben az évben talán
egy szép japán lány
megörvendeztet vele
a Fudzsjama csúcán.*

Áthajlok

Huszár Zoltán

*Áthajlok a Duna és a szívek fölött,
egyik asztaltól a másikig,
mikor legnagyobb a zajlás, füst, gyűlölet.
Az állomáson füttyörészve összekapcsolom
a személykocsikat,
(búsás bér ez az utazásért)
s nyílt pályán szállok le
robogás közben.
De ha kicsordul a pohár,
egy-két ökölcsapással szétverem
a fölgyűlő iszapot, hinárt,
zátonyt,
s átzúg véremen a zuhogó áradat.*

*Reggeli köd tétovázása
növeli eröm,
az átlátszót.
Senki sem látja.*

Nem ismerhet senki.

Farkas Béla

Bársonyos ősz éjszaka volt

Sáfrány Imre

Alljunk meg Szabadka főterén, a NON-STOP-UNION vegyeskereskedés előtt, ahol Ognjanov Bátótól, az országszerte ismert labdarúgótól annyi karamellt, csokoládét és cukorkát vásárolnak a futballért rajongó nebulók. Igen tisztelt publikum, itt régen is vegyeskereskedés volt. A régi magastejű házon (azóta Nicin felépítette helyére palotáját) az öreg Farkas cifra firmáján ott díszelgett az üzletalapítás esztendeje: 1807. Erre az évszámra Kálmán bácsi, (helybéli amatőr festő) határozottan emlékszik. Ez az üzlet virágzott abban az időben, amikor Kálmán bácsi »bankos« volt, és szombatesként pezsgő folyt az Aranybárányban és hajnal felé (Kálmán bácsi ezt gyakran emlegeti) egyszer ólmos eső esett, és a fiákeros lovak nem tudták a fiákert húzni, amelyben Kálmán bácsi ült Gyóni Gézával. Ekkor Gyóni Géza Kálmán bácsihoz fordult, és ezt mondta:

— Te Kálmán, ültessük be a lovakat ide, és próbáljunk szerencsét mi a rúd mellett. Hátha nekünk sikerül.

(»Ferikém, hozzá egy forró kapucnert«).

— Mondanom sem kell, — mosolyog Kálmán bácsi a bajusza alatt, — hogy a fiákerozás végcélja a szerelmi illemhely volt.

Tehát akkor, amikor Kálmán bácsi Gyóni Gézával fiákerban ült, Béla már legényke volt. De még nem hívták Farkas Bélának. Béla akkor lett, amikor az ezernyolcszázhatban alapított üzlet örököse, József másodszor nősült, és feleségül vette Béla anyját, Gáhos Nelly operaénekesnőt.

Nem néztem utána a születési anyakönyvekben, de egy idős ismerősöm szerint Farkas József úrnak első feleségétől, Hegyi Aranka operaénekesnőtől, már volt két lánya, a második operaénekesnő-feleség pedig két fiúgyermekkel ajándékozta meg. Így az örökbefogadott Bélával együtt, ötre emelkedett az öreg Farkas unokáinak a száma.

Amikor megkérdeztem Kálmán bácsit, mi volt a foglalkozása ennek az operaénekesnő férjnek, röviden válaszolt: »Az apja zsebe.«

Farkas Béla festménye
Foto: Szilágyi Gábor

Először Szabó bácsi mondta, hogy hasonlítok Farkas Bélára, de akkor nem nagyon érdekelt ez a megjegyzése, mert én bámuló kisdíák szemmel először nézegethettem Szabó bácsi képeit. Szabó bácsi gyűjtő volt. Tele voltak a falak szépen bekeretezett festményekkel. És nemcsak a falak. Rengeteg kép volt abban a szobában. És a sok kép közül egy olajra mutattam. Egy csavargót ábrázolt. Azt mondtam Szabó bácsinak, nekem ez a festmény tetszik legjobban.

— Jó szeme van, fiatalember. Ez eredeti Medgyánszky.

Szabó bácsi vett is tőlem egy-két mázalmányt, pár dinárért, s ez engem annyira elszemtelenített, hogy nem hagytam neki belkét, mindig új képeket vittem a nyakára, hogy vegye meg. Akkor hagytam abba a látogatást kis műhelyébe, amikor azt mondta, hogy inkább kővérpulykát hoznék, azt szívesen átvinné. Pedig ha abban az időben megkértem volna a jó öregget, hogy ismertessen meg azzal a festővel, akire hasonlítok, megismerhettem volna Farkas Bélát, a festőművészt, élete utolsó napjaiban.

Most csak kérdezősködöm utána, és igyekszem magamban megformálni azt az embert, aki annyi gyönyörű sejtelmet, annyi kristályos vizót rögzített akkor, amikor a látomások bűnöknek számítottak.

Kérdezem Bandit is: »Bandi bátyám, milyen volt Farkas Béla?« Felneéz a kéziratról, rámnéz, és ezt mondja: »Mint te, csak soványabb volt, szőkés-vörös haja volt és ideges, hosszúujjú keze, ujjai sötétbarnák a c.garettától, és mindig borotvátlan volt.«

Akönyvkötészetben rátaláltam egy mesterre, akinek a kezei nagyon hasonlítottak Farkas Béla kezeire. Ő tudja a legszebb paszpartukat vágni a városban.

— Üvegesnél dolgoztam annak idején — mondja a mester —, és Farkas Béla gyakran járt a műhelyben. Mindig két tenyerén hozta a pasztellképet, és rögtön üveg alá kellett tenni, nehogy összemaszatolódjanak a színek. Legtöbbször nem volt pénze kifizetni, az üveget, és ezért a kép ott maradt az üveg alatt a műhelyben.

— Volt akkor itt a városban egy másik, nagyon divatos festő. Jaj, de szép felesége volt! Annak nagyon jól ment, kérem. De nemcsak a felesége volt vesztetűl csinos. Jómaga is, nagyon jó megjelenésű férfi volt. Úgyesen dolgoztak, kérem. Abban az időben a villanytelep igazgatója itt Szabadkán, valami belga volt. No ez a festő, látja, sehogyse jut eszembe a neve, a feleségét küldte a belga igazgatóhoz.

— ?

— És, mit mondjam tovább, az igazgató lefestette magát. De ezzel még nem fejeződött be az üzlet, mert az igazgató felesége meglátta a festőt, s ő is mindjárt portrét akart. Így ment ez, kérem, akkor.

— Igaz, hogy Farkas morfinista volt?

— Igaz, nekem is mondta, hogy próbáljam meg. Voltam nála, ott lakott a régi Nojcsék-féle festőküzet felett, be is vette előttem. Azt mondta, hogy neki az nagyon jót tesz, csak akkor tud igazán dolgozni.

Tavaszi és temető. Életszagú föld párolog. A horizonton sötét erdősáv. Itt a talpam alatt, szép sorokban, mélyen a fűgyökerek alatt, itt vannak a Régiek. És még itt is cso-

portokra osztódtak: három sirtáborból látok, minden tábor sírgödreibe más-más hókuszpókusszal eszesztették le a koporsókat. Pedig a sóhajok és a könnyek egyformán sóhajok és könnyek, ha itt, ha amott temetnek.

Öregember áll egy sírhant mellett. Bórtarisznya az oldalán. Kezében bot. Fején báránybőr süveg. Megkérdelem, tudja-e melyik Farkas Béla sírja. Nem tudja. Messziről jöhetett. Talán egy, talán két óra járásnyira lakhat innen. Magános ember lehet, dereka már me-reedt, de azért még eltotyog a tőkék között, és el-elballag méha ide. Talán a tavaszi széltől könnyesek vizenyős szemei.

— Én csak az anyám sírját tudom, A temető később éli a történelmet, mint mi. Egy emberöltővel később. De azért már itt is akad egy-két ótagú vorócsillagos fejfa.

A temető előbb éli a történelmet mint mi. Egy emberöltővel előbb. Egy-máshoz testvérülnek halottaink a föld ölében.

Mondták a városban, hogy az Ő sírja egy szomorúfűz alatt van. Végigmentem hát a temetőn. A harmadik sirtáborban, egy szomorúfűz alatt körüljártam egy gyepféglával borított hantot, de a cifra fakörösztről már hámlik a méregzöld festékréteg: nem tudtam kibogozni a fölíratot. Megyek tovább, a temető alján emberek dolgoznak, szőlőt telepítenek, hatan-heten. Mondom nekik, hogy ki-nek a sírját keresem.

Míg egy asszony a sírjához kísér, elmondja, hogy kétezer dinár napszá-mért sem csinálná ezt a munkát, de hát ha már az öspörös úr annyira raj-ta volt...

— Szóval míváznak, jóemberek.

— Hát mit csináljunk, megcsináljuk neki.

Az asszony bement a temetőcsőz-házba, én meg ottmaradtam a sírnál. Az előbb azért nem találtam rá, mert egy kripta miatt kiszedték a szomorú-fűzt. Tövestül. A fejfa kőtömb. A kö-vön ez áll: *Itt nyugszik Farkas Béla festőművész, 1894–1941. Eltemették barátai.*

Talán minden másképpen történt volna, ha nem veszi be az első adag morfiumot, valahol Galíciában vagy az Isonzónál, vagy a vérszfene tudja, hogy az első nagy világégés melyik

nagy mézárszékén. De a főhadnagy úrnak nem volt szabad pocsognia, nem volt szabad okádnia, amikor emberbél lógott a faágakon, és a háború em-bertelensége minden emberséget ki-irtott.

Talán minden másképpen történt volna, ha azon a szép, ragyogásos dél-utánon józanul nyit ajtót a karcú, tisztaszemű, a morfiumvarázsnál, al-koholmámornál és ópiumálomnál is százszor szebb valóságnak: Magdának, akit annyiszor és olyan szépen kérlelt, látogassa meg Palicson.

Talán minden másképpen történik, ha az embereket nem választják el egymástól a faji, nemzetiségi és fele-kezeti különbségek ezerszer átkozott válaszfalai. Talán akkor lett volna ide-jük észrevenni őt, lett volna embersé-gük megbecsülni s felemelni rogyadozó alkotó szellemét.

De: ez most csak álmodozás. Semmi sem történhetett másképp, mint ahogy megtörtént.

Allok itt a sírjánál és nézem a hi-deg, szürke követ. Hidegebb mint a föld. Hidegebb, mint az ásó vasa. Hi-degebb, mint a közöny. Köröskörül

Farkas Béla: *Fák*
Foto: Szilágyi Gábor

kövér tyúkok kapargásznak. Szemlátó-mást sarjad a fű.

Vojnić Blaškónak, a városi könyvtár igazgatójának van egy irattartója, abban minden szabadkai festő benne van. Kék borítékban. Farkas Béla fényképét is onnan vettük, hogy e sorokhoz mellékeljük. Ebben a kék borítékban az áll, hogy azon a nevezetes éjszakán műfogorát kereste a síneken. Mások megesküdnének rá, hogy azon az éjszakán hálóingben, kezében égő gyertyával vetette magát a villamos kerekei alá.

Minek firtassuk?

Pont került annak az életnek a végére, melyet már a vaskerekeknél is alaposabban szétkaszabolt az a pimasz társadalom, mely éppen abban az időben lódult bele szemrebbenés nélkül a második világégés sűrejébe.

És most, amikor a harmadikat készítik, álllok a sírnál. Kövér tyúkok kapargálnak, és a temető alján öten-hatan az őspörös úrnak szőlőt ültetnek. (M. sebor lesz ebből, akárki meglása!) A síneken túl, a platánsor végén a tó szürke tükrét tavaszi szellők tárcsázzák, és az autóbusz-megálló melletti magabiztos platántörzsön plakátpapíros csörög: Egy millió tonna kukoricát termelünk 1961-ben.

Elhallgatnának már végre azok, akik lekicsinylően és röhögve emlékeznek az átkozott sorsú művészre. Lehetséges, hogy idomított lúddal sétált, vagy tántorgott, vagy vánszorogott kocsmáról-kocsmára. Lehetséges, hogy egy-egy képet kétszer is eladott, mert az új garas, új pohár feledést nyújthatott. Lehetséges, hogy lefeküdt a templomlépcsőre, hogy szökjön a magány, a magára maradottság borzalmainál.

Rügyeznek a vadgesztenyefák és két perc múlva kattog barátom fényképezőgépe: ide illeszttem az írás mellé Farkas Béla fekete madarait. Lássá meg az olvasó, milyen iszonyatos nyugalmmal gubbasztottak ezek a fekete-szárnyú átkok Farkas Béla kanyargó ösvényei felett: a lámpafényben imbolygó, cilinderes, kicsúfolt, bohóc látán még ma is az emberiség és szálnom hangján emlékeznek rá ismerősei, barátai: igen, ez volt ő.

Igen, ez volt ő, hozzáteszem, hogy azért volt ez, mert ezzé tette, ilyenéné gyálázta, emnyire alázza az a kor...

Két perc múlva kattog a fényképezőgép, és ide illeszttem az írás mellé szépálmú, búslombú fáit: kacagjanak alatta karcsú krinolinban életszomjas lányok és asszonyok, törjön utat a napsugár hús ányú lombok között, és csokolja végig a ringó csipőket takaró lengő rózsaszínt...

(Lám, szebb is lehetett volna minden...)

Kattog a gép, és oda illeszttem a szöveg mellé a csupasz ágak szimfóniáját, a minden áron, egy élet áran átért és kiharcolt gyönyörű pillanatot...

Ki meri sajnálkozva lebiggyeszteni száját e kép láttán? Hiszen Farkas Béla a legnagyobb árat fizette »ritka pillanataért«! S volt bátorsága megadni a legnagyobb árat.

De: nem igaz, hogy megúnta az életet, nem igaz, hogy nem akart tovább élni.

Igenis, azon a délutánon a főhadnagy úr betért a mézárszékbe és töpörtöt vásárolt. Igenis, azon az estén a főhadnagy úr betért néhány kocsmába, de eszébe sem volt meghalni. (Egy főhadnagnak tilos a pocsogás!) Ezért a főhadnagy úr, igenis betért a főbejárattal szemben lévő kocsmába is.

Mielőtt az utolsó spriccent megitta volna, ideges barnaujjú kezeivel a só-tartóból sót csomagolt egy vázlatfüzetlapba és becsúszta zsebébe a töpörtő mellé. A tudat peremén ott lélegzett a szándék: »Ha hazaérek, előkotrom zsebemből a gyertyát, meggyújtom, fölteszem a polcra, kiteritem a papírost a töpörtővel az asztalon, mellé teszem a sót, kenyeret keresek elő a fiókból és eszem«... Lehajtotta a maradékot, és kitámolygott az éjszakába. Szép, bársonyos fényű őszi éjszaka volt, és szegény főhadnagy úr rosszkor tántorodott meg...

Másnap a helyi lapok hírül adták, hogy a beszámíthatatlan állapotban lévő bohém festő öngyilkos lett.

Mostanában, hogy melegen süt a nap, széptestű, fiatal jányok öntözgetik a virágokat ott kint, és mit mondjak még?

Farkas Béla: Varjak

Foto: Szilágyi Gábor

Tizedelés...

Almási Tivadar

Komor, negyvennégyes nyári nap,
felakasztották a bajtársunkat
kiéhezett
rémült gebenyaka
fulladásba horpadt
a ló-hajtószíj alatt...
Hirtelen jött az ítélet
valakit fel kell akasztani,
Egy, kettő, három...
... kilenc, tíz...
Tizedeltek.
Ő lett a tizedik
vitték a fa alá.
(Hé-hé
ilyenkor lőni szoktak.
Kuss, most akasztunk...)
Ő civilben
szobafestő volt,
nyakára tették
a ló-hajtószíj hurkot...
Ott hagyták lógni
lógni, lógni, lógni...
Hé, hé, hé...
Kuss, kuss, kuss...
Mi, mi, mi...!?
Valaki felüvöltött
odarohant
s megmarkolta a lábát...
– Aki ott lóg
az a bátyja –
suttogta egy szerderjes hang
a dermedt ég alatt...

Egy munkáshoz

Almási Tivadar

Vond fel a zászlót
és ünnepelj,
örülj magad felett,
elismerést égetek
durva életed
eszmélő lelkébe.
Ne pirulj,
nem nagyzolok
nem hazudok,
hajlott válladon
felelősség nyugszik,
s a fém komor zengéséből
csak te tudod kihívni
és életté szelídíteni
az anyag vad,
behódoló diadalát...

Mi az,
nem ünnepelsz?
Akkor le a zászlóval,
az arcod
ne mutasson semmit
abból, ami benned küzd.
Ne örülj,
mormolj durva szavakat,
hazudj, siránkozz,
átkozd a sorsodat.
Én mosolygok dühöd felett,
mert ismerlek
s tudom, hogy két orias
birkózik benned:
az ember a jövőjéért,
önmaga hatalmas,
gyűlölit kicsinyességével...

Kisvárosi temetések

Vasa Popović

Bármiről ír az ember, mindig akad valaki, aki kifogásolja. Egyszer az a baj, hogy dicsérsz valamit, máskor meg az, hogy nem dicsérsz... Vannak aztán ilyen megjegyzések is: miért pont erről írsz?

Bizony rossz sorsuk van az újságíróknak, boldogtalan emberek ők!...

...»És felületesek is, kiállhatatlanok is, tudatlanok is és nagy a fizetésük...«

Mert igazán nem járja, hogy az újságíró csak úgy megérkezik egy városba, aztán megírja, hogy ezt meg ezt látta, közben nem akarja meglátni az érem másik oldalát, azaz hogy építünk, dolgozunk, vannak itt gyárak és munkástanácsok is!

Lám, ez a téma is: kisvárosi temetések! Hát nincs semmi más, amiről írni lehetne? Lustaság ez vagy rosszindulat?!

Nem tehetek róla, de nekem pont a temetések és a részeg emberek szűrtak szemet a kisvárosban.

Megvallom, engem már régóta érdekel és foglalkoztat a részegség, mint jelenség, mint szerencsétlenség, mint betegség, mint a tiltakozásnak egy válfaja, jóllehet tudom, hogy mint emberi tiltakozás régen elavult.

Korán reggel érkeztem a kisvárosba. A vonatban meleg volt, jól kialudtam magam, de amikor kiléptem, megcsapott a hideg, a havas, fagyos február. Az állomásról egyenesen a városi népbizottságba mentem. Kérdem az ajtón-

állót, itt vannak-e az elvtársak, újságíró vagyok, szeretném, ha fogadnának.

— Itt is vannak, meg nem is... Foglaltak az elvtársak, értekezleten vannak, — válaszolja az ajtónálló.

— Kérdezze meg az elvtársakat, hát ha később fogadnának — mondom az ajtónállónak.

— Nem hiszem — mondja — az értekezlet sokáig tart.

Jó, gondolom magamban. Ha nem lehet, hát nem lehet. Elvégre nincs jogom zavarni az elvtársakat, sétálok egyet a városban, aapidíj is sétál velem, majd csak találok valami »anyagot«.

Az utcákon már kinyitottak az üzletek, a kis áruházak, szövetkezeti boltok, a kirakatok zsúfolva, megnyitlak a kávéházak, kocsmák és büfék, forralják a pálinkát, főzik a kávé, az emberek újságot olvasnak a kávéházakban, mi mást tehetnék, én is betérek egy kávéházba. Mert mit tegyen az újságíró, ha idegenben jár és írni kell valamiről? Beül a borbélyhoz borotválkozni, vagy pedig beül a kávéházba reggelizni, hát ha közben megismerkedik valakivel...

A központi városi kávéház csaknem üres. Néhány komoly, reggeli pálinkázó ember ül az asztalnál, a másiknál egy fiatal ember keresztretjvényt fejt, a harmadiknál pedig két feketébe öltözött cigány ül szemébe húzott kalappal és hallgat.

A pincér ott terem mellettünk.

— Tessék parancsolni. Pálinka, kávé, tejeskávé?

— Valami zsírosabb nincs?

— Van. Sertéskaraj. Egy kis fokhagymát tetessek rá?

— Tetessen rá! — mondom. — És egy pohár ásványvizet!

— Jó borunk van. Fehéret vagy vöröset parancsol?

— Hosszúlépést!

Alig nyújtózkodtam egy kicsit, egyszerre csak egy magas, komoly ember lép az asztalomhoz. Mosolyog:

— Ön biztos a nemzetközi bíróságtól jött?

Gyanakodva nézek rá, ismerem a kisvárosi ugratásokat és ravasz piszkálódásokat, de látom, hogy ez az ember komolyan néz rám zavaros szemével. Hallgatok.

— Nekem megmondhatja. Én vagyok az, aki miatt ide küldték! Régóta várom önt!

— Bocsanat — válaszolom óvatosan, nehogy beugorjak a tréfának. — Ha kedve tartja, tessék, üljön az asztalomhoz, igyon meg egy pálinkát, ha akarja, egy cigarettával is szívesen megkínálom... Beogradból jöttem, hivatalos ügyben. Gyújtson rá...

— Nem dohányzom! — mondja a zavaros szemű magas ember. — Engem kiájtottak, a világpolitika áldozata vagyok, most írom a panaszleveletem a világ összes kormányaihoz, és jogaimat követelem! Nézze meg...

Motyójából zsinere kötött papírtáblát vesz elő, a nyakába akasztja. Ez van ráírva: »Én vagyok a világ teljhatalmú ura«.

— Ez vagyok én! De nem akarják elismerni jogaimat... Amerika és Oroszország! Koreában is miattam folyt a háború! Mert én igenis követelem a jogaimat: én vagyok a világ teljhatalmú ura!

Nagyokat bólogatok, lenyelem a torkomon akadt galuskát, megnedvesítem az ajkam, a hosszúlépéssel, és egészen halkán mondom:

— Értem.

Ülünk és hallgatunk. Arra gondolok, hogy ime a téma: halk távoli és szomorú szatíra a világ nagy eseményeiről! Vagy talán nem is az, csak egyszerűen az alkohol, a pálinka, a törköly, amit még nagyapja, az apja vagy ő maga túlzott mértékben fogyasztott? Vagy talán a kéjnek egy percéért fizet így a szerencsétlen? Vagy, tudja az ördög...

Nehezen nyelem a fokhagymás sertéskarajt és alig szürcsölöm a hosszúlépést.

— Miért eszik ön sertéskarajt? — kérdi a világ ura. — Azért, hogy bort igyon rá! — válaszolja ő maga.

Bólogatok, ezt tartom a leghelyesebbnek.

— Nem jól teszi... — mondja a világ ura. — En mondom magának, a sósmandula a legjobb a boriváshoz... Gépészmérnök diplomám van! Tudja-e ön, hogy a sósmandulát Nikola Tesla találta fel?... Nikola Tesla szerb ember volt és előbb a sósmandulát találta fel, s csak azután tért át a villamosságra... Érti?

— Értem.

— Ha érti, isten áldja uram... Ha nem a nemzetközi bíróságtól jött, akkor megyek és átadom a panaszleveletem az amerikai és az orosz nagykövetségnek! Ha pedig ismét kudarcot vallok, jöjjön el a temetésemre! Nálunk szépek a temetések... Tegnap eltemettünk egy embert, egy iszákost, de én nem iszom, az egész város iszik helyettem! Jöjjön majd el a temetésemre, uram!

Amint a zavaros szemű magas ember távozott, a pincér hozzám lép és így szól:

— Bocsanat, sajnós, nem tudtam előbb figyelmeztetni. Ugyanis ez az ember olyan... Tetszett látni a táblát a nyakában?... Egyébként intelligens ember, mérnök, tetszett látni a kézírását? Még egy hosszúlépést?

— Köszönöm, — mondom és arra gondolok, miért ne írhatnám meg, ez is kisvárosi élmény.

Közben megérkezik a kávéházba egy belgrádi író társam, idevalósi ember, már három kötetét kiadták a fővárosban.

Üdvözljük egymást, aztán röviden elmondom neki a találkozást a mérnökkel.

— Szeretem ezt a várost, a szülővárosom... Időnként eljövök ide s ilyenkor szomorúság fog el... Ma reggel is azt kérdezte tőlem egy itteni elvtárs: hogy vagy költő, mit dolgozol most?

»Megvagyok. írók!« válaszoltam.

»Tudom, hogy írsz, de mit dolgozol? Miből élsz?« kérdezte az elvtárs.

»Hát, kinyomtatják egy-egy versemet, elbeszélésemet... három könyveimet kiadták, most egy negyediket szeretnék kiadni. Elek valahogy«.

»Tudom, tudom, olvasom én a könyveidet. De most mondd meg, hogy mit dolgozol, hol vagy állásban?«

»Írok, dolgozom, de nem vagyok állásban sehol«.

»Tehát munka nélkül vagy... Hát ezt is lehet nálunk?! Talán csak nem zár-tak ki a pártból?!«

»Nem«, mondtam.

— Ezek a beszélgetések elszomorí-tottak — mondja az író.

— Ird meg — buzdítom én. — Jólsi-került anekdóta lehet belőle.

— Anekdóta? — mondja felháborod-va író társam. — Ez az én városom tar-tozóka, az én városom pedig nem anek-dóta, itt munka és építés folyik...

Később együtt megyünk a városel-nőkhöz, de még mindig foglalt, kint pe-dig még mindig hideg van, visszatérünk hát a kávéházba.

Hozzánk lép a két feketekalapos ci-gány. Régi ismerősként szólítják az író-t:

— Branko, az istenedre, tegyél már valamit értünk... Ha cigányok va-gyunk is, hát aztán?... Te is ott szü-lettél a mi utcánkban, te vagy itt a fő-atya! Játszani akarunk itt a kávéház-ban, keresni akarunk, nekünk is kell a kenyér... Dehát a hatóság nem enge-délyezi a zenét ebben a lokálban. Mondd meg te nekik! Játszani aka-runk, nekünk ez a dolgunk... Ha baj lesz, itt vagyunk mink is, cigányok, ve-letek vagyunk! Az én munkám a mu-zsika. A fiam meg a hadseregben szol-gál. Enni akarok én is!... Mondd meg nekik, Branko, rád hallgatnak!

Ömlik belőlük a szó, gyorsan beszél-nek, hadarnak, köpködnek. Branko megígéri nekik, hogy majd megmondja, de ők csak állnak tovább az asztalunk-nál, levett kalappal, aztán keztenyű-jtanak és közben az egyik megszólal:

— Tegnap kikísértük Rogant a teme-tőbe, ingyen! — Azzal máris elmentek.

— Arról a temetésről érdemes meg-tudni egyet-mást, — mondja Branko, azzal máris feláll és odahívja azt a fia-talembert, aki reggel óta a keresztrejt-vényt fejti a másik asztalnál.

— Rapa Jankó! — mutatkozik be a sápadt fiatalember, aki megítélésem szerint lehet huszonöt éves, de lehet negyven is.

— Kiváló ivó... — mutatja be Bran-ko, — jó gyerek, de most ő is arra vár, hogy kövesse Rogan Csédót a sírba. Még pálinkát sem iszik.

— Ne tréfálkozz — mondom.

— Nem iszok én semmit, ne sajnál-jon engem senki! Egy pálinkát azért megiszok a vendég egészségére!...

Becsületes tekintete van ennek a so-vány emberkének. Végigharcolta a há-borút tisztességesen, aztán inni kezdett,

legyengült, megbetegedett, nyugdíjaz-ták, kis nyugdíjat kap és most meséli nekem a híres kisvárosi temetések tör-ténetét.

— Tyamilról mesélek előbb, aztán majd Roganról... — kezdi Jankó. — Tyamil cipőtisztító volt itt nálunk még a háború előtt. Siptár ember volt, alacsonytermetű, kevesett evett, legfel-jebb egy kis túró-t. Inkább pálinkát ivott, sokat dolgozott, ha volt munká-ja, és mindig ugyanazt a nótát fújta: »Ajsa, Ajsa«. 1941-ben bezárták, gyűj-tőtáborba vitték Németországba, s mi-re visszajött, még ősszébb zsugorodott. Tovább tisztította a cipőket, még keve-sebbit evett, negyven szilvapálinkát ivott naponta, aztán 1949-ben meghalt. Mindig szegény volt, hallgatag, mindig becsületes, a háború alatt és a háború után is... Amikor meghalt, a csacsaki ivócimborák koporsót csináltattak neki, szép nagy koporsót, a festők befestet-tek — olyan koporsó volt az, hogy még Olujics Csédának, a háború előtti millio-mosnak sem volt olyan!... A fél város ott volt a temetésén. Száz liter pálinka fogyott el a sírnál. Leka Obutyina, aki most tanár a gimnáziumban, tartotta a gyászbeszédet! A cigányok előbb az »Ajsa, Ajsa«-t játszották el, aztán, Tya-mil utolsó kívánságához híven, a kozar-raci kólot. Az egész gyásznép táncra kerekedett! A temetőben!... Templom-ba nem is vitték! Sírján sincs kereszt.

Rapa Jankó nagyot sóhajtott.

— A másik mese Roganról szól, teg-nap temettük.

Felhajtott még egy pálinkát.

— Három nappal ezelőtt Rogan még járta az utcát, lassú léptekkel, moso-lyogva... A kávéházhoz érve, az ajtó-ra támaszkodott, egy üveg tejet vett elő zsebéből, itta, iszogatta és mondo-gatta: Nem megyek be, nem én!

— Másnap meghalt, tegnap temettük, ma mesélek róla!... Zseniális nagyivó volt, kártyás, nőcsábító, a válla olyan széles volt, mint az ajtó, de amikor — még olyan fiatalon — meghalt, so-ványka volt, mint az ujjam... A teme-tése nem hasonlított a közönséges em-berek temetésére. Harminc cigány he-gedült és a legfélemből pálinkaivók és borivók kísérték flaskóval és demi-zsonnal... Háromszor körülhordták a templom körül, de a templomba nem vitték be, úgy akarta... Csak azt akar-ta, hogy a templom körül hordjuk há-romszor — tréfából. Nagyon tréfás ember volt! Sírján nagy kőrtáncot jár-tak ivócimborái, aztán négykézláb mász-tak haza a hóban...

Még sok részletet mesélt azokról a temetésekről Rapa Jankó, de én csak ennyit jegyeztem fel.

Mindig éreztem valami rokonszenvet az iszákosok iránt, és egyszer, ha majd megerősödik a tollam és nagy író leszek, komoly művet írok róluk, és fogadom, hogy nem leszek benne érzélgős. Most azonban még gyengécske a tollam és sehogy sem tudom befejezni, kikerekíteni ezt az írást.

Vannak ebben a kisvárosban gyárak is, itt él »a világ teljhatalmú ura« is, a városházán komoly emberek dolgoznak és értekeznek, és vannak itt részegesek is szépszámban, és sok-sok pálinka, sőt egy jó írójuk is van (munkanélküli!) és cigányzenészek, akik szeretnének zenekart alakítani és a kávéházban játszani, de ehhez protekció kell és vannak itt kisvárosi temetések, vidám, táncos, korai temetések, mert a részeges emberek korán halnak meg...

Bogdánfi Sándor fordítása

Erdő

Dóró Sándor

*Erdő! husz évemmel kerüllek;
lám, mivé tesz a szép Hold,
amely száműzve bolyong
költészetem
felborult egén...*

*Erdő! rengjen szíved.
ha kiáltom neved...
Házamat keresem bokraidban,
de megrendítő csendje
egednek nem takar be
rongyaival...*

Hát nem fogadsz be, – Erdő?!

A száműzetés verse

Dóró Sándor

*Nemes-pápuák földjén bolyongok
kenyértelen-szomjas nappalokkal,
s könnyeimmel áztatom lágyabbra az üszkös
földet és áldozok a Harcok vad istenének...*

Messze tőlem — Erdő: még emberi lélek
be nem járta, még emberi szó
át nem sebezte éneklő csendjét...
Erdő! Erdő! — a legnépábrándító kiáltással
szólom a neved, s elindulok
félelmes titkaidba!

Eltűnés

Dóró Sándor

Végtelenül fáradt vagyok: teregetem
a lelkem piszkos, legázolt fűvön.
Mebántott önérzettel kullogok
előre —
és végtelenül lesüllyedt bizalom füstölög
lelkem hamu-ágya fölött...

Ez a füst mélyről száll föl —
és száll végtelen szomjúsággal a bomló
felhőkbe. A felhőkbe száll — mint ez az élet:
amit talán magaménak sem vallhatok?!
Mert nem az enyém. Ezt már mélyen érzem:
örökre elvesztem a múltó dolgok közegében...

Örökre-é, már végtelennek tűnik! —
szálldos a lelkem, de nem tudom hova?
S most, itt, berkembe bújok,
s talán elveszek önmagam körül...

Elvesztem.
Ahogy Lajkó Jóska bácsi eltűnt;
a végtelen tehéncsordák
vadul megkeményedett ürülékébe veszve!

Föl-föl visszhangzik az óda bennem:
egy élet nagy vallomása ez, —
s velem kibomlanak messzi szénakazlak
és árnyékos, tejszagú pásztorkunyhók;
apró, eltűnő rózsafelhők...

Már mind eltűntek. Így tűnök el én is,
s nem különben!
Lassan ballagok az Erdő fái közt,
s kis ágak puha képe kúszalódik össze
lelkem zavaros vizében...

Hangulatidézés egy gondolatért

Pap József

Feladataimat mindig lelkiismeretesen szoktam elvégezni. Most, úgy érzem, elnézést kell kérnem a HID olvasóitól, mert nem tettem eleget megfigyelői küldetésemnek. Nem vittem magammal jegyzetfüzetet Rijékába, a II. Jugoszláv Költészeti Fesztivál hangulatos színhelyére. Hat napig a műélvező kényelmével és kíváncsiságával forgolódtam a kvarneri öböl partján, ahol azokban a napokban még a levegő is költészettel telt meg. Úton-útfélen szippantani lehetett belőle, mint a tenger sós illatából.

Jelen volt a tengerjáró hajók fedélzetén, a hajógyárban, a podlabini és a rasai szénbányák tárnáiban, a naftafinomítóban, a papírgyártásban, a kraljevicai szanatórium betegszobáiban, az opatijai Kvarner szálló teraszán Senjben — Kranjčević szülőfalujában, a rijekai középiskolákban, és a város és környéke valamennyi kultúrotthonában. Csak szippantani kellett belőle. Jó íze, varázsa, hangulata volt a szavaknak, ahogy a költők ajkáról elhangzottak. Több mint hetven költő, az ország valamennyi számtottevő poétája ott volt, s napról napra termésének legjavával igyekezett megnyerni a közönséget.

Mondom, nem vittem magammal jegyzetfüzetet, s most amikor egy hónap elmúltával arra törekszem, hogy felszínre hozzak valamit a rendezetlenül lerakódott, de mélyen magamban jótékonyan munkálkodó benyomásokból, elkeseredés fog el, mert úgy érzem, nehézkes bácskai mondataim legfeljebb megbolygatják és összezilálják azt a szavakkal meg nem közelíthető valamit, amit csak hangulatnak tudok nevezni.

De vállalom a nehézséget, mert a benyomásokkal együtt magammal hoztam egy gondolatot is, amit ott ismertem föl a költők és a közönség találkozásakor. Az is lehet, hogy nem új ez a gondolat, hogy bennem is csak új erőre kapott, de azóta ragaszkodom hozzá, mert az alkotás és a közösség viszonyában új távlatokat nyithat — különösen a mi tájunkon.

Van egy puritán szigorú költőnk, akivel gyakran vitatkozom a vers sorsáról és a költő sorsáról itt Vajdaságban. Ott ez a téma látszólag nem érdekli, csak a mű jelent számára valamit, azt igyekszik felmérni valami kizárólagos, örökérvényű mércével. Ez a költőnk pályája kezdetén a vizs-

gálódás négy fala közül igyekezett megfogalmazni a világ emberi vonatkozását. Ma már kinn jár az emberek között, mondanivalója megtelt étellel, s éltető-mozgató erő lehetne, de kerüli (bizonyára meg lehetne magyarázni miért) a szereplést, művét csak önmagának, a megoldásokat kereső, vívódó lélek kielégülésének szánja. Bizonyára azért is ír mind ritkábban, hisz a lélek szavak nélkül is megoldhatja a problémákat. Ő is ott volt a fesztiválon, sajnos, csak tudósítói minőségben. Nem tudom, mit hozott magával. Most az ő sorsára gondolok, meg a másokéra is, (akik újságírók vagy hivatalnokok lettek, mert nem lették meg nálunk a serkentő erőt, alkotásukhoz az éltető talajt), s ha esetlenül is, szeretnék felidézni néhány pillanatot, amelyek megérlelték bennem e gondolatot, hogy tennünk kell valamit.

A megnyitó pillanatában felbödülő hajótülkölésben, fülsüketítő szíre-nabúgásban első pillanatra valami karnevális komédiát, könnyű cécót sejtettem. Később beláttam, ezt a várost (és nemcsak ezt a várost!) ezek a hajók, ezek a gyárak tartják el – mi üdvözölhette volna hát beszéde-sebben az idesereglett költőket, mint ezeknek a létfenntartó eszközöknek kíméletlenül prózai hangja?! Volt abban a hangzavarban valami esdeklés-féle, talán éppen a megnevesítő, főlemelő emberi szóra való vágyódás.

Az Užice teherhajó fedélzetén a kapitány arcát fürkésztem. Kezdetben egykedvűen hallgatta a műsort, inkább a berakodást végző emelődaru munkáját figyelte. Akkor a költő a tengerészekről szóló balladáját kezdte szavalni. Egyre fokozódó erővel áradtak a strófák, mint a viharban a felcsapó hullámok. Az öreg leintette a daru kezelőjét. Hosszan nézett a költőre, majd a piszkos kikötőre bámult, talán Rotterdam, Casablanca vagy a földkerekség ki tudja melyik kikötőjében járt már, és újra izlelgetve az örömlányok csókját most felfedezte bennünk azt a különösfajta asszonyi tragédiát, amit a költőnő, ki tudná meghatározni, micsoda kényszer hatása alatt, egy nyáron végigjárva a tengeremlék kikötőit, meztelenre vetkezett szívvel, éjszakákba és tengerészkarokba hullva élt át és sűrített költeményekbe. Másnap a Vladimir Gortan könyvkereskedésben találkoztam vele, a verseskönyvek között a költőnő kötetét kutatta.

Az opatijai Kvarner szálló teraszán akkor este a közönség fele hazai volt. Eppen elegendő, hogy tetszésének vagy nem tetszésének kinyilvánításával meggyőzze a fellépő költőket, hogy tudnak-e verssel nevetetni, tudnak-e nevetetve nevetni. B. Pavlović művészi erővel ostorozta a sznobokat, s azok bár viszolyogva, (mert egy Kvarner szálló teraszáról sosem hiányoznak a sznobok), mégis megtapsolták. Đ Šnajder agitáló, frontális támadását kutyába sem vették. Ha ezt megérezte, érdemes volt eljönnie a fesztiválra. Más alkalommal egy költőt láttam, amint habozva lapozott kötetében ide-oda rakosgatta a könyvjelzőt. Az előtte szereplő költő verseit nem valami kiadós tapssal fogadta a hallgatóság. A „közönség választottai” között lépett fel; bizonyára azt latolgatta, melyik az a vers, amelyik oda juttatta a „kiválasztottak” közé.

És hallottam (szinte meglepetéssel több ízben is) egy másik költőt, aki a tíz év előtti költéséből olvasott fel mindenütt. Csak azzal magyarázhat-tam, hogy érthető akart lenni, mondani akart valamit a minden mondatát

figyelemmel kísérő közönségnek, s az utóbbi évek experimentális termékét bizonyára nem találta alkalmasnak erre a célra. Nem tudom, jól cselekedt-e, mert a közönség javarésze éppolyan lelkesedéssel fogadta a szublimált kivetítéseket, akár a résztvevők legidősebbikének, a 75 éves Tósó bácsinak a tercináit. Bizonyosan a költőket állandóan nyomkövető, s összekötő szerepet játszó hat kritikusnak is nagy szerepe volt abban, hogy a közönség így viselkedett, hogy elfogadta azt a tételt: a verseket nem szükséges mindig megérteni; meg kell tanulni, az embernek sajátjává tennie, hogy segítségével megértse környezetét.

A tanítóképzőben két óra hosszat tartott az ötödik óra. A megfigyelő, akit kitanácsoltak, hogy ne zavarja az óra meghittségét, csak annyit tudott, hogy a költők tartják meg az ötödik órát. Am az óra végét jelző csöngetésre senki sem hagyta el az osztályt. Megvárta hát a következő kicsöngést is. Csak akkor nyíltak ki az ajtók, és láthatta, hogy a diákok felvillanózkodva, kipirulva búcsúzkodnak és mondanak köszönetet a felejthetetlen „ötödik óráért.”

Hallottam, hogy a papírgyár munkásai egy-egy kötetrevaló kézirat-papírt ajándékoztak a náluk fellépő költőknek. És ottfogták őket, megmutogatták nekik a termelés csínját-binját, és néhány, európai viszonylatban is páratlan terméküket.

Kis rajokban jártak-keltek a költők délelőtt, délután. Egyszer virágcsokorral a kezükben, másszor fűszeres dalmát borral telt hordócskával a hónuk alatt, találkozhatott velük az ember. Egy csoport csákánnyal és bányászlámpával tért meg Rasáról. Egy társaság pedig új ruhában érkezett meg az opatijai főhadiszállásra. A Đuro Matijević konfekciós üzemből „ruházták fel” őket.

A modern higiénia a gyári munkások aktív pihenőjét szorgalmazza. A fesztiváli napokban ellenőrizni kellett volna a munkateljesítményt, a költőkkel eltöltött „felfrissítő” percek után.

Két szakmabeli megbeszélést is tartottak a fesztivál résztvevői. Távolról sem voltak olyan színesek, olyan élénkek, mint a közönséggel való találkozásaik. Bár érezhető volt a két tábor jelenléte, nehéz lett volna szigorúan elhatárolni őket. Ugy látszik, az idő lassan összeolvasztja a realistákat a modernistákkal, a formához ragaszkodókat a formarombolókkal, (igaz, ma már egyik fél sem ebben látja a modern költészet lényegét), vagy csak harci kedvük merült ki a közönségért folytatott nemes vetélykedésben?

Most pedig rátérnék arra a gondolatra, ami miatt megbolygattam a fesztiváli emlékeimet.

Több mint tíz éve már, hogy a szocialista viszonyokat építgetjük. A termelőeszközök a munkások kezében vannak, a termelés irányítását is fokozatosan ők veszik át. Mindenütt igyekszünk kiemelni, hogy ma már a kultúra sem a kiváltságosoké. Szorongás nélkül ki mernénk-e tenni magunkat egy anekdotikus kultúréletünk „gyökeres változásairól.” számon tartjuk-e, hány munkás olvas könyvet, jár színházba, hallgat hangversenyt, látogat érdekes mozielőadásokat?

És a költészet, vajon toborozott-e olvasókat az új társadalmi erőkből?

Nem kellene végre intézményesen is hozzálátnunk, hogy valami úton-módon méltó helyre jussanak az oly nagy vajudással, de mégis megszületett, emberi és szocialista tartalommal megtelt szellemi értékeinek. Első sorban a gyárakra és iskolákra gondolok.

Talán alkalmas volna erre a közeledésre a gyárakban az uzsonnaszünet, (a rijékai példa nagyon rokonszenves volt!) a költő személyes részvételével, vagy előadó-művészek alkalmazásával, (ha technikailag megoldható, gramofonlemezre vagy magnetofónszalagra vett költeményekből bármikor hangulatos és tetszés szerinti műsort lehetne rögtönözni), de mindenképpen amellettnél, hogy élő szóval és nagy-nagy akarrattal kell megközelíteni a leendő olvasót, (itt gyorsan hozzáteszem, hogy elmaradhatatlannak tartom a felkészült kritikusok közreműködését is, akik ugyanakkor az új esztétikai elveket is ismertethetnék, mert félek, nagyon félek, hogy a szűkös szobakonyhás lakásokba és a hónapos szobákba még jóideig nem fér be a könyvespolc. Addig pedig pusztába kiáltó szó lesz a költő szava. Addig ne számítsunk náluk se nagy műre, se kiemelkedő egyéniségre, mert ha születik is ilyen, életnedv híján előbb-utóbb elsenyved. Ez az életnedv pedig elsősorban az alkotóművész közönsége, amely a művét befogadja. Nélküle (bármit valljon is művéről) az alkotó nem létezhetik.

Kép és hang a mai költészetben

Viták a versről a rijekai fesztiválon

Ács Károly

A második jugoszláv költészeti fesztivál szervezői, okulva az első plitvicei találkozó tapasztalataiból (amikor a költők eszmecseréjét nem kötötték egy előre meghatározott témához, s ez kétségtelenül naiv volt a vita kialakulása és a nézetek tisztázása szempontjából) elhatározták, hogy előre megjelölik a beszélgetések tárgykörét, s így bizonyos irányt adnak a vitának. Elfogadták Miodrag Pavlovics költő javaslatát és felkértek néhány kiváló kritikusot és költőt, hogy irjanak vita-indító rövid tanulmányokat a következő témára: *Kép és hang a mai költészetben*.

A kezdeményezés mindenestre újszerű volt, s a rijekai fesztivál keretében megtartott két megbeszélés tartalma, iránya, hangneme bizonyítja, hogy nem is maradt eredménytelen. Sok érdekes eszme, ötlet, gondolat öltött testet ezekben a vitákban, s ha az ellentétes nézetek — talán az idő rövidége miatt — nem is feszültek egymásnak olyan mértékben, ahogyan az várható lett volna, mégis a mai költészet néhány fontos kérdésében most jóval tisztábban láthatunk, mint azelőtt. Kü-

lönösen a korszerű experimentális (vagy ha úgy tetszik: modern) költői irányzatok és az ún. hagyományos költői iskola közötti lényeges különbségekkel kapcsolatban hangzottak el értékes megállapítások. Ezek közül igyekszünk most néhányat kiragadni, s ahol lehet, levonni belőlük a kellő következtetéseket.

ÖNGYILKOS METAFÓRA

Mindjárt kezdetben meg kell állapítani, hogy ebben a kérdésben is főleg a kritikusok elemzései hatoltak a legmélyebbre. A költő, az alkotó esztétikai szemlélődései rendszerint csak az alkotás, a költés folyamatára, tehát a költészet legmegfoghatatlanabb, mondhatni »legtitkosabb« rúgóinak földerítésére szorítkoznak, ahová semmiféle logikai elemzés, semmilyen tudományos módszer sem világíthat be, s a kutatónak meg kell elégednie Ortega y Gasset magyarázatával: »A költés tehetsége olyan bennünk felejtett eszköz, mint a megoperált hasban tévedésből benne maradt sebészkesz. A kritikus viszont

csak a kész művet látja, kész műveket hasonlít össze, s elemzéseinek eredményei szükségszerűen sokkal realisabbak.

Alain Bosquet francia költő például az alkotó öngyilkos módszerével kimutatta, hogy a mai költészet számára csak két lehetséges kiút van: az elmerülés, vagyis a vulgáris visszatérés a prózához, vagy a formai kikristályosodás tökélye, ami egyben véglegesen kudarcra ítéli a költészet mindenki számára egyforma megértésének, vagy megérzésének kísérleteit. Ugyanis a mai vers csak addig érintkezési eszköz az író és az olvasó között, amíg azt a költő sajátos megnyerő stratégiája megengedi. A költő szükségét érzi, hogy valami kifejezhetlent szavakba öntsen és ugyanakkor nem szabadulhat attól a szükséglettől sem, hogy az olvasót is hozzásegítse ennek a kifejezhetetlennek a megértéséhez, vagy legalább megérzéséhez. Bosquet azt mondja: az ember, mint egy, vonattal elindul az ismeretlen felé. Ez a vonat előbb még a valóság talaján halad, érvei józanok, mar tagadja az értelemet, de még reá támaszkodik, hogy bebizonyítsa: nem tartozik hozzá. De aztán a gyorsaság fokozódik. A vers megszabadul azoktól a körülményektől, amelyekből elindult és jelenvalóságát már pusztán önmagával bizonyítja. Az érintkezés eszköze eltűnik, s helyet ad egy állapotnak, amelyben már minden külső eszköz fölösleges. A költő és az olvasó fogalma, a leírt szöveg és az író fogalma eltűnik, megérkeztünk a költői képek birodalmába. Ebben a szakaszban a kép a vers egyetlen nélkülözhetetlen eleme. Főlösségessé válik minden díszítő, cicomázó elem, minden hízlegés a fülnek. Az abszolút kép egyetlen követelménye: hogy pótolhatatlan legyen valamennyi elemében és hogy ugyanakkor többet jelentsen, mint azok összegét. E követelmény egyik része a szigor: minden kimondott és elhallgatott szónak tökéletesen a helyén kell lennie. A precíz kifejezés rémuralmát még egy félelem kíséri: a félelem attól, hogy valamit nem mondtunk ki elég precízen. Ha a versnek többet kell jelentenie egyes elemei összegénél, ez a egyetlen követelmény belülről marja a verset és végül igen drámai eredményhez vezet: a legsűrűbb és legabszolútabb költői nyelv annyira töltődés, folytatás forrása lesz, annyira gazdag (sejtetésekkel, egybeolvasztott elem-lemondásokkal), hogy nem marad belőle semmi tapintható. Makacs kon-

centráció és könyörtelen áldozatok árán odajutunk, hogy a költeményt önnönmagával semmisítjük meg.

Hát ez a költészet igazi eredménye? Nem jobb-e inkább csak a prózára szorítkozni, vagy egyszerű eszköznek használni a verset (vonatnak, amely nem kanyarodik ismeretlen tájakra) és megőrizni az ábrándok mellett némi kényelmet is? — teszi fel kissé patétikusan a kérdést Alain Bosquet, s ezzel az önmarcangoló dilemmával nem áll egyedül.

A fesztivál másik külföldi vendége, Tadeusz Rózewicz, lengyel költő hasonló eredményekre jut, amikor költészetét magyarázni próbálja. Sőt ő bírókra kel magával a metaforával, a költői képpel, a költészet legfőbb és ma már sokszor egyetlen velejárájával is. Szerinte a költészet már végérvényesen szakított a zenével és megszabadult a fülbemászó melodiók és mechanikus ritmusok mankóitól. A következő lépés: megszabadulnia a metaforától is. A képek ugyanis a költő használatában gyakran függöny gyanánt takarják el az igazi költői anyagot, az igazi költői mondanivalót. Rózewicznek a kép, a metafora fölösleges díszítő elem, a mű felszíni rétege, amely a képzelet mesterséges, néha erőszakosan gyártott nedveivel megsemmisíti a vers valódi magvát. Életét csiráját. Végül megsemmisíti önmagát is, mert nem enged betekintést abba a belső drámába, amely minden igazi versben lejátszódik. Ebből Rózewicz azt a következtetést vonja le, hogy az egész eddigi költői tapasztalat, a képalakítás egész művészete, amelyet a kritikusok oly nagyra értékelnek — értelmét veszti. A költő bizonyos értelemben, a metafora segítségével csak illusztrálja a verset. Illusztrálja a költészetet. Az érzelmek világában lejátszódó történések viszont nem tűrik meg a legtökéletesebb és legszebb közvetítőket sem: önmaguktól és önmagukban akarnak megnyilatkozni, egyszerre és csak egyetlen jelentéssel.

A metafora tehát nemhogy gyorsítaná, hanem inkább fékeli a közvetlen érintkezést olvasó és költészet között, az olvasó és a költői mű igazi anyaga között. Ennek az anyagnak Rózewicz szerint egyenes vonalon kell eljutnia az alkotótól az olvasóhoz és nem szabad megállapodnia a legvonzóbb és esztétikai szempontból legszebb stilisztikai pihenőkön sem. Persze Rózewicz is tisztában van azzal, hogy ez az út

— ha valaki következetesen ragaszkodni akar hozzá —, öngyilkosságba, vagy elnémulásba vezet, s bevallja, hogy saját költői gyakorlatában ő maga sem tud megszabadulni a metaforától, és felvázolt gondolatát maga is csak veszélyes kísértesnek tekinti, mert talán a költőt semmisítené meg önmagában, ha megfosztaná művét mindattól, ami fényt és életet, szépséget kölcsönöz a versnek.

A hazai költők közül ketten kísérelték meg körülírni ezt a problémát: Bora Pavlović zágrebi és Miodrag Povlović beográdi költők. Az előbbi helyenként szellemes, többnyire erőltetett költői reflexiókkal próbálta nyomon követni a vers keletkezését, az ilyen túl lapidáris vagy túl rapszódikus kifejezőmódban keresve kibúvót a mélyreható elemzés feladata alól. Elég, ha fejtegetéseinek versbeszedett »összegezését« idézzük:

*Kezdetben volt a szó.
Es a szó volt a kép. És a kép
volt a hang. És a hang volt a szó.
Es a szó volt MINDEN.*

Miodrag Pavlović is abból indul ki, hogy költői kép, azaz vizuális esztétikus nélkül nincs költészet, bár a költészet és a képletesség közéről sem azonos dolgok. Amikor azt mondjuk, hogy »költői kép«, ugyanarra a dologra gondolunk. A nézeteltérések csak ott kezdődnek, amikor abban kell megállapodnunk, hogy hol végződik ez a kép. Tudjuk, mi a kép, de nem tudjuk mi — nem.

Érdekes, hogy Pavlović miben látja a legfőbb különbséget a modern és a hagyományos költészet között. A költészet első, egészen a közelmúltig uralkodó stádiumának, szerinte a »kiváltságos kép« fogalma felelt meg. Ugyanis a költészet kezdetétől fogva sokféle volt, de alapvető vizuális eszközei jellegzetes azonosságot mutattak. Valamikor, amikor a nyelv még ugyanaz volt, mint a civilizáció minden irodalom létrehozta a költői képek többekévesé gazdag gyűjteményét, amely igen lassan és mindenkor a közízlés és a szokások által szigorúan megjelölt határok között növekedett. Minden eddigi irodalmi korszak az elismert költői képek hosszabb-rövidebb listájára támaszkodott. Ez a kép-kódex általánosan érvényes stílus, fegyelmet és főleg kényelmet kényszerített a költészetre.

A modern költészet kezdeteit ennek

a kiváltságos képrendszernek elvetése jelöli. Pavlović azonban a századelő jellegzetes termékében, az un. »kaotikus kép«-ben csak egy fiktív fejlődési szakaszt lát, az akadémizmus bilincseit lerázó művészet kísérőjét és egyben veszélyeztetőjét. A mai költőnek egyszerre két fronton kell küzdenie: az újból és újból jelentkező akadémizmus és az új költészet eredményeit állandóan bomlasztó káosz ellen. Ebben a törekvésében a lélekelemzés freudi módszerei is támogatják. A pszichoanalízis ugyanis az összefüggéstelen, széthulló költői képek tömegében, valamilyen rejtett kapcsolatot keres, egy esszenciális tapasztalatot, amelynek a káosz látszatát kell öltetnie, hogy egyáltalán megjelenhessék. A költő belső rendet visz ebbe a káoszba, megteremt a maga külön képrendszerét. A képnek, mintegy varázserő alatt, szakadatlanul bizonyítania kell, hogy nem véletlenül jött létre, hogy mély okok hozták a világra. Ebben az értelemben a költészet mindig öntudatlanul szisztematikus volt és az is marad. Pavlović következtetése tehát: minden korszerű költőnek harcolnia kell azért, hogy érzéseinek és gondolatainak ösztönszerűségét egy tisztán egyéni, de annál szigorúbb rendnek vesse alá, amely megmenti a véletlenszerűtől. Az akadémizmus merev és gépies külső képrendszere és a kaotikus »ihlet« helyett új költői értékrend születik. Ott, ahol a lehetőségek a legtágabbak, a korlátozásoknak a legszigorúbbaknak kell lenniök. Ott, ahol könnyű és kényelmes hatásos költői képet alkotni, a költő inkább lemond róla.

Miodrag Pavlović ugyanezt az elvet vallja a mai költői nyelv és a zeneiség kérdésében is. Valamikor, a kiváltságos képek korában pontosan tudták, mi számít jó költői nyelvnek: az a nyelv gazdag volt, erőteljes és zengzetes. Ma már a költői nyelv minden költőnél más-más feladatokat tűz ki, más igényeket támaszt és más eredményekre törekszik. A vers zeneisége sem változatlan, örökérvényű fogalom. A mai költő nem veszítette el hallását, ha nem is az a célja, hogy minél zengzetesebb verseket komponáljon, minél inkább elsimítsa a disszonáns zöreiket. A jó hangzás néha azonos a tartalom hiányával. A keresett és jól meglett kemény tónus, amely asszociációkkal nyugtalanítja a fület — sokkal alkalmasabb az új tartalmak kifejezésére.

És itt, amikor eljutott a költészet

legrejtettebb titkainak feltárásához, Pavlović is visszariad a feladat nagyságától. Megállapítja, hogy a költői képeket egy bizonyos adag alkotói fegyelem segítségével el lehet rendezni, de pusztán fegyelemmel képet alkotni nem lehet. A képek úgy jönnek. A képek adva vannak. A kép meglepetés-szerűen tör reánk és amíg ez nem történik meg, meddő minden érvelésünk, milyennek kell lennie a költészetben. Miért és hogyan jön a kép, ki mondaná meg. Nincsen ebben semmi földöntúli, de az is lehetséges, hogy magának az elvontan szemlélt költői képnek is van valamilyen saját, tartós, belső rendszere. S ha van, abban van, hogy igazi eredete és hatalma titok legyen.

Titkokról beszélgetni pedig izgalmas és hiábavaló.

KÖLTÉSZET ÉS MITOLÓGIA, KÖLTÉSZET ÉS TUDOMÁNY

Most pedig áttérhetünk a kritikuskokra. Összesen hatan jelentek meg a rijekai találkozósn s mindegyikük hozott valamit magával, amivel elméleti, esztétikai síkon próbálták megközelíteni a költészet kérdéseit. Mint mondtuk, figyelmüket főleg a mai költészet sajátos vonásai s az úgynevezett »hagyományos« költészettől elválasztó tulajdonságai kötötték le. Bizonyára nem lesz érdektelen, ha az alábbiakban rekonstruáljuk néhány frappánsabb kritikái hozzászólás gondolatmenetét. Hisz éppen ebben a kérdésben annyi még a félreértés, sőt félremagyarázás, hogy két kézzel kell kapni minden világos, nyílt, magyarázó szó után.

A felszólaló kritikusok sorát Jovan Hristić fiatal beográdi esszéíró nyitotta meg. Mindjárt fejtegetése legelején helyesen megjegyezte, hogy a költői kép problémája ma nem vizsgálható önmagában, mert egy sokkal általánosabb és bonyolultabb probléma alkotórésze. Mielőtt megközelítenénk, tisztáznunk kell a költészet megértésének vagy nem értésének problémáját. Először is megmagyarázza, mit jelent az, amikor azt mondjuk, hogy egy verset nem értünk. Két dolgot: vagy azt, hogy nem értettük meg, mit akar velünk közölni a költő, vagy azt, hogy nem értjük, miétt éppen ezt és így közli velünk. Ez az utóbbi szociológiai és lélektani probléma, amely kívül esik az esztétikai elemzések tárgyán. Hristić ezért a kérdés első részére szorítkozik s azt próbálja

megértetni: hogyan történhetett meg, hogy manapság nem is ritkán egy-egy versre azt mondják: nem értem.

Ez a kérdés látszólag szintén kívülesik a költészet problémakörén, illetve inkább a versolvasás, mint a versírás problémájának tekinthető. A költők szeretik azt hinni, hogy csak az olvasók nem értik őket, és hogy ők egymás között »ökéletesen« megértik egymást. De nem így van. Ez a probléma éppúgy vonatkozik a versírásra, mint a versolvasásra. Hristić emlékeztet egy régi anekdotára a fehér úrról és fekete szolgájáról: Az úr szivarozgatott és fújta a füstöt, szolgája pedig egy vödör vizet zúdított a nyakába, mert azt hitte, hogy a gazdája — ég. Mi lehet ez a szerencsétlen mesebeli négent? Igen egyszerű dolog — nem tudta, hogy az ember oly módon is használhatja a füstöt, hogy beszippantja és kiereszti tüdejéből, tehát egészen értelmesen következtetett, amikor azt gondolta, hogy a fehér úr — kigyulladt. Hristić szerint ma körülbelül ugyanígy viszonyul egymáshoz versíró és versolvasó: a költő fújja a füstöt s az olvasó vízzel önti nyakon. Ezt a kissé drasztikusan színezett jelenséget Hristić azzal magyarázza, hogy a költő ma nagyon különleges módon él a szavakkal — illetve, hogy a szavakkal történt valami, ami lehetővé teszi nagyon sokféle és gyakran nagyon különös használatukat. Példaként idézi Dante Poklának kezdőstrófáit, amelyekben a költő többek között leírja, hogy váratlanul egy pettyes párdúc állta az útját, s utána még két hasonló vadállattal találkozott. Ha valaki ma olvassa ezeket a sorokat, feltétlenül hátralapoz és az »Isteni színjáték« valamennyi kiadásához kötelezően csatolt jegyzetekből megéri, hogy a párdúc a test vétkét jelképezi. Dante kortársának nyilván nem volt szükségük ilyesfajta kommentárookra — az ő képzeletük habozás nélkül elfogadta, hogy az erdő a bűnös élet jelképe s bizonyos vadállatok jelentik az emberre rontó bűnöket.

A szavak értelme tehát jócskán megváltozott, de nem csupán erről van szó. Amikor Dante kimondja a szót, hogy »párdúc«, egy mindenképpen általános alapra, a szóhasználat egy általánosan elismert szabályára hivatkozik. Minden mitológia a szóhasználat ilyen kötelező szabályainak gyűjteménye. Márpedig az egész régi költészet mitológikus alapon él a szavakkal, azaz egy-egy szó nemcsak egy

bizonyos tárgyat vagy fogalmat jelöl, hanem meghatározza a helyet is, amelyet ez a tárgy vagy fogalom a lények és dolgok hierarchiájában elfoglal. Nos, ma az történt a szavakkal, hogy elvesztették közös mitológiai alapjukat, már csak a tárgyakat jelölik, nem rendelkezünk a szóhasználat általános érvényű szabályaival.

A mitológia továbbá bizonyos általános erkölcsi értéket kölcsönös egyes szavaknak, szimbólumokká avatja őket. Ha egy régi költő például azt mondja: »lilium szűzessége«, ez a kifejezés teljesen érthetetlen annak, aki nem tudja beleélni magát a gondolatmenetbe, hogy a lilium azt jelenti: fehér, a fehér pedig annyi, mint tiszta, s a tiszta, a keresztény mitológia erkölcsi értékrendje szerint ugyanaz, mint: ártatlan tehát szűz. Mi még hűlamosak vagyunk arra, hogy elfogadjuk egy biológiai tény ilyen erkölcsi értékelését, de nem nehéz elképzelni, hogy az utáunk következő kevésbé képmutató nemzedékek már egyáltalán nem tudják majd felfogni, hogyan lehet a lilium szűz.

Mindenképpen, a költői kép már ma is laikus kép és laikus jelképrendszer s éppen ez teszi nehezen érthetővé. Sokan a rendkívül bonyolult és sokrétű mai költői képben a mai költő bonyolult tapasztalatainak következményét vélik látni. Hristić szerint a mai költő tapasztalatai lényegében nem bonyolultabbak egy tizenharmadik századbeli költő tapasztalatainál. A különbség kettőjük között csak abban van, hogy az utóbbi még hivatkozhatott egy közös és rendezett tapasztalati alapra s végérvényesen (persze, látszólag) elrendezett tárgyak világa vette körül.

A költői képnek ez az átalakulása egybeesik az európai gondolkodásban lezajlott folyamatokkal. A klasszikus metafizika központi kérdése ez volt: *mi a világ?* A mai filozófia egészen másképp teszi fel a kérdést: *mi a tárgy?* A filozófia fő problémája többé nem az, hogy megmagyarázza, miképpen keletkezhettek egyetlen világból különféle tárgyak, hanem, hogy a tárgyak sokaságából hogyan lehet összeállítani a világot és egyáltalán össze lehet-e állítani.

Hristić igyekszik kimutatni, hogy ez a filozófiai kérdés-felvetés megfelel a klasszikus és a modern metafora közötti különbségnek. A klasszikus költői kép attributív, tehát jelzős kép volt s a melléknévben megtalálható elsőd-

leges metaforikus jelentésre épült. Az a melléknév például, hogy »hideg«, nemcsak hőfokot, hanem viselkedési módot, sőt érzelmi állapotot is jelöl. A modern metafora megértesére Hristić a következő sorokat idézi:

Egyik kezed a fény tiszta patakjaiban fürdik, a másik könyökig merül a hús tejútjába.

Nyomban szembetűnik, hogy ez a kép-konstrukció nem jelzőkön nyugszik, hanem két mondat egybekapcsolásán, két tárgy strukturális összetételén. A másik jellegzetesség: a két képet — filozófiai műszóval élve — nem szubsztanciális, hanem struktúrális azonosság fűzi egybe. Az ilyen kép már nem nevezhető jelképnek, nem jelképes, hanem konstruált valóság. Ebben az értelemben Hristić szerint a költészet érintkező pontot talált a tudománnyal és elszakadt a mágiától.

A múltban mindig szembehelyeztek egymással tudományt és költészetet. Közismertek az anegdóták a nagy költőkről, akik az iskolapadban, mondjuk, matematika-órán verseket faragtak és ezért később nagy költökké váltak. Ez az ellentét azonban csak addig érvényes, amíg a tudomány modelljét a tizenkilencedik század pozitívizmusában keressük. Azóta a költészet is a tudomány is megváltozott. A jelenségek »földrajzával« foglalkozó tudomány és az örökre szabott értékrendre, jelképesített világra épülő költészet helyét olyan tudomány és olyan költészet foglalja el, amelynek dialektikája egyre inkább egymásra utalja az emberi tevékenységnek ezt a két olyannyira elűző ágazatát.

BELSŐ TÁJAK

Borislav Mihajlović-Mihiz, a Novi-szádon élő ismert kritikus két rövid versidézettel próbált rávilágítani a költészet eddig megtett útjára. Az egyik idézett költő Branko Radičević, a másik Vasko Popa. Nem egészen száz év választja el Radičević Hajnali utasát Popa Tájaitól s mégis végtelenül messze esik egymástól a két tájkép. A régi költő ujjongó felfedezése, a természet — megállt, körülnézett és túlárado boldogsággal meglátta a hegyeket, a völgyet, a folyót, a napot —, egyre inkább asszimilálódik, mind egyénibbé, elvonattabbá válik. Branko kakasokkal és csobogó patakokkal látta a hajnalt, Popa az elvesztett tárgyak belső tájképét rajzolja. A romantikus költőnek arra

szolgál a természet, hogy aláfesse vele hangulatát, a modern költőnek pedig arra, hogy segítségével rögzítse az emberi állapotok képét. Mihajlović azonban le is vonja ebből a következtetést: az egész új költészet útja a külsőtől a belső felé vezet.

Valamikor a költő olyannak festette a természetet, ahogyan a szeme látta. Közben felismerte a jelenségek rejtettebb kapcsolatait és metafóráit is, de mindig ragaszkodott külső létükhöz. A modern költészet új valeur-ökhöz jutott, megtalálta a belső tájat. Ime a példa:

*„Szép a hajnal mosolygása,
Szép a napnak ragyogása,
Szépek az árnybontó estek,
De az éjszaka a legszebb”...*

és

*„A táj örül
valaminek
sima és szürke
tenyerét nézi.”*

ZENE ÉS BESZÉD

A zágrebi fiatalabb kritikus-gárda egyik kiemelkedő képviselője, Vlatko Pavletić arra a meggyőződésre jutott, hogy a költői kép mineműsége nem a legdöntőbb tényező egy költészet modern vagy nem modern voltának meghatározásánál. Szerinte sokkal fontosabb megvizsgálni, milyen elemek alkotják a mai költészet zenéjét, miért jutott túlsúlyba az úgynevezett szabad vers a mai költészetben. Tétele: a mai költői kifejezés alapja nem az ének, hanem a beszéd. Bizonyítására visszakanvarodik a költészet keletkezésének, első megnyilvánulási formáinak felidézéséhez. Nagyjából mindenki egyetért abban, hogy a költészet alapvető eleme a ritmus. Az esztétika már régen leszövegte: »A vers — ritmikusan szervezett beszéd«. Ez ugyan nem elég ahhoz, hogy a költészetet megkülönböztessük a prózától, de mindenesetre hozzásegít, hogy a ritmus útját követve eljussunk az ősritmushoz, amelynek eredetét az emberi mozdulatok ritmusában kell keresni. Itt megoszlának a vélemények. Van aki a munka ritmusából s van aki az ősi táncok játékos és stilizált mozdulataiból vezeti le a költészetet. A mozdulatok ütemét egyszerű zeneszerszámokkal, rendszerint egyen-

letes dobolással festették alá és a táncosok vagy nézők rövid ütemes felkiáltásaival kísérték. Bizonyíték: a primitív népek költészeté, ahol az egyes dalokban nem is kell logikai összefüggéseket, gondolati értelmet keresni, mert funkciójuk tisztán ritmikai. A költészet őse tehát — a zene.

A további fejlődés során a szó mind több fontosságot nyert, s a zene csak az önállósult vers struktúrájában maradt meg. Egy ideig a szavak csak kísérő szöveget adtak a zenéhez és tetszés szerint változtatni lehetett őket, ahogyan azt a népköltésben tapasztaljuk. Később a költészet ritmikai egysége — a verssor és versszak — egyre önállóbb lett és végül már csak a kötött versforma emlékeztetett a költészet »dalos« szakaszára.

Persze, ez a folyamat, a »beszélő« költészet kialakulása, hullámszerűen, nem egyenes vonalban haladt és voltak korszakok, amikor a költészet látszólag visszatért a klasszikus eszményekhez és a »tisztá zenéhez«.

Ez sok félreértésre adott okot, úgy-hogy például Albert Thibaudet »A francia irodalom történetében« két költészeti forradalomról beszél, a formabontók és a szimbolisták forradalmáról, pedig voltaképpen csak az előbbi volt igazi forradalom, a másik pedig, formai értékei ellenére, bizonyos visszaillesztést jelölt, méghozzá tartalmilag is (a szimbolisták menekültek az egyszerű beszéd elemeitől, a zenei elemeket domborították ki s ezáltal a költő mintegy felülemelkedett az egyszerű halandókon — a költészet nem az életben, hanem a különválásban, a kivételességben kereste értelmét).

Vlatko Pavletić-tyal egyetért a modern költészet ilyen formabontó, zenei sémáktól megszabadító jelentőségének kidomborításában Zoran Mišić beográdi kritikus is. Rövid felszólalásában éles szavakkal illette azt a naiv, de még meglehetősen elterjedt tévhitet, hogy hagyomány által megszentelt, változatlan, örökérvényű költészeti rekvizitumok önmagukban is a költőiesség bizonyos adagát tartalmazzák s viszont vannak szavak, témák és motívumok, amelyekről a költészetnek, ha költészet akar maradni, őrizkednie kell. Azt állítani, hogy a lázadás a megállapodott és konvencionális kifejezés ellen banálisá teszi a költészetet »finom szövegét«, megbocsáthatatlan félreértés, mert valójában éppen az banális, ami elavult, megkövesedett, meghalt.

MODERNIZMUS ÉS NYELVKULTÚRA

Itt eljutottunk a költői nyelv problémájához, amelyet Stanislav Šimić zágrébi kritikus választott kiindulópontul a modern költészet megértése felé. Szerinte a modern költészet egy nagy fejlett irodalomban a nyelv, a stílusok, a filozófia és a tudomány, az általános kultúra és a modern civilizáció fejlődésének közvetlen következménye. A modernizmus természetes a legfejlettebb irodalmakban, de felforgató és újrakezdő a fejletlen irodalmakban. Ott, ahol a nyelvkultúra még csekély, vagyis ahol még nem fejlődött ki a legkülönbözőbb, gyakran szélsőségesen egyéni stílusok sokasága, a modern vers sokkal inkább érthetetlen és idegen az olvasónak, mint egy olyan irodalomban, ahol nagy a nyelvkultúra és a közönség már hozzászokott a legegység és legextravagánsabb stílusokhoz. Technikai példával élve olyan ez, mint gépkocsikat és repülőgépeket honosítani meg ott, ahol a civilizáció foka még nem ért meg reá. Ahhoz, hogy a repülőgépek és gépkocsik használhatók legyenek, autótutakat és repülőtereket kell építeni, mechanikusokat, sofőröket, pilótákat nevelni. S ez nem nehezebb, mint költészetet megértő közönséget nevelni.

Šimić rámutat a modern költészet megértésének másik nehézségére is: a modern metafora, a modern képalkotás absztraháló törekvésére, a mai költőnek arra a szándékára, hogy a külső tények világa mellett és ellenére a nyelvben megteremtse a maga külön világát, belső képeinek és hangjainak valóságát. A klasszikus metaforában nem mosódik el a valóság ténye, amelyet a költő egy másik ténnyel hasonlít össze, a modern költészetben viszont ez a kapocs igen gyakran elmarad. A kép mögül hiányzik a tárgy, amellyel felidéztek. Ezt az önálló metaforát Šimić abszolút metaforának nevezi.

*Az ég alatt
csillogó páva farka
függ a felhőkben*

A költő nem tesz említést a napról s mégis kiérződnék verséből a felhőkön átvilágító napsugarak. Ez a metafora nem hasonlat, hanem a külső vagy belső tulajdonságok értelme, dolgok vagy tények önálló képe.

*

A vita később bebizonyította, hogy mindezek az elemző értékelések talán túlságosan kihangsúlyozták a modern és a tradicionális költészet közötti különbségeket. Meggyőző érvek hangzottak el mellett, hogy úgynevezett abszolút metaforák már Homérosz Iliászában is találhatóak, hogy Dante belső tájképe nem sokkal »régiesebb«, mint Popa-é, hogy a zeneiség mégsem kerülhet el teljesen mindaddig, amíg költészet van s hogy enyhén szólva önkényes volna holmi azonosulást jósolni a jövő költészetére és a jövő tudományára között. Mindezek a túlzások és önkényességek azonban szükségszerűen adódnak egy ilyen esztétikai kérdés vizsgálásának kritikai, logikai módszereiből s szinte elkerülhetetlenek, hisz a kritikus jelenségekből akar törvényekre következtetni, általánosításokkal keres érveket állításaihoz. Egyébként, ezen a területen nem is lehet elképzelni egyetlen elméletet sem, amely kizárólagos pontosságra tarthatna igényt. Helyeslő derültséget keltett a résztvevők körében az a szellemes bemondás, hogy az esztétikában az egyetlen kizárólagos irány a »szocialista realizmus«, mármint abban az értelemben, ahogyan azt például a szovjet hivatalos elmélet tanítja. Már mi inkább örülünk az eszmék ilyen gazdag és szabad összecsapásainak, amilyenre a költők rijekai fesztiválja is alkalmat adott. S ha lehet némileg közös és egyértelmű választ találni a költői kép és hang mai kérdéseire, akkor azt csak az efféle viták hozhatják magukkal.

Áz ismeretlen útitárs vallomásai

Abbáziai útijegyzeteimből

Fehér Ferenc

INDULÁS

Három asszony int búcsút különös küldöttségünknek, Jóskanak, Karcsinak, meg nekem; s a búcsúpillantásukból áradó biztatás most többet jelent számunkra, mint a zsebünkben meglapuló, mindennapi metamorfózisunkat tanúsító, írótagsági és egyéb igazolványok, melyeket csak elő kell venni, felmutatni, s most író vagy, most újságíró; egy újabb csere, s már egyszerű honpolgár a 39796-os számú bejegyzés alatt, aki foglalkozására nézve még főiskolai hallgató, vagy szemüveges jogász, vagy medikus... Csak épp az az egy hiányzik, a költőt igazoló írás, és most ezért kell ez az asszony-szemekből sugárzó biztatás, mert a messzi északra elnyúló rónák nem akarnak bennünket igazolni, nem is tudnak; porba hajtották lombos fejüket Szenteleky akácai; anyám meg, aki ismer s megtanított tejével, dalaival és könnyeivel a virágok nyelvére, annyiszor védett, igazolt és megbocsátott már, hogy elapadt minden könnye, el-lankadt minden hajamba kócoló simogatása, s ő úgysem küldene most sem, csak hazavárna, — haza, a Vágóhíd-sorra, az epres és a kövesút júniusvégi nyugalomába, ahol a család most eper-falevelet szedeget öreg csalánszákokba,

kopasztják a fákat a selyembogaraknak... Jó mászó voltam valaha gyerekkoromban, a helyi tűzoltóegyesület jubileumi majálisán leszedtem minden csokoládét a beszappanozott telefonpózna hegyéből; másnap dícsérték neki a piacon az asszonyok, elhitte, hogy úgy volt; csak a pajtásaim vártak akkor is valami igazolást, s én felmutattam nekik az iszonyú erőfeszítéstől megkékült, gyöngye kis mellkasomat az ing alatt... Hányszor lett volna jó azóta is, feltépni magamon az inget, felhasítani a bordák erezését, elzáró rácsát is, hogy hivatlan indulásaimkor felvérezsem az elhivatottság sebeit a látatlan ismerősök és a látó ismeretlenek előtt. Nincs más tinúm ma sem, csak ez a szándék. És a kerekcsattanásban megbújó sejtelem, hogy mindig arrafelé váltsa meg az ember a jegyét, amerre várják és visszavárják... De most már késő; Branko Karlovicjának emeletesen sorakozó, jellegzetes háztetői villognak be vonatfülkénkbe, egyre délebbre szalad velünk a mozdony és egy belgrádi piacra igyekvő, szegényes portékáját szorongató parasztasszony arcán látom tükröződni oktalan, gyerekes szorongásom. Az ismeretlen útitársét... És táskámban kitapogatom én is a magam portékáját, a két verses-könyvemet, melyeket azzal a szándék-

kal vásároltam délelőtt Noviszádon, hogy emlékebe adom valaki ismeretlen költőtársnak, akivel megbarátkozom a fesztivál napjaiban.

BELGRÁDI INTERMEZZÓ

A Szimplon csak késő éjjel indul, a váróterem unalma előtt egy mozaik menekülünk. Hat emeletnyi magasságban, a szabad ég alatt, egy tetőterazon, a friss levegő értékének megfelelően valamivel drágább jegyért élvezzük az esti mozielőadást. Ezerszer látott vadnyugati történet. A szomszédos épület egyik hatodikemeleti ablakában a nézők sora mögött most csendesen, aztán mind keservesebben sírni kezd egy kis leánygyerek. Sírásában ott kong az üresen hagyott emeleti lakás vigasztalansága is. Magárahagyhatták. Minden rezzenéstelen: a nézők serege is, és a csillagok is ott fenn, kartávoságnyira. Csak az ezerszer látott történet pereg ott a vásznon és nem engedi, hogy visszaforduljon egyikünk is; hogy átnyúljon a szomszédos ablak magányosához és megvigasztalja. S a magasság kis magányosa cselhez folyamodik: már nem sír, hanem énekel. Elszántan, mindent erre a kis egytűgyű iskolásdalra téve fel. El-elcsukló, bérház-falakhoz veresedő hangocskája túlcsengi a vadnyugati Coltok ropogását. Aztán, mert elvesztette ezt a tétet is, ismét sírásba fúl a hang, csukló zokogásba, vergődőn sarokba kuporodik talán, mint Attila magányos kis rabja és álom-szputnyikra száll, mert az emberek szeme, jaj, elfordult a csillagokról és a síró, magányos kis szobába zárt gyerekekről.

ZÁGORJEI KALEIDOSZKOP

A hálókocsi zöldbársony ágyán a Zágrábban vásárolt reggeli lapokban a franciaországi események híreit faljuk. Az ablak függönyrésén át kaleidoszkopszerűen pereg el a zágorjei táj. Ezüstfüzes partoldalok, szőlős dombok, iskolába igyekvő fiúcskák és lányok, vasútvívó munkások csákányrasúlyosodó mozdulatlansága, míg a Szimplon elrobog; vigyorogva merednek napszemüveges arcokra. Odaképzelnék Párisba talán, köpnek egyet a markukba, aztán a csákányért nyulnak ismét. Egy tehénpásztor kislány felém integet. Visszaintek. Mosolyog. Domboldalakon templom. Fák, fák mindenütt. Millió klorofillal lélegző, friss

horvát reggel. Itt-ott elhagyott német vagy usztasa gépfegyverészek, tizenégy év kódéból ostobán visszaásító betonszajak, fogatlan szájúregek, melyek a halált köpték. Most tölgyes mellett futunk. Ökrösszekér, Virágos bodzafa. Pirostéglás, tiszta parasztház. Töltésoldal, hajában gyümölcsfaerdő. Kiszélesedő völgy. Megrándulok: itt, igen, itt álítam egyszer katona koromban vasúti őrségen. Reggel öttől este tizenegyig. Metsző hóviharban, cigaretta nélkül. Libna, 7 óra 32 perc. Esőfelhők feletünk. Esernyős kerékpárosok. Kisgyerekek apjuk levetett kabátja alá bújnak az ökrösszekéren. Ó, ott jó meleg van, tudom; én is apám kabátja alá bújva hallgattam kint a földéken, hogy sir a koratavaszi hideg szél dinnye-fészek felett. Rozsdacserpes házak. Versenyt fut velünk egy keskeny autót. Kőbánya. Mintha húsába harapott volna egy óriási száj a dombnak. Pipacsok! Első idei pipacsaim... Rózsalyagos házikó kis ér partján. Tejesasszony. Szénszárítók. Még decemberben, Szlovéniában megszerettük őket mi hárman. Játékosan versengünk, ki tud találabb nevet adni nekik: hegyi hárfá, szirti citera, hegyi bőgő, széllélsíró oldalbordák, havasi hárfák, szélmarta havasi bordák. Virágos akácfa villan el, egyedül áll az erdőszélen, a fák közt. Család kukoricát kapál, a kislány kezében kis kapa. Azzal kapálgattuk mi is, gyerekek, apám maghagymáit és borsóültetvényét. Meddig kísérik el az embert a tiszta, gyermekkorba visszavonuló aszociációk?

POSZTOJNA, 1958. MÁJUS 30.

Zombori diákok magyar beszélgetésétől hangos a barlang feié suhanó autóbusz. Megérkezünk. Az első impressziók a görög mitológia hangulavát és képeit idézik. Tartarosz: meredek szakadék mélyén a kis Pivka kanyarog. Az idő kőbedermedt szimfóniája szunnyad a cseppközuhatagokban, csipkében, csillárokbán, orgonásipokban, kőfüggönyökben, kopjafák rajzában rég elnémult óriások és mammutok felett. Reflektorok százmillió év időtlen éjében. Háromcentiméteres történelem... Megérintek egy cseppkőképződményt: amikor Homerosz Odisszeusz bolyongásait énekelte meg, néhány centiméterrel lehetett csupán rövidebb. A diákok nyilvánvalóan nem Homeroszról merengenek, mert a „koncertteremben”, ahol Verdi valaha az Aidát vezényelte, most a Che sera,

serát éneklik. Amott pálinkát mérnek a föld gyomrában. Az akváriumban gyámszertalan mozdulatokat tesz végtagjaival a barlang vak lakója, az egyetlen élőlény ebben a millió éves vakságban — a kis barlangi gyík. Menekülünk a napfényre.

HAJÓK ÜDVOZLETE

A rijékai mólón haladunk szaporán léptekkel a színház felé. Egyszer csak felbődülnek a kikötő kilométeres hosszán horgonyzó óceánjárók. Pontosan esti fél nyolc. A hajókürtök iszonyatos bögése, bőmbőlése nem légi-riadót jelez, hanem a költészet üdvözlésére szólaltak meg. Van ebben valami fenséges. Egy kikötői borbély borotvával a kezében kiszalad az utcára, arcán rémület. Talán a háború éveiben hallott utóljára ilyen szirénázást. Ezer kilométeres út fáradt érkezettjei — mi nyugtatjuk meg, hogy nincs semmi baj. Ez nem neki szól, s nem nekünk, hanem a fesztivál részvevőinek, a hetven jugoszláv költőnek. A rijékai színházban ünnepi hangulat. Egy riadt, alacsony emberke tévedt be a színpadra, aztán zavartan leül a hosszú széksor szélére. Mosolyog, mintha elnézést kérne, hogy elsőnek jött be. Utána akatattás, merev testtartású ismeretlen, majd egy szemüveges intellektuál, könnyed léptekkel. Tadeusz Rózewicz az első, Luigi Fiorentino a második, s Alain Bosquet a harmadik. A lengyel, olasz és francia költővendégek. Todor Manojlovics és Deszanka Makszimovics nyitják meg az öregebb nemzedék felolvasó estjét. Tercinák, szonettek, jambusok, kipróbált, jó öreg költői iskolák ismerős hangulatai pelegnek. Sznob tanítónőfélék beletapsolnak a versekbe, ha egy-egy idősebb poéta hosszabb pihenőt tart, mert ki-fulladt... Dehát a pillanat valóban dokumentáris: ott szorong a széksorban a színpadon az egész élő jugoszláv költészet „tankönyves” osztaga. Akik részben alkotásaikkal, részben tisztességgel és sok nagy költő-kortárrsal való közös életútjuk folytán tartják posztjukat az irodalom berkeiben. Luigi (mi cinkosan csak így nevezzük már kezdettől fogva ezt a furcsa, patétikus olaszt) nagy gesztikulációval és mosolyogtató hangreszketetéssel kíséri szavaltát. Néhány korosabb hölgy a rijékai nézőseregből ájuldozik a gyönyörűségtől, amit ez a régóta nélkülözött nosztalgikus szavaló-módor vált ki bennük. Mi leszegjük a fejünket a pá-

holyokban, hogy elrejtjük nevetésünket. Aztán következik a fordítás. Sf-mán, egyszerűen olvassák fel Luigi versét, s ő zavartan kapkodja fejét, mintha azt mondaná: mi az, kérem, itt! valami félreértés történt, ez nem lehet az én versem!... Bele-belesandít a fordításos szövegbe a felolvasó feje fölött, de az kíméletlen egyszerűséggel szentségteleníti meg nagylejtésű iménti szavaltát. A nyelvek mentalitását soha ennyire nem éreztem döntőnek.

A JUGOSZLÁV KÖLTÉSZET HAJÓJA

Igazi neve: „Istranka”. Ott himbálódzik a kikötőben, elsüllyedésig megrakodva különös utasaival, a hetven költővel és tucatnyi kritikus-sal. Már a hajópallót emelik, amikor lélekszakadva odaérkezünk mi hármán. Feltartóztatnak bennünket és igazoltatnak. „Jeste li iz Lykosa?” Nem, nem a Lykos kiadó emberei vagyunk, barátom, de itt a mi helyünk is, tágulj és adj helyet, — dörögnénk ingerülten, de csak beugrunk az utolsó pillanatban a jugoszláv költészet hajójára, és azzal vigasztaljuk önértünket, hogy lám, ügyes, rámenős riporterek vagyunk, gazdáink meg lehetnek velünk elégedve. A fárosz már messziről pislákol utánunk, nekitámaszkodunk a parancsnoki kabinnak és hallgatjuk a költőtársak felszabadult, vidám, fesztelen csevegését. A költőtársakat, akiket évente egyszer látunk az íróegyesület közgyűlésén; akiknek egész költészetét ismerjük; akiket évek óta fordítgatunk, s akiknek most is csak ismeretlen útítársak vagyunk, míg siklik velünk az Istranka a hold hintette ezüstös tengeri ösvényen az abbáziai part irányába...

AZ ELSŐ ESTE

A „Slavija” harmadik emeletén kaptunk szobát. Lemegyünk vacsorázni valahová. Tósó bácsira talá-lunk rá a Slatina gyanús tisztaságú, de jó konyha illatával lengedező asztalainál. Új verseskönyvét lapozgatjuk, a napokban jelent meg. Adyról mesél és mi áhítatosan hallgatjuk, mert látta, ismerte és beszélt vele. Mi lenne, ha most idebotorkálna Ő is az asztalunkhoz, megtörtén, rokkant-öregén és velünk együtt nézne el a tenger irányába... Megjöttek a bohémek: Szlobodán Markovics és társai. Hangosak, mint

akik mindig, mindenütt otthon vannak. Hűvös van, borzongunk. Megyünk aludni. A vacsora, természetesen, nem izlett egyikünknek sem. Csak Tóóó baci volt megelégedve, mert utasításai szerint készítették el azt a hal-nyencséget.

STRAND, HUMOROS EST ÉS AZ-ELSŐ KÉZFOGÁS

Ebéd után a strandra vonulunk. Még hideg a víz, de azért fürödnek. A gyerekek örülnek a tengernek legigazabban. Homokvárat építenek itt is, mint a Tisza partján, csak hogy itt van nekik a kék-fehér csónak, a motorcsónakos apuka, a tarkagerezes labdák... A „dalmata”, ahogy mi e'nevez-tük azt a homokban heverő dalmát fiatalembert, sovány eunuch pasi. Egy pénzes, idős külföldi hölgyet boldogít. Az olvadozik, pénzért is kedvesek neki a kései asszonyi örömek. Fonnyadt gyümölcs, olcsó zseblámpafényben keresi az elvesztett nap melegét. Hente-regnek a homokban. Utálja-e magát az a fickó? — Az idős költőnőt is láttuk délután a strandon. Ott ült egymagában és a napnak tartotta oda az arcát. Ötven éve, tán diákkiránduláson járt itt először... Copfja volt és akkor írta azt a tavaszi verset, amelyet tegnap este felolvasott a rijekai színházban. Senki sem ismerte még akkor és boldog volt, amilyen soha többé. Talán — e'őször szerelmes. A tenger sosem öregszik. Csak mi. Mire gondolhat most? Ha meghal, koporsóba zárják és sosem látja már ezt a partot, sem a messzi szigeteket, amelyek ide kéklenek. Besétál most a vízbe, megigazítja festett haját. Az iskolásgyerekek negyven éve fűjják hazafias verseit. Itt most nyilván elveszettek éri magát, mert senki sem ismeri. Amott az idős költő, a 75 éves veterán szökdécsel oda a vízben körbeforgó gyerekekhez. Kihasít magának egy helyet a belgrádi, zágrábi, strasbourgi, stockholmi, londoni gyerekek nemzetközi koszorújában és dacos elszántsággal körbeforog velük. Megrabolja az életet egy percért. Elrabol magának egy pernyi öreges illúziót. Aztán kissé sápadtan elszédeleg onnan. A gyerekek észre sem veszik, hogy hiányzik közülük. Csak akadály volt nekik öreg kecskebakos ugrabugrás. A tenger mindent helyére rak: az emlékező öregséget és a játékos fiataliságot. — Magas fallal körülrzárt, tündöklő villa a parton. Csend, repkény, titok. — Autók és veszpák a lovrán-rijekai mű-

út aszfaltján. Suhanások, elegáns nők, ingujjra vetkőzött, szalmakalapos, olajbarnaarcú férfiak. Hogy látják ők ezt a tengerpartot, s eléjük villan-e arcuk egy-egy pillanatra, — a miénk, akik visszafelé ballagunk Lovran irányából, mert a feldobott ötdináros „fejét” mutatott. — Autócsorda a szállodák sorában. Rendszámok varázsa és hatalma. Csevapcsicsa vacsorára. Kóló és gitár. Szerb és olasz hőstenorok. Az olasz enekest nyomon követi a megszervezett, tapsoló publikum; egy öreg néni és három-négy meztlábás gyerek. A vendégek oda sem fülelnek. Kiveszett a tengerparti vendégekből az olasz melódiák bánatos-érzelmes hangulata. Roszszul megy az üzlet a vándorénekesnek. Kalapjába alig hullik egy-két pénzdarab. A vendégnek gondosan be kell osztania a pénzét. Méregdrága minden a pálmafák alatt. Az emlékezés is, az új öröm is. A tenger azért mindenkit befogad. Ő nem tehet arról, hogy a pénztelenek nem juthatnak el ide. Az én anyám tán sosem látja már meg. Összeszorulna-e benne az élete, ha mindezt élné, látná, most, öregségére? Én is csak egyedül vagyok itt. A Csordakút Krivaja-partja nem volt-e tisztabb örömem húsz évvel ezelőtt? Mi az igazi öröm? Itt, a tengerparton... A tenger is szomorúvá teheti az embert? S a napfény is, a mások mosolya is? A Hotel Prag-ot keresem a szállodák során. Nem találom. Nevét nyilván megváltoztatták. Nem is hinném tán már el, ha ott állna is homlokán a név. Ő, régi jó hetedikesek, merre tűnt el az a tíz év előtti napsugaras Abbázia? Az a tenger, az a napfény, azok a sejtések és örömek... — Kvarner, humoros est. B. P. konferál. Azt mondják, huszonvalahány könyve jelent már meg Zágrábban. Vajon versek, vagy árucikkek az írásai? Sirt-e, szenvedett-e már ez a költő-gép igazán, emberin? — G. K. esernyős, keménykalapos zágrábi lánár-öregúr; szemüveget cserélget — a verseihez és a közönséghez külön-külön. Vajon mindig két külön szemüveg kell ehhez a kettőhöz — a vershez és a közönséghez? Versei négy sorosak, csaltanósak, homeroszi derű és voltaire-i szarkazmus nélkül. Öreges szellemiségek, úgy egyszerűen. J. M. angliai autó-stop verse közhelye a közhelyszerű angol életképeknek. Ezek a szlovén költők ennyire középiskolások mindenben? És konvencionálisak? Z. T. a vladika-püspök-apostol. Szakállas pózmester, stresszmajer ivadék. Horvát sznob. Szellemtelen, lúke verseket skandal a Kvarner vegyes közönségének: a kis rijekai, vasárnapi kirándulá-

sos mechanikusgyereknek és az amerikai vagy hollandi és egyéb idegeneknek. B. V. R. cigányverseket ráz ki magából és egyik legerotikusabb versét bömböli. Óriás fej, cigányosan kerek, nagy fehérszínű szemek, részeg laposság a tekintetében. Sikere van. Egyéniség. Annak az ereje süt át potencia-felesleggel vehmes verssorain. A szerbek kis Adyja ül itt előttünk egy ismerős asztaltársaságban. Gy. S. talán elhitte a jóbarátoknak, hogy érnek valamit lapos szellemeskedésű versikéi és most itt olvassa „ország-világ” színe előtt. Ilyen figurák kocsiszámra akadnak felénk is, Vajdaságban. — Délután Jóska Tóso bácsit főzi a strandon, hogy fordítson minket szerbre. A Knjizevne Novineben közölt Kassák-fordításai adták Jósának az elgondolást: ha már Kassákot fordítja, mért ne fordíthatna minket is, jugoszláviai magyarokat is? Tóso bácsi elfoglaltságával menti ki magát, de egy halvány reménysugarat azért hagy számunkra. I. R., a jazz koronázatlan kiskirálya. Meddig kell ez az ember a közönségnek? És mit csinál azután, hogy eladalolta sületlen olasz, angol, spanyol szövegeit, melyeket nem is ért, csak olvassa fonetikus lejegyzett szövegekből. Kavarog körülöttem ez a kvarneri karnevál, valaki kezéért szeretnék nyúlni, mert nehéz ez a szerep, ez a csendes, ismeretlen útitársi szerep... Es valaki derűsen, barátságosan nyújtja felém a kezét. Valaki, aki most érkezett, kissé megkésve, Belgrádból. Sztévo, a fiatal költőtárs, akivel tavaly Zentán épp így üldögéltünk a tiszaparton. Meleg kézszerítésében az is ott van, az a fölfedezés, hogy minden hivatalos kapcsolatnál többet jelent író és író között is, a személyes jóbarátság.

A KÖLTŐNŐ ELKIVÁNKOZIK

Ott voltunk — mi, a titokzatos hármas — majd minden rendezményen, megbeszélésen, csendes, észrevétlen megfigyelőként, s készen arra, hogy bármily jelére a baráti közeledésnek — elmondjuk azt is, kik vagyunk, s mi járatban vagyunk. Úgy éreztük, hogy részünkről több volt mint baráti közeledés már az is, hogy így, hivatalosan is eljöttünk, életjelt adtunk magunkról. „Beleolvadni” társalgásokba — ehhez nem volt sem kedvünk, sem pofánk. Florika, noviszádi ismerősünk azonban, ki otthonosan mozgott itt

éppúgy, mint a számára második anyanyelvet jelentő szerb nyelv kifejezési területeim —, nyilván úgy gondolta, hogy elég volt már ebből a mi inkognitónkból, mert azzal az ötlettel jött elő, hogy bemutat bennünket az ismert és szőke belgrádi költőnőnek, sőt megkéri, vacsorázzék társaságunkban. Mindig ilyen agilis volt ez a Florika (most is ott szerepel a könyve majd minden kiadási tervben), s emlékszem, a legutóbbi íróegyesületi közgyűlésen, közmegrökönyödésre, közülünk, vajdasági magyarok közül javasolt valakit az egyesület vezetőségébe, hogy csak úgy kapkodták a fejüket az elvtársak: „ko je to?”, — mintha legalábbis a Tudományos Akadémia közgyűlésén valami egyetemi gölyát javasoltak volna az elnöki tisztségre. Elég az hozzá, hogy a szőke és elegáns fővárosi költőnő nemsokára ott ült egy asztalnál a kisebbségekkel, és látható türelmetlenséggel dobolt csipkekesztyűs ujjaival az asztalon, miközben segélykérőn oda-odapillantott a távolabbi asztalnál tivornyázó bohém társaság felé. Mintha félt volna tőlünk, mintha nem érezte volna jól magát. Arra gondoltam, hátha minket is elijesztettek tőle, mint ama jámbor vajdasági festő barátunkat a belgrádi festőkollegáktól a zentai művésztelepen... Azt mesélte valaki ugyanis a Zentán táborozó belgrádi festőknek, hogy jól vigyázzanak, mert a délutáni vonattal megérkezik Szabadkáról X. Y. festő; nehogy ellentmondjanak neki, ha elkezdheti rettegett vitáit, s lehetőleg tartásák tőle távol magukat. Persze, ugratás, gonosz tréfa volt az egész, mert közmert dolog, hogy az említett szabadkai magyar festő a légynek sem tud ártani, s közderültség lett abból, ahogy megérkezett valóban és bátorítatlanul, mintha elnézést kérne, amiért él és létezik — bedugta fejét a művésztelep ajtaján. Hát lehet, hogy épp így jártunk mi is a csipkekesztyűs fővárosi költőnő elvtársnővel, aki végül nem állhatta, megkért bennünket, mentsük fel asztaltársaságunktól, s azzal ellibeggett, mint ama földiekkel játszó égi tünemény... Talán várta még, hogy valami köszöriületlen csantavéri bugyibicskát menesztünk utána... Mindenesetre szép volt tőle ez a leplezetlen hangulat — és véleménynyilvánítás... Szebb, mintha a testvériség-egység elvének tiszteletben tartásával ott ásított volna velünk éjjelig, hallgatván sikertelen szórakoztatási kísérleteinket.

KÖLTŐK AZ ÓCEÁNJÁRÓN

Igen, költők jártak az óceánjárónak csúfolt „Užice” fedélzetén, s felolvastak – egymásnak, meg a hajóskapitánynak. Annyi költővendég odasereglett ugyanis a fedélzetre, hogy a hajóslegények közül tán egy sem jutott fel. Mindannyiunkat valami káprázatos, táncteremes, valceros Titanic víziója vonzott, amikor vállaltuk a verekedést az állhatatos parti hatóság embereivel, akik csak személyes meghívó ellenében akartak bennünket beengedni a heringes hordók és szardíniás dobozok féltett birodalmába. Veszna Parunnak, az est egyik szereplőjének úgy sikerült bejutnia, hogy valamelyik szakállas zágrábi homo sapiens kölcsönadta neki a meghívóját. Végülis újságírói leleményességünk mentette meg a helyzetet: elszaladtunk mi hárman a parti hatóságokhoz és el is jött velünk személyesen valaki, így aztán ki-ki átjutott a kikötő kapuján. A versek különben a tengeréről és a „messzi városokról” szóltak, azaz csak szóltak volna, de a sok emelődaru, vontató traktor, hajófütty elnyomta a líra nem idekívánckozó hangjait. Választóvíz volt ez a prózai, lármás környezet: sokkal kiáltóbb volt a rossz versek hamis hangja, vértelensége, mint a négyfa'as suttogás hangulataiban... Egy óriás emelődaru ott körözött állandóan a felolvasó költő feje fölött, s egyikünk megállapította, hogy bizonyára a költők rossz verseire vár, mikor ragadhatja magasba valamelyik poétát a vaskampójával... Megfigyeltem, Vladikát közelítette meg legjobban, aki úgy állt ott sértetlen költői mivoltának tudatában, mintha elnyelte volna azokat a pálmafákat, amelyekről verseiben zen-

gedezett. Sokért nem adtuk volna, ha láthatunk egy ilyen magasbaemelé-
ses daru-attrakciót egy rúgkapáló költővel. A hajósok különben csak annyi ajándékot készítettek, ahány meghívott költőre számítottak, s be is jelentették, hogy a külföldiek, Luigi és társai, majd postán kapnak valamit... Luigi átszellemülten hallgatta ezt a bejelentést is, mert nem tudta, miről van szó. Így Vučonak volt alkalma jóvátenni az Užice leleményes funkcionáriusának a hülyeségét, és hárman lemondván ajándékukról, a külföldiek is kaptak egy-egy üvegtálat – még az óceánjárón. Másnap kaján derüvel olvastuk a helyi lap tudósításában, hogy a „tengerészek nagy figyelemmel hallgatták az ő életükről szóló verseket, s különösen Veszna Parun költőnő keltette fel érdeklődésüket...” (sic!)

EPILOGUS

Megszámlálhatatlan irodalmi estén és rendezményen vettem részt – mint egy valaki a közönségből és első ízben nyílt így alkalmam látni önmagunkat, akik sosem látjuk önmagunkat, amikor felolvasunk. Láttam sikerükbe belefeledkezőket, gyámoltalanu. dadogókat, fölényesen harsogókat, kisdíakosan skandalókat, alázatosakat, dacosokat, fanatikusokat, s láttam köztük egy-két költőt is. Megdöbbenően hasonlítottak önmagukra és verseikre, – erről ismertem fel őket. Költőnek adhatott-e többet ez a fesztivál ennél a felismerésnél? S annál a jótékony fájásnál hozhattam-e többet magammal onnan, a kék tenger partjáról, – annál a fájásnál többet, hogy verseskönyveim nem volt kinek odaajándékoznom.

FIGYELŐ

Revizionista cikk

V. L.

Tegyük fel, hogy megjelenik az alábbi cikk egy jugoszláv lapban, válaszul az ellenünk irányuló újabb rágalomokra. Bizonyára azt mondanák rá, hogy be akarjuk feketíteni a szocialista tábor, és ezzel szolgálatot tenni az imperialistáknak. Talán azt is állítanák, hogy írójuk nyakig van a revizionista fertőben.

De nézzük előbb a cikket.

*

A Szovjet Szövetség mostani gazdaságtudósai felszínesen tekintenek a népi demokráciák és a kapitalista országok gazdaságára. Negyven év telt el a forradalom óta, s nincs könyv, amely megvilágítaná ezt a szakaszt. A párt nem szenvedhet emiatt, nem maradhat le az élet mögött.

A dogmatizmus elleni harc ma különösképpen kiéleződött. Az egész világon gigantikus változások jelentkeznek, és számos kérdés egészen új megvilágításba kerül. Igen fontos Leninnek az a megállapítása, hogy a különféle országok átmeneti időszaka nem lesz teljesen egyforma, mert minden nemzet a maga sajátágaival szövi át szocialista fejlődését, ezt vagy azt a demokratikus formát valósítja meg, a proletárdiktatúrának ezt vagy am azt a módozatát hívja életre, és a szocialista átalakulás irama is különbözik a társadalmi élet különféle ágazataiban... Egyre több formai változata lesz a szocializmusba való átmenetnek. Helyte-

len volna például azt állítani, hogy minden körülmények között polgárháborúval jár. A kapitalista országokban a parlamenti többség megszervezésével a munkásosztály a képviselőházat népi parlamentté változtathatja. Leförheti a reakciós erők ellenállását és megvalósíthatja a társadalom szocialista átalakítását... Jugoszlávia megtalálta a szocialista építés sajátos útját.

A politika és társadalmi fejlődés ma minőségileg új helyzetben történik a világban, és ez új feladatokat állít a munkás és szocialista mozgalmak elé, s egyben új és különböző megoldásokat tesz szükségessé. A Szovjetunió és más szocialista országok tevékenysége bizonyos mértékben téves volt. A tévedést az okozta, hogy nem vették idejében figyelembe a világhelyzet változásait és új elemeit. A munkásmozgalmaknak a jelen helyzetben figyelembe kell venniük a szocializmusért küzdő országok sajátos körülményeit... Nemzetközi jelentősége van annak a megállapításnak, hogy a szocializmusba különböző utakon lehet eljutni. Ma már nem csupán egyetlen ország halad a szocializmus felé a világon, ezért szükségszerűen különböző utak nyílnak. Sok ilyen ország van, mind gazdasági, mind politikai téren különböző struktúrával, és valamennyi lényegesen eltér az egykori Oroszországtól... A szovjet párt tapasztalata alapvetően fontos, s tanulmányozni kell, de már nem az egyetlen szocialista tapasztalat. Időközben más

mozgalmak és más pártok érdeméből újabb tapasztalatok halmozódtak fel. Itt van például Kína és Jugoszlávia példája. A szovjet tapasztalatok kaptafaszerű alkalmazása hiba volna.

Sztálin nem fordított kellő figyelmet a mezőgazdaságra és a parasztok anyagi helyzetének javítására. Jugoszlávia iránti viszonya helytelen volt... A proletárdiktatúrában az ellenség legyűrése szempontjából elengedhetetlen a hatalom nagyarányú központosítása. Ugyanolyan szükséges azonban, hogy a központosítás párhuzamosan folyjon a teljes demokráciával. Ha a súlypont csak a központosításon van, akkor hibák következnek be. Ezért utat kell nyitni a tömegek általános kezdeményezésének és aktivitásának.

A Jugoszlávia és a jugoszláv vezetők ellen emelt vádak Trajco Kosztov tárgyalásán és más hasonló tárgyalásokon 1948 után alaptalanok és kiagyaltak voltak... A személyi kultusz Bulgáriában Vlko Cservenkov köré szövéődött. Első káros megnyilvánulása az volt, amikor 1950 januárjában Cservenkov az ország első számú közeliensegeit a kommunisták között kereste, s ezzel bizalmatlanságot keltett a pártkáderekben, gúvületet a régi kommunisták iránt. Ekkor hatvanezer kommunistát rövid eljárással kidobták a pártból. Leginkább a régiek szenvedtek kárt, köztük spanyol harcosok is.

Tisztában vagyunk azzal, hogy még a legteljesebb rehabilitáció sem teheti meg nem történné azt, ami történt. Nem tudják föltámasztani az elvtársakat, bármennyire megadják is emléküknök a nekik kijáró tiszteletet. Nem tudják begyógyítani a családtagjaik szívében ejtett sebet, és azt, hogy ha ideiglenesen is, sokszázezer dolgozóban megrendült a hit a szocializmus magasabbrendű erkölcsében, igazságában... Sokakban fölmerül a kérdés, vajon mi biztosítja azt, hogy a jövőben nem fordulnak elő hasonló törvénytelenések és törvénytársítások. Nyilvánvaló, hogy a történelem egyik fő oka a sztálini hibákban, azoknak másolásában található. Ezzel magyarázható az is, hogy a Rajk elvtárs elleni rágalmatokat összekapcsolták Tito elvtárs és a Jugoszláv Kommunista Szövetség más kiváló vezetői elleni rágalmatokkal. További oka volt a történelemnek koros elmélete, közéletünkben a nek koros elmélete, közéletünkben a demokráciizmus fejlesztésének elmaradása, a tömegek igényeinek, politikai

ellenőrző szerepének és véleményének lebecsülése...

A kommunista pártok közötti kapcsolatok és együttműködésük formáit egybe kell hangolni a megváltozott történelmi helyzettel. Ez tette szükségesé a Tájékoztató Iroda feloszlátását is. A kommunista és munkáspártok együttműködésének eddigi formái a mai helyzetben meghaladtak és elavultak. A pártoknak, inkább mint valaha, számolniuk kell országuk sajátos körülményeivel, és meg kell találniuk a legalkalmasabb formákat, hogy kifejezhessék a nép törekvéseit és követeléseit, meg kell találniuk a legmegfelelőbb sajátos utat a szocializmus felé.

A nem lenini módszerek kifejezésre jutottak a kulturális és irodalmi életben is. Ismeretes, hogy a bírálókat féltjük, száraz és unalmas volt, elvette az olvasók kedvét és rossz szolgálattal tette az irodalomnak. 1948-tól a közelmúltig olyan léggör uralkodott, amely aláasta az írók alkövő kezdeményezését, és a kritikának sem engedte meg, hogy valóban kritika legyen. Alig lehetett lélegezni a gyanúsítások, rejtett támadások és durva kilengések léggörében... Ebben a helyzetben természetesen megromlott az emberek közötti viszony és létrejött a feltétel arra, hogy a magas állású embereket ismerjék el tekintélyül az irodalmi életben. Az írók nem gondolkodtak önállóan és valamennyien fej nélkül szajkózták a XX. kongresszus ismert idézetét, amelynek helytelen voltát leplezte a Komunist című szovjet folyóirat ismert cikke... Kaptafaszerű alakokat alkotnak, olyanokat, amelyek nem maradnak meg az emberek emlékezetében. Ha a hős pozitív, akkor egyben tökéletes a munkahelyén is, magánéletében is és külseje is vonzó. A negatív alakokat szintén már a könyv első oldalain fel lehet fedezni, és semmi kétség nem fér a továbbiakhoz. Vajon az élet nem sokkal szövevényesebb?

*

A »cikk«, talán mondani sem kell, egyik jugoszláv lapban sem jelent meg. Eszerint azt sem mondhatják róla, hogy rossz színben akarjuk feltüntetni a Szovjetunió, Kína és a kelet-európai országok politikáját és hogy az imperialistáknak kedvezünk vele. Azt meg éppenséggel nem állíthatják, hogy írója megrögzött revizionista.

E »cikk« ugyanis a keleti tömb ve-

zetőinek és sajtójának idézeteiből áll.

A szovjet gazdaságtudósokról szóló nem túlságosan hízelgő véleményt Mikoján mondotta a XX. kongresszuson a vitában. Azóta, az elmúlt két év alatt a jelek szerint megjavulnak: hiszen ellenünk írt cikkeiket az egész keleti tömb sajtója átveszi.

Lenin megállapításainak fontosságát a sajátosságokról Szuszlov hangoztatta ugyanott. Ma, szerintük, ez a legtipikusabb elméleti megnyilvánulása a korszerű revizionizmusnak, ahogy ők mondják: a szocializmus elsősorú közellenségének.

A szocializmus építésében szerzett kínai, főleg pedig jugoszláv tapasztalatokat emlegetni a legnagyobb szentségtörésnek számít, a mi részünkről pedig még dicsekvésnek és provokációnak is. Az idézet e részét Togliatti mondta, szintén két évvel ezelőtt, az a Togliatti, aki ma »nem érti«, hogyan állíthatunk programunkban hasonlót.

A hírneves Zsen Min Zsi Baoról sem feledkeztünk meg: tőle vettük a köz-

pontosításról és a teljes demokráciáról szóló fejezetet.

A párttagok elleni hajszát annak idején többek között a Rabotniceszko Delo ítélte el, és Apró Antal a Rajktemetésen. A lap mai álláspontját ismerjük.

Az együttműködés formáinak avultságát a Tájékoztató Iroda feloszlásával kapcsolatban nem más, mint a moszkvai Pravda hangoztatta, mindössze egy évvel azelőtt, hogy hasonló céllal összehívták Moszkvában a kommunista és munkáspártokat, és aláírták a 12 párt határozatát.

Az irodalomra és a bírálatra vonatkozó következtetés a Rude Pravos és a Liternaturnaja Gazetáé.

Egészen más a helyzet persze, ha mi állítunk az idézetekhez hasonló valamit, pedig némely megállapítást kerek tíz esztendeje ismételtünk már.

Ki tudja, talán éppen ez a baj. Olykor nekünk is rá kellene fáfolnunk — önmagunkra.

A vajdasági színház néhány problémájáról

Lányi István

A színház-művészet bonyolult szövevény. Ezernyi problémája és útvesztője között a beavatatlan vagy felületes megfigyelő könnyen tévútra, csapdára vagy zsákutcára bukkanhat. Nehéz is lenne e helyen valamennyi problémájáról írni. De mert a színház, különösen a miénk, a mi vajdasági magyar színházunk sokszor meg nem értésbe ütközik s ezért gyakran feleslegesen is megsokszorosodnak problémái, úgy érzem, fel kell hívnom — legalább egy ilyen rövidlevegzetű írás keretében — a figyelmet egy-két sajtó sebére. Bizonyos, hogy lesz e felsorolás folyamán sok olyasmiről is szó, amiről mindannyian tudunk, amiről már évek óta vitázunk több-kevesebb kitarással és eredménnyel, szóval már ismert problémákról is. De éppen ezért, mert ezek a kérdések már évek óta megoldásra várnak, újra szólni kell róluk.

A problémák felsorolásának sorrendje nem rendszeres, nem is fontosságuk szerint osztályoztam őket, mert ebben a kérdésszövevényben nincs fontos kérdés. De minthogy valamilyen sorrendet kell tartani, elsőnek veszem a repertoár kérdését. Mit játszanak a vajdasági színházak? Miért éppen azt játsszák? Mi vezérli őket egy bizonyos műsorkeret összeállításánál? Ki és mi-

nek alapján állítja össze egy idény repertoárját stb.?

Íme, máris egész sor kérdés és valamennyi egyformán fontos, egyformán összetett. Mit játsszunk? Azaz: mit játszhatunk és mit kellene játszanunk?

Vajdaságnak — sajnos — mindössze két magyar színháza van. Nem azért, mintha a félmilliónyi vajdasági magyarnak nem volna szüksége többre, nem is azért, mert nem lehetne anyagi eszközöket találni eltartásukra. De — ennyi van. Szuboticán, ahol a lakosság kétötöde magyar és Bácska Topolyán, ahol csaknem színmagyar a lakosság. Szuboticának 116.000 lakosa van, Topolyának százezerrel kevesebb. Vajdaság többi magyarja a műkedvelők vagy e két színház vendégzereplései útján ismerkedhetik csak meg a színház-művészettel. Noviszádon, a vajdasági magyar kultúra gócpontjában, ahol a lakosság egyharmada (mintegy harmincezer ember) magyar ajkú, nincs színház, csak a Rádió mellett működik egy hivatásos színházi társulat. Van tehát két színházunk. Mit játsszon ez a két együttes, hogy eleget tegyen a közönség sok rétű igényeinek és megőrizze rangját is?

Volt egy idő, amikor mindenáron »minőségi« repertoárt akartunk nyújtani, nem törődve azzal, hogy valójában új közönséget kell nevelnünk, hacsak

nem akarjuk azt, hogy örökre a rangjafosztott polgárság maradványainak játsszunk. Szó sincs róla, voltak bizonyos politikai okai is ennek az irányzatnak, de egyszerűen elfeledtük, hogy a színház a közönségért van, s hogy ezt a közönséget be kell szoktatnunk a színházba. Így történt aztán, hogy a felszabadulás után nem sokkal a műkedvelő előadások zsúfolt házak előtt futottak, a hivatásosok nézőterén pedig húszan-harmincan ültek, — a régié, a színházra szokott polgárság.

Mit tettünk új közönség toborzására? Mit tettünk azért, hogy dolgozóink a magukénak tekintsék a színházat, amely a kor szószéke és kultúránk tükré lehetne? Hol ez az új közönség? Mit tettünk azért, hogy a fiatalságot színházhoz szoktassuk, hogy igazán új közönséget neveljünk?

Elriasztottuk őket a színházról. Hig és vizenyős (tisztelet a kivételnek!), tartalmatlan, sőt gyakran ártalmas műkedvelő előadásokkal ismertettük velük a »színház-művészetet«. Megengedtük azt, hogy dolgozóink és ifjaink nemzeti romantikával átitatott, vagy polgári álszocializmustól füstölgő népszínműveken és rosszul előadott (megint csak tisztelet a kivételnek...), grófkisasszonyok vagy nagyhercegek szerelméről szóló operettekben ismerjék meg, »mi a színház«. Mert mi mindenáron minőséget akartunk adni. És most jön a java: mikor már tíz esztendeje hivatásos színházaink vannak, mikor már bizonyos tekintélyt is szereztek ezek az együttesek — akkor kezdjük a dolgot ott, ahol műkedvelőink kezdték egy év-tizeddel ezelőtt! Vagy nem furcsa, hogy tízévi Ibsen, Shakespeare, Molière és Arthur Miller után Mackók, Szabin nők és hasonlók töltsek ki a színház repertoárját?! Mert miközben műkedvelőink már komolyabb színműveken próbálgatják erejüket, színházaink fittyet hányva minőségnek, rangnak és annak, hogy kultúránk tükré és korunk szószékei legyenek, lassan, de biztosan haladnak — visszafelé...

A repertoár kérdése nagyon is fontos kérdés tehát. De mit játszunk, hogy helyrehozzuk a tíz év baklövésait? Színházainknak nincsenek dramaturgiai. De ha volnának is, melyikük ismeri az idegen nyelveket olyan jól, hogy olvashatná a színpad-irodalom legújabb termékeit? És honnan szerezze be őket? Hiszen még a fordításokhoz is nehezen juthat hozzá a vidéki színház! (És sajnos, nálunk már bevett szokás az, hogy fordításból fordítunk...) Drama-

turg nélkül, megfelelő választék nélkül, bizony nehéz. Mindkét körülménynek pedig eleget kell tenni: kielégíteni a sokrétű közönség igényeit is és mégis rangos, minőségi műsort biztosítani. Mert a színháznak ma bevételéből kell fedeznie kiadásainak egy részét és ez bizonyos mértékben engedményekre kényszeríti a »közízlés« javára. Azonkívül itt van még egy kényszerítő körülmény: ez a két színház kénytelen »mindenes« lenni, drámától operettig mindent játszani. Azonkívül városnak és falunak valót egyaránt.

Valóban mestere legyen hát a műsor-összeállításnak az, aki mind e követelményeknek eleget tud tenni, aki a sok csalóka csapda között sértetlenül tud átbújni és nyugodtan mondhatja az évad végén: jól végeztem a munkámat!

Ezért újra kísért a kérdés: mit játszani?

Receptet, persze, erre nem adhatunk. De van néhány dolog, amire gondolni kell azoknak, akik a műsoron törnek fejüket. Elsősorban is: a helyes arány. Ne végleteket! Átlag tíz bemutatót ad egy színház évente. Abból legalább négy komoly irodalmi értékű színmű, illetve dráma lehet. Ugyanannyi vigjáték és legfeljebb két operett vagy zenés komédia. Miért? Egyszerű számtan az egész. Jó operett-előadáshoz megfelelő együttes is kell. Rossz operett-előadáshoz nincs szükségünk hivatásos színházra. Ezt (tisztelet a tiszteletet érdemlőknek) műkedvelők is tudnak nyújtani. Olcsóbban. És — nekik a hibákat is elnézi az ember. Mert az operett előállítása drága mulatság és ha még anynyi táblás házat hoz is, csak látszólag kifizetődő. Vidékjárásra is csak ritkán alkalmas. De kell. Kettő. Jól megvalogatott és lehetőleg olyan, amivel valami újat is nyújthatunk a közönségnek. (Mert, akár hiszik, akár nem, Lehár, Kálmán és Strauss nem voltak az egyetlen operett-szerzők a világon...) Nem kell lebecsülni az operettet. Erre pedig egyes színházi sznobok igen hajlamosak. Nem kell mostoha műfajnak tekinteni, szükséges rossznak, amely kitölti a költségvetés hézagait, amely kitölti a »primitíveknek« kell. Nem! A jó operett-előadás felér bármely jó »komoly« előadással. Nem szabad megengednünk ezt a sznob konzervativizmust, ezt a lenéző vagy vállveregető magatartást az operett iránt, hanem igényességet kell követelnünk. Ezért is nem szabad túlzásba mennünk az operettek számával. Valljuk be nyíltan, csendben: nincs hozzá lehetőségünk.

Hogy miért »csak« négy vígjátékot és »mégis« négy drámát? Mert a jó vígjáték épp olyan ritka, mint a fehér holló. Akármit pedig, a már említett műkedvelő asszociációk miatt, ne tűzünk másorra. A két zenés darabbal együtt ehhez ahhoz, hogy minden hat hétben legyen valami vidám dolog a műsorban. A drámák számát ugyan-csak a számtani kulcs alapján javasoltam. Egy színház átlag tíz hónapot játszik évente, így körülbelül kéthónaponként lenne csupán egy-egy dráma. Ez nem sok. Annál kevésbé, mert már rég bebizonyosodott, hogy a jó dráma-előadást éppoly szívesen megnézi a közönség, mint a vígjátékot. De itt nem csupán a darab írott szövege a probléma, hanem az előadás minősége is. Hagyjuk ezt későbbre.

Ezen az alapránnyon belül kell, hogy legyen még egy gondja a műsor-összeállításnak: a hazai színmű-irodalom helyes és arányos beiktatása a műsorba. Mert régi igazság az is, hogy a színműírók nem születnek, hanem a színház neveli ki őket. Shakespeare, Osztrovszkij, Molnár Ferenc és a többi mind ott élt a színház mellett, tanulta a szerkesztés furfangjait, írt egész sor gyenge dolgot »inaséveiben«, míg magára talált és azzá lett, aminek ma ismeri és ünnepli a világ. Neveljük mi is színpadí íróinkat. Nemcsak a vajdasági magyar írókra gondolok, hanem az egyetemes jugoszláv színmű-irodalomra. Miért ne lehetne például magyarul egy jugoszláv mű ősbemutatója?! És írjanak többet a vajdasági magyar írók és ha használható, tűzzük másorra, amit írtak. Nem fontos, hogy e művek mindjárt ibseni magasságokban szárnyaljanak! De ha nem nyújtunk nekik alkalmat, nem is várhatunk tőlük eredményeket. Nekik maguknak kell látniok a már kész előadáson, mit kell még tanulniok a mondanivaló és szerkesztés terén. De itt is, sajnos, gyakran megmutatkozik az a vállveregető, lemosolygó sznobizmus. Nem szabad megengednünk!

Most már csupán az a kérdés maradna fenn ebből a körből: ki állítsa össze vagy ki javasolja a műsor-tervet? Ehhez minden színháznak feltétlenül szüksége van egy emberre. Egy dramaturg-féltre, aki olvas, akinek megfelelő irodalmi és színpadí kultúrája van, s aki legalább egy idegen nyelven ért. Ha nincs ilyen, nevelnünk kell. Nem lehet megengedni, hogy a műsor összeállítása véletlen rábukkanásoktól függjön egyik-másik rendező vagy színész

hajlamaitól, rokon- vagy ellenszenvétől egyes darabok iránt. A műsor a színház termelési terve, munkaterve: a meglévő káderekhez és anyagi lehetőségekhez és a már említett »külső« tényezőkhöz kell mérni. És meg kell teremteni legalább fél évadra előre. Enélkül es költségeveés, se ütemes, kiegyensúlyozott művészi munka nem képzelhető el. Mert megtörtént nem egyszer, hogy elkészült a műsorkeret, de nem voltak meg hozzá a megfelelő anyagi eszközök vagy a káderek.

—○—

A káderkérdés legalább olyan fogas, mint a műsoré. Kikből áll a vajdasági magyar színházak szakkádere? Mi a képesítésük? Es ami ennél is fontosabb: kik lépnek majd holnap a helyükbe?... Vizsgáljuk csak meg ezeket a kérdéseket közelebbről.

Hivatásos színjátszó csoportjainkban ma hozzávetőleges számítás szerint legalább ötven színész működik. Egynek sincs szakképzettsége, valamennyi műkedvelő-sorból cseperedett színészé. Amit tudnak, maguk tanulták. Ki-ki a maga módján, tehetségéhez mérten. Hét ember foglalkozik rendezéssel, ebből háromnak van főiskolai szakvégzettsége. A műszaki személyzet ugyancsak utánképzett.

Ezt a helyzetképet azért vázoltam fel, mert így könnyebben meg fogjuk érteni produkcióink művészi fogyatékosságait, nem pedig azért, mintha ezt tragikus vagy szokatlan tünetnek tartanám. Hiszen a legtöbb nagy jugoszláv és pesti színésznek sem volt zsiniszkolai képzettsége. Volt — így mondtam —, most ez már múlt idő. Mert akár-milyen nagy színész volt is egy Csor-tos vagy ma egy Milivoje Zsivanovics, megérzik csillogásukon a csiszolatlan-ság. És ma ez már bántó. De ők legalább ott éltek és működtek, ahol a nemzet kultúrájának legerősebb volt a sodrása, — de mit tehetnek a mi provinciánk színi napszamosai? Maguknak kell csiszolniok magukat. Ez pedig roppant nehéz, ha nincs példa előttük, vagy ha nincs, aki foglalkozzon velük. A tíz esztendő taposómalmában bizony kevés idő jut arra, hogy megtanulják a szakma alapvető csinját-bínját, hogy le- küzdjék tájszólásos beszédüket, hogy kiszélesítsék egyéni műveltségüket, hogy küzdjenek a modorosság vagy a rossz példák utánozása ellen, hogy el- eljérjanak más, nagyobb színházakba és — tanuljanak. Ez baj. Mert mind- annyian öregszenk és egyre később lesz a hibákat lefaragni...

A színész a szép szó papja. Hány színészünk van, aki szépen beszél magyarul? Egy kezemen össze tudnám számolni őket és még maradna is szabad ujjam rajta. Hányan tudnak szépen és szakszerűen mozogni a színpadon? Melyikük tud igazán úrrá lenni testén, hogy hajlíthatóvá tegye, s ne vigye át saját, köznapi mozdulatait a színpadra, szerepeibe? Hányan vannak, akiknek beszédéből nem cseng ki a megfelelő műveltség hiánya? És — hány évesek?

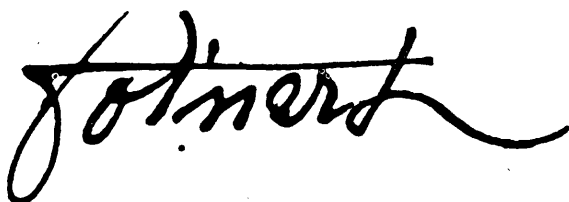
Igen, mert tíz évvel ezelőtt valamenynyien tíz évvel fiatalabbak voltak, akkor még a legidősebbjük is bátran vállalhatott hősszerű szerepet. De ma? Hol az utánpótlás? Hol vannak azok az ifjak és leányok, akik ennek az ötven embernek helyébe lépnek majd? Vagy zárjuk be holnap a tagok végelgyengülése miatt színházainkat? Hát nem volna a tartományban ezen az ötvenen kívül több tehetség?

Akik vannak, most már olyanok, amilyenek. Vannak köztük, akik fővárosi színpadon is megállnák helyüket. Akik országos viszonylatban is — persze, ha más körülmények között fejlődtek volna — kimagasló élszínészek lehetnének. De — öregszenek. És most már késő iskolába terelni őket. Mentjük meg hát a fiatalokat! Kutassuk fel őket, csapoljunk friss vért társulatainkba. Küldjük akadémiára őket. Mire onnan kikerülnek, éppen helyük lesz a színháznál. Szépen beszélő, képzett, színház-kultúrával fölfegyverzett, tehetséges színészeink lennének.

Hogy nincs hol iskoláztatni őket? Van akadémia Beográdban, Zágrebben, van színi iskola Noviszádon, alapíthatunk is számukra kezdő-tanfolyamot magyar nyelven. Megérné a költségeket. Lassan fölfrissülne a vajdasági magyar színjátszás vérkeringése. És még az »öreges« is tanulhatnának tőlük...

Mielőtt befejezném, szólnom kell még néhány szót a sajtóról is. Arról a vajdasági magyar sajtóról, amely ahegyett, hogy dédelgetné, támogatná, vigyázná és tanítaná ezt a keveset, amink van, — elnéz felette, nem értékeli kellőképpen és gyakran egész mostohán bánik el e kollektívák erőfeszítéseivel. Miért? Nincs szakértő színikritikusunk? Dehogy nincs. De ha nem volna is, lehet. Vagy ez talán nem elég »érdekes« anyag? Még ha így van is, a három hivatásos együttes bemutatójának száma oly kevés, hogy lehetne mellette e kollektívák más problémáinak megtárgyalására is helyet szorítani. A színháznak szüksége van munkája visszhangjára. Enélkül nehéz tájékozódnia, nehéz lemérnie munkája eredményeit. A közönség véleménye csak szórványosan jut vissza az együtteshez, s legtöbbször csak egyéni ízlést tükröz, hiányzik belőle a szakszerű értékelés, elemzés. Ki segítsen hát az együtteseknek, ha nem a műbírálók? Ők azonban, ha írnak is, legfeljebb megemlékeznek egy-egy bemutatóról. Nem is mindegyikről. Pedig írni kell mindről, akár jó, akár rossz. Legyen ez akár csak dokumentum az utókor számára. Legyen ez a közösség pozitív vagy negatív megemlékezése arról a temérdek idegölő óráról és erőfeszítésről, amit e közösségek beleöltek művükbe. Kell írni labdarúgásról, rekordhozamos földművesekről, de olykor-olykor kell egy szó a meghitt színházi esték megteremtőiről is, — arról, hogyan élnek, mire készülnek, mik a problémáik, örömeik. Mert — ahogy Shakespeare mondta — »ők e kor tükré«, a szépnek, nemesnek, emberinek hirdetői, ők e kor szószéke, amelyről egy új világ szellemét hirdetik. Megérdemlik, hogy többet törődjünk velük...

SZEMLE

B. Szabó György

EGY MŰVÉSZ VISSZAPILLANT

és megkísérli egy kiállítás keretében felmérni életútját, számba venni alkotásait, felsorakoztatni azokat a műveket, amelyek kifejezik egy-egy fejlődési szakaszának legfőbb törekvéseit; összegez, leltárt készít, hagyatékot rendez.

Dolinar ljubljanai retrospektív kiállítása is ezt a szándékot mutatta. A hatvanöt éves szobrász, majd negyvenéves művészi ténykedés és kis híján másfél ezer szobrászmű alkotása után, hetvenöt művet állított ki. 1912–1958 — ez a két évszám jelöli a két szélső határt: az induló és az érett, lehiggadt, megállapodott szobrász adott találkozót egymásnak, az ilyen találkozás pedig mindig tanulságos és — megrendítő. Nemcsak számadás, hanem számonkérés is, nemcsak derűs pillanatok szülője, hanem kétségek töprengő és nyugtalanító percek ihletője is.

Öröm és keserűség, diadal és vereség, egeket feszítő ostrom és megalázó, csúfos kudarc.

A művész életútja sohasem egyenesvonalú, előre kijelölt és meghatározott. Mennyi tényező befolyásolja az alkotó egyéniség szabad megnyilatkozását, al-

kotó ihletének szabad kiélését! Társadalmi és politikai tényezők, művészeti irányok és iskolák, divat és ízlés, a művészi alkotás társadalmi szerepe és funkciója és a közönség befogadóképeségeinek határai — mindez így együtt, keresztezve és áthatva egymást — alakítja, változtatja, formálja az alkotó emberi és művészi fizionómiáját.

Szerencsés ihletközegek szárnyalását az egy helyben topogás és a kitörési kísérlet meddősége váltja fel, a nagyszerű művészi elgondolást a kivétel lehetetlensége visszavonulásra kényszeríti; a monumentális alkotás vázlatlássá és jegyzetté zsugorodik.

Egy életmű felmérésében éppen ez az izgató: mi az, amit a művész nem tudott kifejezni, elmondani, mi az, amivel adósunk maradt, miért kényszerült kompromisszumokra, esetleg hallgatásra, miért lett a monumentális műből — vázlat?

A TÉR, A TÖMEG ÉS A MOZGÁS

szobrászi kifejezése már az induló Dolinar művészi erényei közé tartozik.

Lojze Dolinar: R. Jakopics, arcképe, 1930, kő

Lojze Dolinar: A kivégzettek emlékműve, 1950, bronz (Jajinci, Beograd)

És mégis, ezt az alapvető követelményt tudatosan és következetesen megvalósulva csak a legutolsó fejlődési szakaszában látjuk, ott, ahol az eszme és az anyag, az elgondolás és a kivitel — a szobrászattól idegen befolyás határozott elfojtásával és kiküszöbölésével — végre összhangban áll.

Ott, ahol a szobrászat valóban szobrászattá lett, távol a szecessziós dekorativitástól, a realista bőbeszédűségtől, az újrealizmus tartózkodó patoszától.

Ott, ahol a szobrászat megszabadult az évszázados kötöttségektől és nagykorúvá lett.

Ott, ahol a maga törvényszerűségei szabadon és tisztán érvényesülnek

Dolinar művészi pályafutásának ez a legszebb, legterményesebb és legeredményesebb szakasza.

S a legmegrendítőbb is.

Egy művész, aki négy évtizeden át az alapvető szobrászi kifejezés lehetőségeit és törvényszerűségeit kutatta, elkeseredett küzdelmet folytatva anyagokkal, elmaradott közízléssel, megrendülő szeszélyekkel, állandó kompromisszumok között, és művészi egvéniségének már-már önkéntes megcsönkítése és elleplezése után — egyszerűen hirtelen, és váratlanul megszólal.

S a törvény tiszta nyelvén beszél.

A JUGOSZLÁV SZOBRASZAT

félévszázados fejlődését dokumentálja Dolinar életútja és alkotói törekvése.

Egy társadalmi elmaradottság művészi következményeivel kellett szamnolnia az induló, fiatal Dolinárnak: a nemzeti romantika sallangos alkotásával, azzal a vidéki klasszicizáló szobrászkodással, amely római tógába öltöztet minden vidéki nagyságot és hősi pózba kényszerít minden emberi érzést és indulatot. Ilyen környezetben szólni meg Rodin nyelvén? Ki érti itt meg Maillol tömör szükszavúságát, vagy Bourdelle formában kifejezett gondolatát? Vagy Hildebrandt elméletét a szobrászati formák zártságáról? Esetleg Klimt lelkiállapotot szublimáló művészetét és Barlach megdőbentő, szügesztív naívitást magabazáró alkotásait? És mégis ez a küzdelem hozta létre a Matija Gubec emlékművet, ennek eredménye a nagy felületek zártságát és a vonalritmust hibátlanul érvényesítő Krek-emlékmű is.

A férfi-Dolinár sorsa sem könnyebb. De már kiváló példára talált és érdemes szövetségesre: Meštrović-ra. Az öncélú dekorativitást, a szecesszió egyre tartalmatlanabbá váló fogását a nagy

felületek nyugodt stilizálása váltja fel, az expresszivitás, amely a tektonikus ellentétek hangsúlyozását fokozza, őrregrágra törekszik és a belső formára ügyel. A *Kralj Matjaz* (1924), a *Penelope* (1926) és a *Mózes* (1927) jelölik a felvázolt fejlődést.

A harmincas évek a mozgást, a feszültséget, a nyugtalanságot vetik fel, mint szobrászati problémát Dolinár előtt. A kontrapost, az arányok ellentétekre épülő harmóniája köti le a figyelmét. Megrendelésre készült alkotásain is ezt igyekszik, bizonyos tartózkodással, érvényesíteni.

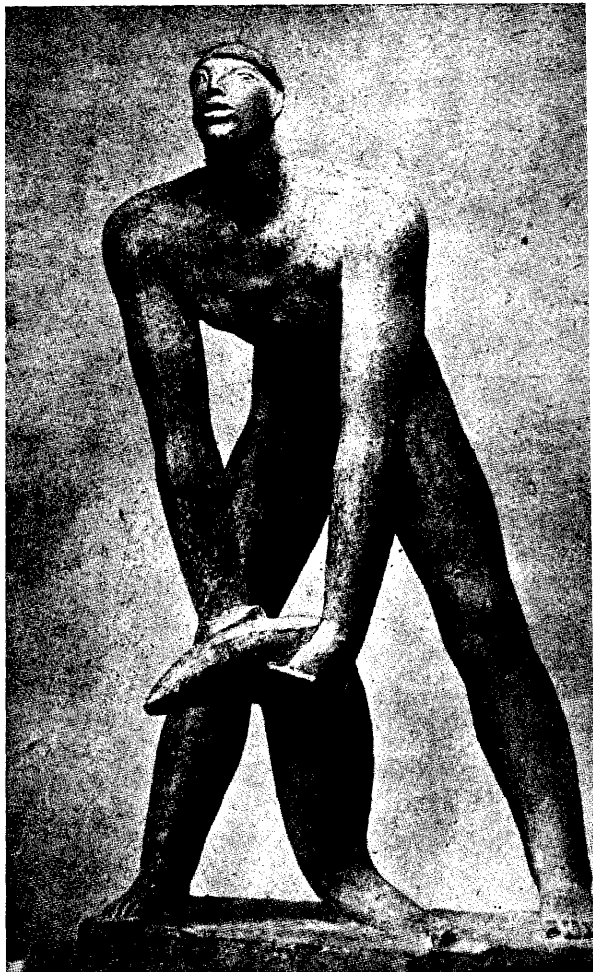
Alkalmi munkák és megalkuvások sorozata: emlékművek, királysobrok, metopák és frízek és timpanonok. A művészi alkotómunka most csak megélehetési lehetőséget jelent.

A háborús esztendőök meddősége: a műteremben katonaság lakik, a gipszvázlatok összetörve a padlón hevernek; az álmok szertefoszlottak.

S a felszabadulás utáni évek munkaláza: egyszerre minden mozgásba lendül és az érzések áradása fojtogató lesz. A *Crescendo* (1946) irányt jelöl: a felszabadultság dinamikáját. A rövid ünnep után a termékeny, munkás hétköznapok: formába önteni és megőrkíteni örök időkre a nép hősi harcát. Monumentális szoborművek időszaka ez: *Újjáépítés* (1947), *A jugoszláv népek harca* (1948), *A testvériség-egység emlékműve* (1951), *Az elesett sumadiai harcosok emlékműve* (1952) és a *Jajinci emlékmű* (1950), amely egymagában összegezi ennek a fejlődési szakasznak valamennyi jellegzetességét: a festői realizmus tartalmiságát, az átételes kifejezés mód lehetőségeit és határait: a részletek megkapó megoldása azonban nem egyszer a szobrászati közhelyek ismétlésével párosul. Olyan szobrászati nyelv van kialakulóban, amely a súlyos mondanivalót gyakran frázissá szűrki és a műalkotást a szobrászi rutin kiélési formájának minősíti. Dolinárnál is sokszor felülkerekedik a céhbéli műhelyszellem, és itt-ott mintha kihagyna a művészi lelkiismeret is. Kikerekített, sima, jólszerkesztett és lezárt mondatokkal fogalmazza meg mondanivalóját, de félszettel a közönségre figyel és várja a hatást.

SOBRÁSZATUNK NAGYKORÚSÁGA

egybeesik társadalmunk nagykorúságával: ahogyan fokozatosan felszabadul az ember és a társadalmi javak egyedüli birtokosává válik, úgy szabadul meg lassan a művészet is minden idegen

Lojze Dolinar: *Halász*, 1956, gipsz

Lojze Dolinar: *Játék*, 1957, fehér kő

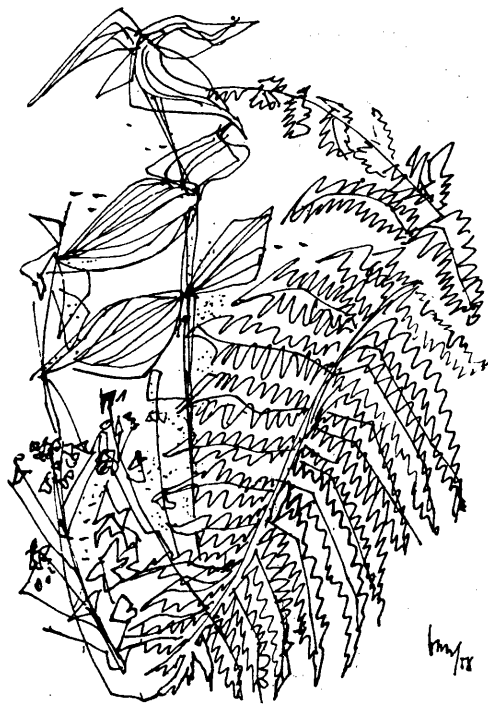
tartalomtól és lesz azzá, ami helyét és szerepét egy szabad emberi közösségben kijelöli, meghatározza: művészetté, amely az *embert* és az *emberit* szolgálja.

Dolinár pályafutása ilyen feltételek között zárul.

Legújabb alkotásai bizonyítják, hogy megtalálta önmagát és négy évtized után végül is eljutott művészi hitvallásának a megfogalmazásáig.

Egy leendő emberi világ egyszerűségét, gazdagságát és szépségét sejtetik velünk ezek a művek.

(1958)

Egy lélek drámája kilenc színdarabban

Bori Imre

NÉMETH LÁSZLÓ: TORTÉNELMI DRÁMÁK, I.—II. SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1957. NÉMETH LÁSZLÓ: SÁMSON; KORTÁRS 1958. 1., 2., 3. SZÁM

Németh László helye és szerepe, jelentősége még tisztázatlan. A kritika egyelőre világnézetének, emberi magatartásának kérdéseivel van elfoglalva, s újabb és újabb cikkekben foglalkozik a mai magyar irodalom egyik legsokoldalúbb, legtöbbet vitatott alakjával. Mondanunk sem kell, ilyen esetekben a politikust, társadalmi és politikai elméletek apját látják és támadják benne. Legújabban már a Parlament szónoki emelvényéről is elhangzott neve a legilletékesebb magyar pártvezetők ajkán. És így történt, hogy hosszú éveken át agyonhallgatott író, aki fordításokba ölte kimeríthetetlennek látszó alkotó energiáit, az októberi események óta ismét a magyar irodalom és a közvélemény érdeklődésének középpontjába került. Egymás után jelennek meg művei, igaz, egyelőre csak a régebbiek új kiadásokban, de ígéretül ott van már bennük az új alkotások lehetete is. A kritika még ma sem tud megszabadulni Németh utópiáinak hatása alól, minden mondatában ezeknek nyomait

kutatják, holott azokat nem a kritika cáfolta meg, hanem az idő, a magyar társadalom fejlődése, és ha egyes eszmék e nagyarányú írói műből még ma is élnek és veszélyt jelentenek gyökerei a társadalom életének pillanatnyi helyzetében keresendőek. Itt az ideje azonban, hogy Németh Lászlóval, az íróval, szépirodalmi művek alkotójával is foglalkozzon a bíráló. Véleményünk szerint leghamarabb ezen a művek jelezte úton lehet eljutni Némethhez, a politikushoz és emberhez is.

Mostani vizsgálódásunkban a Németh László drámaíró felbukkanó szubjektív momentumok érdekelnék bennünket, annál is inkább, mert objektív vizsgálatukhoz nem rendelkezünk elég ismeretanyaggal az íróról. Azért kezdjük a szubjektív momentumon, mert véleményünk szerint Németh László egész írói működésének ez a szubjektív jelleg az egyik központi sajátossága. Tanulmányaiiban, drámáiban állandóan ott lappang az író személye is, egyéni életének mozzanatait át meg átszövik a szépirodalmi műveket is. Állandóan magára vonatkoztat mindent, a maga egyéni koordinátaiban mér le távoli eseményeket, társadalmi, emberi vonatkozásokat, idegen alkotások, emberek, jelenségek rögtön személyes kérdéseivé, a legszemélyesebb ügyévé válnak.

Mindezeket pedig az Én-szövegek írási pecsétje is rajta van.

Kézzelfoghatónak látszik tehát, hogy éppen ebből a szemszögből nézve és innen kiindulva vizsgáljuk drámáit, a történelem hőseiről írt, de mindig magára vonatkoztatható szövegeit. Előítéletnek tarthatják sokan, hogy még a drámában is, amely már jellegénél fogva bizonyos mértékben háttérbe szorítja az író személyét, az egyéni jegy nyomait kutatjuk elsősorban. Hitünk szerint azonban Németh László esetében éppen ez az a mód, amely sikerrel kecsesgethet. Vizsgáljuk akár a drámahősöknek választott történelmi alakokat, a szájukba adott mondanivalót, a megválasztott hősök neve köré fonódó szimbolikus jelentést, vizsgáljuk az egyes drámák keletkezésének körülményeit, a fentebb említett szubjektív elem ellenállhatatlanul felszínre kerül, mintegy hordozója a némethlászlói drámaszövegeknek, a cselekménynek, az egész drámai ciklusnak.

Németh László magát keresi a történelemben. Ebből következően olyan hősöket keres és talál, akik ilyen vagy olyan módon az író életének egy-egy pillanatában, jellemének egy-egy vonásában azonosulhatnak vele. Végigtekintve a némethlászlói drámahősök névsorán, csak megerősödünk ebben a meggyőződésünkben. VII. Gergely, Husz János, Galilei, Apáczai Csere János, Misztótfalusi Kis Miklós, Széchenyi, a betegsége pillanatában meglesett II. József vagy a dilemma előtt álló Petőfi Mezőberényben, mind-mind Németh László legszubjektívebb kérdése is, saját dilemmája. Nem történelemhamisításra gondolunk itt, a történelemnek bizonyos fokú aktualizálására, hanem olyan történelmi helyzetek felkutatására, amelyek a jelennek is mondanak valamit, amelyek tehát aktuális mondanivalóval bírnak, sorsok, jellemek, gondolatok találkozásáról van itt tehát szó. Németh László drámáiban a múlt bizonyos vonatkozásai adnak találgatást a jelen egy-egy pillanatainak. És ezek a pillanatok Németh László életének a jegyeit viselik homlokukon.

A két kötetben között drámák, azután pedig a Kortársban megjelent Sámson az embereknek és szerepnek Németh Lászlót egész életén végigkísérő kérdéseit feszegetik. A szerepvállalás és azután a szerephez hozzácsapódó emberi indulat és a sors kényszere, amely az embert szerepébe

préseli: ez a Németh László drámáinak világa. Elég végigtekinteni a kilenc színmű címén, hogy igaznak érezzük a fent mondottakat. Mindegyikben a szerep és az ember párharca dúl, s hősök a sors ellen csatáznak, mert belekényszerültek a harcba emberi indulataik kényszeréből. De benne van a legszemélyesebb érzelem is a drámaíró c szerepvállalásában, szerepjátszásában. Az is nyilvánvaló, hogy a kilenc dráma együtt és külön-külön Németh László szerepeit tartalmazza. Ugyanannak az embernek lelki villanásait tükrözi valamennyi. És nemcsak a szerzőség jogán! Sokkal mélyebb gyökerek kapcsolják az író televenyéhez ezeket a drámákat. Hogy Németh László szavával éljek, ez a kapcsolat a lelkialkat vonalán teremődik meg.

A kilenc dráma egyazon hős kilencfajta nekirohanása az életnek. Sőt a nekirohanások hasonló jellege is tagadhatatlan. Németh László hű maradt mindvégig még a Minőség forradalma első kötetében olvasható dráma-meghatározásához, amit a VII. Gergely című tanulmánya kapcsán így fogalmazott meg: „Ha azonban tragédiákon meg-edzett szívvel nézzük őt s azt mondjuk, tragikus az, aki élete és vállalkozása nagyságával magukat megbosszuló sorskörökbe tipor bele, a keresztény közép-kornak alig van tragikusabb alakja nála”, (VII. Gergelyről beszél). Az „élet és a vállalkozás nagysága”, „bosszuló sorskörök”, „beletiprás”, ezek Németh László drámáinak is jellemző jegyei. Ide kell még írnom egy másik tanulmányából, a Dramaturgiai babonák címűből néhány sort, hogy még világosabban álljon előtűnk az író drámafelfogásán túl a személyes iznek — ha nem életrajzi adaléknak —, nyilvánvaló volta, az író lelkéhez szabott dramaturgiai elv: „A bűn az, hogy az ember sok a világnak. Van benne egy indulat, amely harcba keveri, szenvedtet. Elég jelentős-e az ember, elég nagy-e az indulat, megrázó-e a harc: ez az, amit meg kell kérdeznünk. A nagy nemesség éppúgy megbűnhődhet, mint a nagy gonoszság, attól függ minden, hogy beletipor-e a világba, kihívja-e az istenek irigységét.” A drámák az itt felvetett problémákhoz is hívek maradtak. Nem véletlenül szerepel ebben az évekkel későbbi szövegben ismét a „beletiprás”. Németh László hőseinek ez a „beletipró” szenvedély adatott meg, pontosabban: olyan hőseit érzi a történelemnek szívéhez közelállóknak, akik „indulatukkal”, „nagyságukkal”, „szenve-

délytöbblettükkel” „bele mernek tiporni” a körülöttük tengődő szűk űletbe. Németh László drámáiban a világtörténelemből vett hősök szélesebb, világtörténeti méretekben tipornak bele a kor uralkodó eszméibe (Galilei, Husz János, VII. Gergely), magyar tárgyú drámáiban pedig egy-egy szellem-, indulat-óriás feszeng a törpéknek mért világ szűkösségében. A hősök lélekben nagyok, környezetük viszont lélekben kicsiny és kicsinyes. Végső fokon a hősökben Németh László szíve dobog. Mert tudjuk, jómaga is nem egyszer megírta – alig van a magyar irodalomban író, aki annyira a világ elé tárta volna legintimebb életrezenéseit is –, hogy Németh Lászlónak is a beletiprás az egyik legnagyobb erénye, ez állította mindig szembe a világgal, ez vitte nem egyszer a vereség keserűségébe. Ezekben a drámákban is sorsa drámái küzdelméhez állított kulisszákat és vett kölcsön áruháat a történelemtől.

Drámái íve a VII. Gergelytől a Galilei-ig befogja változó sorsának majd minden jelentősebb problémáját. Két tartó oszlopa pedig ennek a kilenc és mégis egy drámának éppen a VII. Gergely és a Galilei. Az első az író „beletipró” lelkialkatának a tragédiája, a második már egy konkrét korban elfoglalt helye következtében a sorsáé. E kettő között azután harmonikusan elférnek és belső logika szerint egymás mellé simulnak a többiek.

VII. Gergely-ben, mint mondtuk, lelki alkatának tragédiáját írta meg. Már idéztük Németh László tanulmányának néhány sorát, amelyben meghatározza az olyan típusú hősöket, amilyen ez a harcok pápa is volt. Ismer egy szót amivel tökéletesen jellemzi hősét: beletiprás. A drámában indulata teljében állítja elének a pápát, aki belső szándék nélkül lett főpappá, de aki, miután pápaként élni kényszerült, felszabadult démonait nem tudta féken tartani. Törékeny emberként, egy elv tűzében száll szembe fejedelmekkel és püspökökkel, egy egész világ széthulló rendjével. Legjobban sikerült talán az egy emberré zsugorodott kisebbség magánosságát a színpadra vinnie. Nem állítja elének ennek a határtalan indulatnak forrását, csak gőze csap meg bennünket. A maró gőz mindenkit eltávolít mellőle, s élete és indulata romjain már logikusan és helytállóan csendülnek a szavak: „...szerettem az igazságot, gyűlöltem a méltatlanságot, azért halok meg száműzetésben”. VII. Gergely a „tisztá szándék” tragédiája. Ezért lesz kesernyés Németh László magatépeése, amit Gergely mond el he-

lyette: „Mért ragadtattam vissza, fogadalmat tett barát, a világba? A világ összetört, s az emberföltötti nem ül fölöttem. Ki csal itt? A hivatásérzet volt hamis, vagy én hibáztam?...” Az 1937-ben írt dráma e soraiban Németh László kisebbségbe vonulásának eszterdejait is jellemzi, csalódásának drámái levezetése ez.

A Galilei egészen más társadalmi körülmények között keletkezett. 1953-ban Németh László sorsa ismét a válság vizein hanyódott. Politikai nézetei, szerepe az utóbbi húsz évben nem kívánatos személlyé tették a hivatalos irodalomban. Támadták, és eredeti alkotások helyett csak fordíthatott. Egy merev és dogmatikus korszak levegőjében élt, elvárták tőle nézeteinek revidálását, régi énjének megtagadását, addigi gondolkodási módjának és eredményeinek visszavonását. Az inkvizíció nagyon is reális valami volt, amire később fény is derült. A Rajk és társai esete után kort kifejező mű alig készült e történeti drámán kívül Magyarországon. Igen sok rezdülésben, el ejtett gondolatban nem nehéz az író lepszemélyesebb gondolataira ismerünk. Nem Németh László önvallomása-e a következő részlet?

Galilei: Nem nevetséges, hogy huszonöt év alatt szinte mást se írtam csak vitairatot. S közben folyton az égben jártam. Hányszor fogtam hozzá, hogy könyveimben is lelőjjeek a földre, ahol annyi mindent láttam. De a támadások, aztán meg az elfojtott igazság nem hagyott nyugodni.

Azután itt van még két idézet Németh László Galileijéből. Jellemzően, az írói erkölcs kérdéseit feszegeti bennük. A legaktuálisabb kérdések egyike volt ez akkor, s hány író vált hűtlenné a maga igazi természetéhez? Az egyik még csak a maga íróságával foglalkozik: „... az írásban, akármilyen körültekintők vagyunk, van valami holdkórosság, nem lehet egyszerre írni s óvatosnak lenni.” De a Galilei mondtotta következő szöveg már a kor eleve nébe vág, és az író legbensőbb valóságát tartalmazza az írói erkölcs kérdésében: „... de ha már rákényszerültem, tartom magam az írói foglalkozás illetenéhez... hogy az ember szorultságában ne írja meg más képp, amint ha hibásan is, de szabadon fogalmazott.” De kínálkoznak kézenfekvőbb analógiák is, amelyek az inkvizíció börtönébe zárt és nézeteinek megváltoztatására kényszerített öreg, beteges Galilei és Németh László helyzete között fennállnak. Szívéhez közelálló

hős, tanulmányt is írt róla, erősen foglalkoztatta tehát Galilei alakja, talán az anatóliák miatt is.

Nem véletlenül éri még ma is támadás éppen ezért a drámájáért Németh Lászlót. Legutóbb a Nagyvilág oldalain olvastunk elítélő bírálatot róla. A dráma felfogását támadják Németh Lászlónál. Valóban a magyar értelmiség drámájáról van szó benne, csak a bíráló nem vette, vagy nem akarta észrevenni, hogy az író legszemélyesebb kérdéseiről beszél bennük. Önleplezés ez, Németh László legszemélyesebb kérdéseit tárja a nézők és olvasók elé a történelem mezébe öltöztetve. Nemcsak a „korát megelőző géniusz sorsát példázza”, hanem egy dogmatikus korba csöppenését is. Így domborodik ki Galilei igazi problémája, így jelenik meg egy kor igazi arca, amelyben az embereknek, vagy ahogy a dráma Galileije mondja; „... nekünk lassan lelkünk mélyén is alakoskodónak, sőt hazugoknak kell éreznünk magunkat.” Mondanunk sem kell, éppen ez a dráma a leginkább színmű, itt láthatjuk a drámaíró Németh Lászlót alkotókedve teljében, erejében.

Érdekes, hogy egy másik színművében, a Husz János-ban is a dráma legmélyén hasonló gondolatokat találunk. Ez a dráma mintegy lépcsőfok a Galilei felé. Itt a lázadó hős még fiatal, és a máglyahalál büszke kiállítás az „eretnek elvek” mellett. Az az öt év, ami a két dráma megírása között eltelt, formálta az elveiért meghaló Husz Jánost a megtört, beteges, öreg Galileivé, aki formálisan megtagadja legszentebbnek hitt nézeteit, csak hogy megmentse a belőle nőtt eszméket. „Nem tudom elereszteni, amit az eszimmel az emberek javára megfogtam. Ezért loptam át az igazságot a pápai tilalmon, s ezért hoztam ki a gyalázatomra két világitó gyertya közt a fejemben, amiről elhittettem magammal, hogy pótolhatatlan az enyém” — mondja Galilei.

Husz János eretnek a mások szemével nézve. Innen érthetők szavai a drámában: „... én azonban egy egész népbe oltok megbocsáthatatlan zavart... senki sem tudja, hol kezdődik az eretnőség és hol végződik az ortodoxia. Nem véletlenül áll Németh László drámaírói érdeklődésének központjában éppen ez a kérdés: eretnőség és ortodoxia. Emberek, akik valamilyen módon belétipornak az ortodox világrendbe vagy az ortodox eszmékbe és ezzel hívják ki a sorsot maguk ellen.

Még II. Józsefben is ezt a kérdést látja meg, aki törekeny és beteg testében „a nagy lélek” szárnyalását hor-

dozza, akiben a munka és a beteg test kettőssége ütközik össze. Az egyik meghalni viszi, a másik munkára serkenti. Itt a „jósándék” tragédiáinak villámai cikáznak, amelyek nem tudnak megvalósulni, vagy másképp valósulnak meg, mint ahogy alkotójuk elképzelték őket. II. József utópiákban él, a világ akarata ellenére is másfelé halad, és sorra rombadőlnek legszebb álmai is. A betegségbe hanyatló író és a beteges és halálát váró II. József párhuzamán túl az író eszméinek felszámolásáról is hírt lehet venni ebben a színműben. Nincs-e ebben a színműben az író keserű kiábrándulása is eszméiből, amelyek holtan születtek?

A magyar tárgyú drámák már Németh László tragikus életlátásának felhőtől is terhesek. Az Apáczairól és Kis Miklósról szólókban a törekeny testekben lakozó erős akarat, javítani, változtatni akaró szándék ütközik össze az élet-erős és korlátolt magyar világgal. „A história hidegrázásától meggyötört nemzet” nagyjait, elsősorban értelmiségieket állít drámáinak központjába. A „buzgalmukban mértéktelen” hősök a kedvesek neki itt. Apácaiban a nagy Tanítót — erre bensőleg ő is vágyott —, Kis Miklósban pedig a nagy Munkást ünnepli, akik végül is éltük romjai alá temetkeznek. Ebben a két drámában még kézzelfogható volt a drámai mag, alakítani sem kellett, szinte maguktól kinálkoztak és álltak össze drámává. Széchenyi című drámájában már ismét önmaga indulatai csapdosás a kereteket. Amott csak a kiválasztás és a hősök jellemzik az író, annak is inkább történelmitását. Széchenyi már éppen olyan legbensőbb, szívéhez nőtt alakja, mint Galilei vagy VII. Gergely volt. Ebben már ilyen gondolatokat hallhatunk: ... az irodalom a legveszélyesebb mérég”, ... szerepek bolondjává lettünk. Egyik szerepből a másikba esünk, mint aki folyton csak ruhákat vált, s közben nincs is teste... sem élete”; „ilyen szerencsés esetben a szerepek huzamosabbakká válnak. A lélek életnek hiheti őket”; „a dogmákban voltam hitetlen és frivol”; „a megrettent képzelet néha szorosabb hurokba veri az embert, mint a sors”; „új Laokontként állok itt magával szemben. s a testemet ellepi az egyre jobban szorító borzalom nyírka”.

Széchenyiben, többek között a szerepét bátran végigjátszó hőst ünnepli, ugyanúgy, ahogy önmagának is végig kell „játsszania” a sors szabta szerepet. Széchenyiben is a „jósándékot” és aztán a rosszra forduló világban szándéka romjait szemléli, mintha csak

őnmaga sorsát elemezné. Ebből következően a Széchenyi éppen úgy kulcsdráma, mint a VII. Gergely vagy a Galilei. Ebben a drámában is, mint kulcsdrámái legtöbbjében és drámáiban általában, az öregség az az alap, amelyre ráakadja a dráma alapjait. Kettős értelmű ez a jelenség. Egyfelől az öregkor életgyűjtő bölcsességével a tett megfontoltságát jelzi, másfelől a törekeny test és a nagy lélek ellentétével a vállalkozás heroizmusát emeli ki. És itt jutottunk el Németh László drámáinak egyik sebezhető kérdéséhez: a történelem objektív törvényszerűségeit, a „felül a gálya, alul a víznek úrja” kérdését az egyén testi jellegével illusztrálja, és nem tud távlatot teremteni szélesebb sikok és messzibb horizontok eléréséhez az egyén és történelem valóságos viszonyának ábrázolásában. A drámákban egyéni indulatokká válnak a népeket és világot mozgató erők, nem sikerül felállítania a helyes viszonyt az egyéni indulat és a történelmi parancs kettősségében. Ez kétségtelenül Németh László nézeteinek hiányosságával, ferdeségeivel magyarázható. Ez abban is megnyilvánul, hogy a hősök akkor tudnak Németh László drámáiban életre kelni, amikor már elvesztették történelemformáló erejüket, és mintegy a múlt súlyával, ami nekik maguknak is súly, a múlt rákényszerített szerepével is harcolniuk kell, vagy annak nevében állnak szemben, mintegy a múlt bélyegével a homlokukon szenvednek a múltért. Nagyon kevés az olyan hőse, akit legnagyobb harcának közepette les meg. Széchenyi-ben is a megbélyegzett ember áll előttünk, akinek a múltja éppen olyan súlyos, mint a jelene, aki rákényszerül, hogy szerepét végigjátssza, ha már nem lehet másképp. És itt az abjektív valóság helyett ismét a szubjektív mozzanatok emeli ki.

Érdekesen jellemzi ezt a megállapításunkat Petőfi Mezőberényben című drámája. Ebben bizonyos súlyponteltolódásra hívjuk fel az olvasó figyelmét, ami különben Németh Lászlónak majdnem valamennyi drámáját jellemzi. Nem véletlenül lesi meg Petőfit az életét eldöntő tett pillanata előtt, döntés közben. Itt nem látta meg a valódi szubjektívítást, azt, amelyik Petőfit annyira jellemezte: következetes maradni önmagához. Itt is bizonyos mértékben rákényszerített „szerepről” van szó, amit Petőfinek „végig kell játszania”, csak egyet felejtett ki, vagy nem látott meg az író: itt az a kérdés, hogy Petőfi következetes tud-e maradni önmagához, vagy megtagadja egész eddigi

életét. Petőfi-ben szerencsésen egyesült a „szerep” és az élet. A felmerülő esetlegesség, amire Németh drámája épül, nem az igazi drámai összeütközés csirája. Petőfi tudja, hogy nem lesz a nád rengetegben bujdosó, a barátok tanácsa és hívása csak formális tünete a már elhatározott szándéknak. Ellenben a „menjek vagy maradjak” kérdés annál inkább a Németh Lászlóé, és itt kapja meg azt a szélesebb távlatot, amit a drámában az írójától elválasztva annyira hiánynak éreztünk. Legbensőbb egyéni kérdése csap fel itt Petőfi életébe helyezve át.

Németh László történelmi drámái közé soroltuk a könyvből hiányzó, de a Kortárs című folyóirat ez évi első három számában megjelent Sámson című drámáját is, amelynek helyét e drámák között véljük felfedezni, bár nem határozott történelmi témáról van szó, hanem bibliai allegóriáról. Érzésem szerint azonban jellegénél fogva is ebbe a ciklusba tartozik, annál is inkább, mert mint valamennyi történelmi drámájában ebben is nagy súlyt kap a személyes jelleg. Itt az újra kinövő haj allegóriája és magára is alkalmazható jelképe izgathatta. Ebben sem lenne nehéz felfedezni a személyes ízt, az íróra utaló mondatokat. A felszabadulás előtti elveiért rossz szemmel nézett író a főlzabadosulás után „tömlöce lett magának”. Az írói helyzet szép jellemzése a dráma, még ha Németh László a drámához írt előszavában tiltakozik is az ilyen „behelyettesítések” ellen. S tudta-e jobban jellemezni saját sorsát a Sámsonban foglaltaknál: „Erőd kívántam s híredtől féltém”. És ki ne hallaná az író bizakodását kicsengen: „Édes éreznie a játszók közül orvul kiütoztnek, hogy a mulatságban, amely nélküle folyik, lesz még öneki is szava”. Az író „alakoskodása” szemmel látható ebben a drámájában is, amelyben a hős a pusztuló világba temetkezik. Külön érdekessége e drámának, hogy versben íródott, az ősi magyar tagoló vers törvényei szerint, amelynek Németh László itt szép példáját adta és amelyben a maga módján remekművet alkotott.

Németh László drámái kapcsán a fő probléma kétségtelenül az egyénítés és általánosítás mértékének a megtalálása. Történelmi drámákról lévén szó, a valóságos történelem valóságos hőseivel állunk szemben. Ezzel kapcsolatban már beszéltünk a némethlászli szubjektívítás előrenyomulásáról. De ezt a gondolatunkat meg kell még toldanunk egy megjegyzéssel. Az író és hősei között fellelhető analógiák, ha még annyira

kézzelfoghatók is, nem maradnak meg az egyszerűség fokán. Bonyolult viszony ez, olyan viszony, amelyben az író vagy a dráma atmoszférájában vagy a hős helyzetében fedezzük fel, vagy a sorok között feltalálható és szemmel láthatóan kiütő aforizmaszerű mondasokban, mintegy oldalvágásokban maga személye felé. Így találkozzunk kulcsdrámákkal, amilyen a VII. Gergely (a jellem drámája) és a Galilei, aztán a Széchenyi és a Petőfi, majd a Sámson és helyzetdrámákkal, amelyekben az író kedves eszméit illusztrálja a drámai cselekmény kapcsán (ide lényegében a többit sorolhatjuk). Tehát a személyes mérték kilenc variánsát látjuk, mindegyiket a maga módján ábrázolva és megközelítve. Ami közös valamennyiben ez a művekben fellelhető egyazon írói erkölcs. Németh László hősei magas etikai mércével mérik magukat, mint ahogy az író is ezt a megnövekedett erkölcsi momentumot tűzi maga elé. Ez pedig az író transzponálásában körülbelül így hangzana: légy hű helyzeted és „szereped”-szabta sorsodhoz és küzdj utolsó leheletedig. Mondanunk sem kell, ebben a fel-

fogásban a társadalmi erkölcs csak másodrangú szerepet játszik, annak nem lényegében, hanem periferiáin járunk. Ha hiányosságokról beszélhetünk, ebben kell keresnünk gyökereit.

Ezek a drámák kétségtelenül Németh László legjelentősebb alkotásai közé tartoznak. A Sophoklesen nevelkedett írónak nagyszerű szeme van a drámai magok feltalálásában és elég ábrázoló ereje van, hogy a főhőst plasztikusan és a cselekményt fermészetes módon életre keltse. Nyelve a legszebb színpadi nyelv, amit magyarul eddig olvashattunk. De utalnunk kell arra is, hogy az olvasott kilenc dráma formájában igen sokszor valóban „történelmi”, nemcsak kosztümjeiben, díszletében, hanem szerkesztési módjában is. Tablókat rajzol fel és statikusan, állóképszerűen rajzolja a cselekmény ívét. A dráma és a tabló közötti kettősséget azonban nem mindenhol sikerült olyan szerencsésen áthidalnia, mint a remekművének hitt Galileiben.

Így is a magyar irodalom egyik valódi irodalmi értékű drámákban szegény korszakának legértékesebb termékeivel állunk szemben.

Emlékezések, két könyvben

Bori Imre

GELLÉRT OSZKÁR: KORTÁRSAIM, MŰVELT NÉP KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST 1954. GELLÉRT OSZKÁR: LEVELEZÉSEM A KORTÁRSAIMMAL, MŰVELT NÉP, BUDAPEST, 1955.

Gellért Oszkár, az új magyar irodalom egyik veteránja, két könyvben megírta emlékezéseit írőkortásairól. Az emlékezéseknek ez az újabb áradata, amely a magyar irodalomnak egyik vezéreljárója lett, nem nagy dicsőségére szolgál sem az íróknak, sem az irodalomnak általában. Az írók az élet helyett emlékeikbe menekülnek, vagy nincs mit mondaniok, ki akarják hát aknázni ezt a kimeríthetetlen kincseshányát. Még túlságosan nagy felelősséggel sem tartoznak, hiszen csak személyes emlékeket írnak meg, és ki tehet róla, hogy ők éppen úgy látják a múltat, ahogyan megírták. Gellért Oszkár is jóval élete delén túl ilyen emlékbánya valódi vagy vélt kincseit kínálja fel az olvasónak. Írását megtűzdeli levelekkel, cikkek, tanulmányok részleteivel, amelyeket mások írtak a szóbanforgó íróról, és így valóban ad írásának valami patinát, de könyvei végső fokon valamiféle irodalmi egyveleg benyomását keltik.

Háláda'lan szerepre vállalkozott. Annál is inkább, mert a személyes em-

lékeknek is csak akkor van értékük, ha bennük van az élmény ereje is, ha bennük van az írói nagyvonalúság, az ábrázolás tiszta vonala, ha nem az emlékező apró „tyúkpörei” nyomulnak előtérbe, hanem valóban arról az íróról beszél, akinek nevét a fejezet fölé írta. Azért vettük kezünkbe könyveit, hogy megtudjunk valamit Ady Endréről, Babits Mihályról, Móricz Zsigmondról, Osvát Ernőről, Kosztolányi Dezsőről, Kaffka Margitról, József Attiláról és élő kortásairól, a mai magyar irodalomról. Be kell vallanunk, Gellért Oszkár éppen ezt az ígéretét nem teljesítette. Öregesen pepecselve sokkal többet foglalkozik önmagával és annak számontartásával, hogy kinek mikor és milyen üdvözlő verset írt, mint azokkal, akik immár halhatatlanul bevonultak a magyar irodalomba. Mert Gellért Oszkár vagy negyven évig szerkesztőként a magyar irodalom gyűjtőpontjában állt, ismert személyesen is minden valamirevaló magyar írót ebben a félszázadban, sokukhoz halálíg tartó barátság is fűzte. Az olvasó csalódottan teszi le a könyveket, mert Gellért keveset vagy semmit nem látott meg, és semmi érdemlegest nem tudott elmondani róluk! Egyetlen eleven írói arcát sem bontakozik ki tolla nyomán, és ha az életnek valamilyen látszata fel is dereng, az a közölt dokumentumok és nem Gellért írói fel-

idéző képességének az érdeme. Szegénységek tehát Gellért emlékei, nagyobbak voltak írói igényei, mint amennyit valóban adni tudott.

Emlékezéseinek központjában a maga személye áll. Talán menthető is ez valamennyire, még olyan könyvben is, amely a Kortársaim hangzatos címét viseli. Gellért ugyanis mindig valahogy a második-harmadik sorban állt a valóban nagyok mögött, s többet adminisztrált, mint alkotott, és most könyvében a súlypont — akaratlanul is — a kortársak személyéről a maga költői és emberi problémája felé tolódott. Mert mi másból eredne az, hogy könyveiben gondosan és kínos pedánsan számontartja az ünneplő verseket, minden lehető alkalommal hangsúlyozza a könyvekben említett írók véleményét a maga költészetéről, külön kiemelve, hogy verseit sokan különbnek tartották még Ady verseinél is, egyáltalában az, hogy ő milyen mértékben játszott szerepet az egyes írók életében és hogy nem a fordítottját írta meg: milyen szerepet játszottak azok Gellért életében, milyeneknek látta őket ő. Íme néhány ilyen megnyilvánulása:

Az Osvátról szóló részben, a „Pillangók és legyek” cím alatt így ír: „Élete végéig — talán csak az utolsó hónapok kivételével — állandóan új és új tehetségeket keresett Osvát. Természetes, hogy felfedezettjeiben nem egyszer tévedett; a palánta nem hajtott mindig virágot, gyökere és szára idő előtt elfonnyadt. De azt már fölháborítónak tartottam, hogy Németh Andor, *akit pedig kedveltem*, különösen a párizsi kommunéről írt könyvéért, azt merete róla leírni, hogy amíg fiatal korában pillangókra vetette ki a hálóját, addig öreg korában már csak őszi legyeket fogdosott.” Egy kis stilisztikai melléklás, de jellemző Gellért valódi gondolataira is. Vagy íme egy kissé szerénytelen részlet:

„Erdélyi Józsefet ugyanily örömmel fedezte fel Osvát és közölte sűrűn a verseit már 1921 óta. Bizonyára annak is örült volna, hogy Erdélyi engem egy valósággal ódaszerű versben ünnepelt 1932-ben, ugyanakkor, amikor József Attila a Külvárosi éj című verseskötvét küldte el nekem olyan dedikációval, amely ma becsebbe számomra, minden ódánál.” Vagy Adyval kapcsolatban.

„...A következő számban azután többek közt ezt írtam: „Nem tudom bizonyosan, ha arra gondol-e Cholnoky, hogy tehát jött volna egy új Mohács

győzelmes Dózsákkal az élen.” A cik kem után újra találkoztam Adyval. — Kitűnő volt a válaszod. — És mind a két kezével megszorította a kezemet. — És nagyon tetszett A deltánál című versed is, meg a Szabolcskáról írt kritikád, hogy azt írtad róla, hogy is...” — Hogy jóformán lélekzet nélkül hullajtja el immár hatodik, szörnyen hullámzó színvonalú kötetét. — Jó költő vagy, jó kritikus is és publicista is. Akkor már négy év óta voltam a Pesti Hírlap vezércikkírója...” Azt hiszem, ezt nem kell külön kommentálni.

Babitscsal kapcsolatban: „A könyveiben, ahogy egymás után következtek, egyre melegebb dedikációk: a „nagy tisztelettel” és a „bámulattal” után már a „meleg kézszorítással” és a „szeretettel” és az „igaz szeretettel”, a „régii szeretettel”, aztán az „igaz nagy szeretettel”, az „igaz barátsággal”, az „Amor Sanctus” már „nagy, karácsonyi szeretettel” stb.”

Ezt a kis csoportot egészítsük ki egy más, a könyvből áradó tulajdonsággal, a szervilizmussal. Tömjénezve fordul az emberekhez. Íme egy szelíd bók Révai József felé: Osvát szerkesztői tulajdonságairól beszélve felidézi az Írószövetség közgyűlését, amikor az egyik felszólaló bíráló szót ejtett Osvátról. Majd így folytatja: Szót kértem azonban. Csak azért nem kaptam meg, mert Révai József már előbb jelezte, hogy beszélni kíván. És Révai József, amikor a nagy szerkesztőkről is szót ejtett, Bajza és Vörösmarty nevének említése után azt mondta, hogy a maga módján, mint szerkesztő, Osvát Ernő is ápolta a palántát. Több nevet nem is említett. Utána elálltam a szótól és a beszéde befejeztével odamentem hozzá. A halott Osvát nevében is megköszöntem, hogy elégtételt adott neki.”

Egy más helyen a világháború alatti működéséről szólva arról beszélt, hogy mint a Pesti Hírlap katonarovatának szerkesztője, milyen nagyszerűen kommentálta a harci eseményeket. „Akkoriban a vezérkar is érdeklődött a lapnál, hogy ki az a vezérkari tiszt, aki a hadi eseményekhez naponta glosszákat ír. Pedig nem tettem egyebet, mint elolvastam Clausewitzet, a porosz hadtudomány megalapítójának könyvét. Sztálin-féle haditudomány akkor még nem volt.” Igyekezett Babitsnak is érdemeit szerezní. Íme: „1940 november elején történt. Én voltam az, aki Babitscsal közöltem, hogy Rákosi Mátyás kiszabadult, és útban van Moszkva felé. Babits gyomrán sipoly, azon át

etették. Hangja már egyáltalán nem volt. Ha valaki olyat mondott, amire felelni akart, leemelte az ágya fölötti polcon lévő beszélő-füzetét és abba írta a válaszát. Most szinte fűgén nyúlt föl, hogy a beszélő-füzetet levegye. És abba írta: „Ti nem is tudjátok, hogy Szegeden a tanára voltam. A legjobb tanuló voltam. „A szemében egy kis tanári hiúság és büszkeség, hogy Rákosi Mátyásnak a szegedi főreáliskola V. és VI. osztályában a magyar tanára volt.”

Ugyanakkor nagyon tragikus, hogy be kell vallania József Attilával kapcsolatban: „Zsenijét én is csak a felszabadulás után ismertem fel.” Ez, azt hiszen, nemcsak Gellértet jellemzi, hanem az egész akkori magyar irodalmat is.

Gellért lényegében irodalmi közhe-lyeket gyűjtött össze és mondott el. Alig van a könyvében adat vagy jel-

lemzés, amit az egykori Nyugatot for-gatók ne tudnának, hiszen főleg az ott megjelent cikkeket idézi. Jellemző rá általában, hogy ügyesen megkerüli azokat a helyeket, ahol jellemeznie kel-lene. Ilyenkor rendszerint más valaki cikkét idézi és hosszú részeket másol ki belőlük.

Főképp azokról a kartársokról ír, akiket megdicsérhet, Németh Lászlón azonban már kardját próbálja ki, és ezt megtehetette, mert Németh éppen ab-ban az időben az irodalom perifériáira szorult.

Második könyve előszavában arról panaszkodik, hogy a magyar sajtó hi-degen fogadta könyvét, nem méltat-ták. Véleményem szerint ennek okát éppen ebben a szervilizmusban és könyvének említett fogyatékoságaiban kell keresnie. Nem sokat tudnának mondani róla úgy, hogy ne bántsák meg Gellért Oszkár személyét.

Kabátos ember a tanyavilágban

Sárosi Károly

LÉVAY ENDRE: MENJ CSAK, FIAM TESTVÉRISÉG-EGYSÉG KÖNYVKI- ADÓ VÁLLALAT, NOVISZÁD, 1958.

Egy újabb könyv jelent meg a jugoszláviai magyar könyvpiacra: Lévay Endre *Menj csak, fiam* című regénye. Jóval megjelenése előtt, úgy emlegették, mint készülő ifjúsági regényt. Most pedig, amint elhagyta a sajtót, az első könyvismertetések arról számolnak be, bár elég szűkszavúan és tartózkodva, hogy olvasmányos mű, amelyet a felnőttek és az ifjak egyforma érdeklődéssel vehetnek kezükbe. Ez az ellentmondás az első pillanatban jelentéktelennek látszik, de ha az olvasó figyelmesen végigolvassa Lévay regényét, és nemcsak a meséjébe ringatja bele magát, hanem stílusát, a regény szerkezetét, a környezet hitelességét és regényalakok testi és lelki rajzát is tapintani igyekszik, akkor az előbb említett mozzanattal összefüggően az az érzés fogja el, hogy Lévay valóban ifjúsági regényt szándékozott írni, de szándéka ellenére egyszerűen csak regényt írt. Ez a csak azonban nem jelenti azt, hogy ezzel kevesebbet adott. Sőt, ha lemondott volna eredeti szándékáról, hogy ifjúsági regényt írjon, műve még sikerültebb lehetett volna.

Miért tartjuk szükségesnek, hogy ezzel a megállapítással kezdjük ismeretfésűnköt?

Azért, mert Lévay regénye igen érdekes témát dolgoz fel, a másból meríti anyagát, stílusa is gördülékeny, de ezt a nagyszerűen felépített regényt mégis szaggatottá, itt-ott unalmassá és hamissá teszik az író szándékai.

Az író szándékai? Igen. Lévay Endre regénye bevezetőjében megemlíti, hogy egy ízben kiruccant a madarasi határba. Ez a bevezető nagyon érdekes, de egyben fölösleges is. Érdekes azért, mert mindjárt tudomásunkra adja, hogy mi is indította regénye megírására, fölösleges azért, mert regényében minduntalan visszatér erre a mozzanatra, és ezzel nem növeli a regény művészi hitelességét, hanem inkább riport-ízzel hígítja fel.

A kiruccanás különben megdöbbentő élmény számára. Az egyik tanyai iskolában alkalma nyílik, hogy kérdéseket adjon fel a tanulóknak. Őt két kérdés izgatja a legjobban. Ki mi szeretne lenni, és olvasnak-e? Mind a két kérdésre a legtermészetesebb és a legvárhatóbb feleletet kapja. Senki sem akar közülük paraszt lenni, és sem ők, sem szüleik nem olvasnak, nincs is könyvük otthon. Lévay azonban elképed a feleleten, és noha csak homályosan érzi a tanyavilág életét, a gyermeki lélek mozdulásait, ennek a várostól nem messze eső vidéknek szörnyű önmagába zárkózottságát, nem megy tovább. Nem tanulmányozza őket kitaratóan, nem figyeli meg őket minden oldalról, hanem érzéseire és társadalom-

tudományi ismereteire támaszkodva egyekszik utat mutatni nekik, és feleletet adni az őket kínzó problémákra. Tehát kitartó tanulmányozás, típusok keresése, s jellemük felvázolása helyett élményéből fakadó szándékaival tér vissza íróasztala mellé, hogy minél megrendítőbb képet rajzoljon a madarasi emberek maradiságáról és minél biztosabban az oda, ha nem is betörő, de egyre erősebben és biztosabban bekopogató fejlődésről — a szocialista fejlődésről. Az a szándéka tehát, hogy tanítson, hogy bemutassa a rosszat és a jót, a maradi és a haladó elemeket, hogy mindenáron egybekapcsolja a várost és a falut, természetesen a várost helyezze előtérbe, észrevétlenül is abba a hibába sodorta, hogy papírfigurákat szerepeltessen, fekete-fehér ábrázolással, hogy elhanyagolja a lélekábrázolást. Szereplői nem igazán élő típusok, hanem az írói szándék hordozói vagy kerékkötői.

Vannak a regényben összetűzések, de az akaráások, a szándékok nem ezekből pattannak ki. Az író már előre megadja őket, előre elvégzi a szereposztást. És milyen romantikus hevülettel!

A regény főhőse Vér Jánoska, Vér Mihálynak, a madarasi határban húzódó nagy szőlőgazdaság volt számadó budárjának kisleánya. Teljesen romantikus főhős. Minduntalan úgy nylik meg a lelke, olyan ösztönös ámulattal, mint ahogyan a virág bontja ki kelyhét, hogy egyszerűen odatárja a símogaó napsütésnek. Igazi nyilasmis kisfiú. Noha jó tanuló, apja mégis kivessi az iskolából, hogy maga mellé vegye és belőle is jó szőlőgazdát neveljen. A paraszt maradjon meg parasztnak! És mindig így volt, és most is így kell lennie! Ettől kezdve a kis főhős valósággal sodródik az eseményekben. Ámulattal hallgatja a városból arra járó kabátos embert (több mint valószínű, maga az író az), még nagyobb ámulattal nézi az iskolát, az onnan kitűnő gyerekeket, szíve egész szomorúságával issza városban inaskodó pajtása meséjét a gyárról, a gépekről, de csak egy tlen egyszer lép ki ebből az ámulatból. Akkor, amikor pásztor-pajtásával, Mervival elhatározzák, hogy egy vasárnap beszélnek a városba és megnézik az-

kat a csodálatos gépeket. Ez a jelenet, a városban való barangolásuk a regény legjobban előkészített és legszebb, valósággal kicsúcsosodott része. Itt az írói szándék egy kicsit teret enged a valószínűségnek, az események logikus kibontakozásának, reális ábrázolás lép a romantikus jószándékoság helyébe. Ez a rész mutatja, hogy Lévy Endre mennyire tud írni, ha elfelejtkezik a politikai szólamokról. Sajnos ezután ismét előtérbe lép az agitátor, és a szereplők nem a helyzetből kifolyólag, hanem az írói szándék szerint cselekszenek.

Forma szerint megadja ugyan az újabb összeütközést, de milyen kiagyaltan. Az anya, a szövetkezet elnöke és minden tisztfejú ember a pusztán Jánoska mellé áll, támogatja, ki akarja szakítani környezetéből, hogy inas lehessen, de az apja nemet mond, és már kész is az összeütközés. Az író arról sem feledkezik meg, hogy érzékeltesse ennek az összecsapásnak logikus következményeit is a család életében: az apa között mély szakadék keletkezik, s Jánoska látja családi életük felbomlását. És most, amikor már megérett a helyzet a bonyodalom megoldására, ismét az agitátor lép előtérbe. Hiába áll az édesanya Jánoska mellé, hiába adozza fel a családi békeséget, hiába akarja Vér Mihály továbbra is maga mellé láncolni gyermekét és hiába fut Jánoska ezután édesanyja biztatására a szövetkezet elnökéhez, hogy az majd egyengesse útját az inasévek felé, a politikai szónoklatok és a romantikus jelenetek forgatagában.

Amikor bevezetőkben azt mondtuk, jobb lett volna, ha az író már lemond arról a szándékáról, hogy ifjúsági regényt írjon, arra gondoltunk: talán akkor nem akart volna minden szavával mindenáron nevelni, nem akart volna az agitátor szerepében fellépni, hanem az események teljes kibontakozásával megmaradt volna mindvégig művészi fokon. A regényszerűség többet mond, mint a szólam. De még így, a csonka események mellett is, kísérelje meg az olvasó kigyomlálni a politikai frázisokat, elfelejteni a kabátos embert, nem bánja meg — olvasmányos művet kap a kezébe.

Nálad az ezer kevesebb az egynél...

Burány Nándor

LEONHARD FRANK: JÉZUS TANÍTVÁNYAI, EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1957.

A német irodalomtörténet a szocialista irodalomról szóló fejezetében Leonhard Frank nevét egy lapon említi Bert Brechttel. Nemrég hozzánk jutott regénye, a Jézus tanítványai is meggyőző bennünket ennek az értékelésnek helyességéről.

Az író Würzburgba, szülővárosába vezet bennünket, közvetlen a megszállás utáni napokban, s bemutatja a lerombolt város életben maradt, szerencsétlenjeinek vergődő, küzdelemmel, tragikus belső ellentmondásokkal teli életét. Frank nem az első német író, aki ezekről a napokról ír. Merész írói szándéka, nem keveset kockáztató becsületessége különös helyet ad neki.

Őt nem a különösségre, érdekességre való törekvés vezeti a német nép tragikus napjainak füstölgő romjai közé. Leonhard Frank felelni akart a világnak s a német népnek. A világhábról sokmillió áldozata az áldozatok sokmillió hozzátartozója, az emberiség várta a feleletet.

Melyik német vállalná az emberiség lelkiismerete előtt, hogy ő maga is felelős milliók elpusztult életéért? A lebombázott háza előtt ácsorgó würz-

burgi polgárnak nem lehetett semmi kellemetlenebb, mint saját kis katasztrófáján túl az emberiségre is emlékezni.

Emlékeztető jelek pedig voltak bőven.

Ruth, akinek szüleit a nácik a város piacterén verték agyon, s akiknek fasiszta gyilkosa a megszállás után is szabadon mozog, Ruth a gyűjtőtáborból és a tábornál borzalmasabb varsói bordélyházból visszatér szülővárosába.

Tisztán, fiatalon, tizenhét évesen vitték el a fasiszták a gyűjtőtáborból, hogy sok más zsidó és lenevel lánnyal együtt kiszolgáltassák a harcba induló pribékek állati ösztöneinek. Most megtörtén, elfásultan tér vissza régi vőlegényéhez. Az magához veszi. De visszatérhet-e valóban, aki végigjárta az embertelen erőszak, ocsmányság és megaláztatás legpiszkosabb barlangjait?

A visszatérés nem megy simán. A számtalan kellemetlenség, amikén Ruthnak és miatta vőlegényének át kell mennie, jó alkalom az írónak, hogy elmondja az igazságot a fasiszta Németországról, megtagadott hazájáról.

A fasiszta érzelmű németek nemcsak Ruthot fenyegetik, hanem vőlegényét is, ha nem küldi el a „zsidó-

szajhát.” Martin azonban másként gondolkozik. Ő felelősnek érzi magát az emberek millióinak meggyilkolásáért. Amikor a pap az erkölcs nevében felelősségre vonja, hogy miért tartja magánál azt a lányt, aki a bordélyházból jött, Martin nyíltan kimondja: ezt a tizenhét éves lányt „mi, mármint a németek, mindnyájan, én is és maga is, magunk küldtük a bordélyházba.” Elküldhetjük most akkor?

Leonhard Frank igazi nagy művésze a betűnek. Nem egyoldalúan ábrázolja az összeütközéseket. A különféle politikai meggyőződésű emberek mellett felfedi a háború okozta belső meg-rázkódtatások tragikus következményeit is. Mesteri meseszöveggel bonyolítja az árva Johanna szerelmét, a fiatal amerikai katonával és vérforraló módon növeli a feszültséget Ruth és szülei gyilkosa között. Oldalról oldalra bonyolódik a szál a tanítványok akciói körül, akik hol az egyik gazdagtól, hol a másiktól lopnak el egyet mást, hogy aztán titokban szétoszthassák a szegények, nincstelenek között. A regény végén derül csak fény társaságukra és akkor belátják, hogy így nem lehet tovább harcolni, szervezeten kell...

Ruth érzi, hogy borzalmas, minden emberit megalázó élményei után nem viszonyulhat úgy vőlegényéhez, mint azelőtt. „Ezren voltak, Martin” – mondogatja. És milyen megrendítően mély emberi álláspontot fejez ki az író, mi-

kor ezeket a szavakat adja Martin szájába:

„A te esetekben Ruth, a te esetekben az ezer kevesebb az egynél.”

Az első sortól az utolsóig mély szociális tartalma van a könyvnek. Bár egy oldalán sem érezzük a modern regények gyakran terhes bölcselkedését, a szereplők cselekedeteiből, rövid, filmszerű párbeszédeiből félreérthetetlenül sugárzik az író álláspontjának harcos becsületessége.

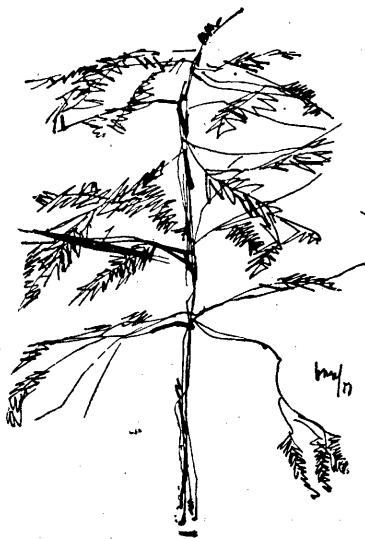
Szervezkedő szocialisták, újra gyakorlatozni kezdő fasiszták, gazdagoktól lopkodó, szegények közt osztogató gyerekek, apátlan árvák és raffinált feketézők világa kavarog. A háború felforgatta világukat. A legállatiasabb ösztönökkel határos éjszakában küzdenek az emberiség napfényéért.

Az író ezt akarta megmutatni, meggyújtani nekik.

Bátran vállalta a felelősséget és kockázatot. „...Nemzeti szegényen, hogy többmillió zsidót lemészároltak és elégették. Ettől még száz év múltán is sötét lesz az ég Németország felett...” – mondja egy öreg szocialista.

De hányan mondták vele?! Hányan nem mondják, nem látják, nem merik beismerni a borzalmas igazságot?

Leonhard Frank ezt az igazságot mondja ki, bármilyen kellemetlen is a németeknek. Megtette, amit író tehet, amit írói becsületessége megkövetelt. Műve figyelmeztető, s az is marad.

Hollywood — önnön tükrében

Lányi István

MANAPSÁG ALIGHA VAN VALAKI — a mindenbe romantikát beleálmódó fruskákat kivéve —, aki irigykedve gondolna a „sztárok” hamis csillogással teli, keserű életére, aki Hollywoodban még ma is az „álmok városát” látná. Most, hogy fokozatosan lepereg a legenda mesterségesen felrakott és fenntartott máza a film-művészet legnagyobb metropolisáról, a kiábrándult és félrevezetett hódolók már abban is kételkednek, hogy az öt évtizeddel ezelőtt alapított filmfőváros valaha is tejjel-mézszel folyó Kánaán volt. Pedig az volt. Igaz, nagyon-nagyon rövid ideig, de az volt. Addig, amíg az iparosodás kiméretlen előnyomulása el nem tiporta a „patriarkális” idők utolsó maradványait is, amíg ott a néhány tüzesszívű vállalkozót és a köréjük sereglett lelkes művészek és úttörők maroknyi hadát fel nem váltotta a gyáriparrá lett hetedik művészet üzleti szellemű rutin-világa. Addig a világ nem is tudta mi az a „sztár”, nem ismerte azt a semmiféle eszköztől vissza nem riadó vad versengést, amely a ma Hollywoodjára oly jellemző, a filmkészítés pedig a művészi formák és kifejező eszközök után kutató izgalommal telt tapogatózás korszaka volt.

Igaz, az akkori idők Hollywoodiából hiányzott a pompa, a csillagok reklámcsinálta csillogása, az egész város nem volt több és más, mint egy mai western

deszka-díszlete, — de lakosai boldogok voltak, érezték, hogy amit csinálnak az a holnapé és ezért kiválasztottaknak érezték magukat. Ezeket az időket még sokáig dédelgették szívükben azok, akik lerakták Hollywood alapjait, akik azóta legnagyobb részét eltűntek vagy alkalmazkodtak az új időhöz, noha ezt életük végéig nem tudták egészen megérteni és teljesen beleélni magukat e csinált világ hideg, gépesített, embertelen sodrába.

A NAGYIPAR HAMAR KEZÉBE KAPARINTOTTA a hollywoodi élet irányítását és az egykor úttörő hévvel végzett kutató-munka már kialakult eredményeit és az embereket egyszerűen szolgálatába állította. Az „üzlet” tapasztalatai azt mutatták, hogy az áru — még a legjobb is — csak akkor kelenődő, ha jól szervezett reklámmal a szájába rágják a fogyasztónak, hogy ez és csakis ez az egyetlen kiváló valami a világon, és hogy a vállalatot csakis azért alapították, hogy ezt a csodát a fogyasztó számára előállítsa! A nagyipar, mihelyt betört Hollywoodba, a filmet árucikknek tekintette és a lángszívű idealisták minden tiltakozása ellenére, ugyanúgy kezelte mint a fogpépet, nadrágtartót, rágógumit vagy a robusztus fejlődésének indult amerikai ipar bármely más gyártmányát. A „manufaktúrás” idők immár elavult gyártása módszereit hatalmas, gépesített és a végső kihasználás elveire ala-

pozott előállítási folyamat váltotta fel. Edison kátránypapírral bevont, rozoga bódéját, amelyben Amerika első filmjei készültek, az un. Black Maria-t csakhamar hatalmas beton-hangárak és paloták takarták el a régi világot sirató óslakók szemei elől. És mikor az első producensek felbukkantak, akik a művészet iránti teljes közömbösséggel fektették be pénzüket a filmgyártásba, mint haszonhajtó, új lehetőségbe, — megmutatkozott az is, hogy egyes színészeket a közönség szívesebben lát a mozivászonon, vagyis hogy ezek a színészek több pénzt hozhatnak a vállalatnak, mint a többi. Kinevezték hát őket „a film csillagainak”, azok pedig, kilépve az addigi névtelenségből, hangzatos „művész-neveket” vettek fel és mint valami „törvényes védjegy”, biztosították a piacot egy-egy film számára. Így született meg a „sztár” fogalma.

KÖZÖNSÉGES HALANDÓ NEM LEHET FILMCSILLAG, — ez volt a legenda alapja. A „sztárok” iránti érdeklődést állandóan ébren kellett tartani, az árut szüntelenül és mind újabb trükkök útján reklámozni. Nem telett sokba, és a vállalatok központjaiban kialakult egy különleges, új foglalkozási ág: a sztár-legendák költői. Ezeknek más dolguk nem volt, mint teletömni a fogyasztók fejét a legképtelenebb, koholt mesékkel arról, hogy micsoda rendkívüli életet élő lények e csillagok. És a legtöbb esetben primitív szépfüüből vagy butuska, de

széptestű lányokból majdhogy félisteneket nem csináltak a „publicity”, a reklám ez ördögös szemfényvesztői! És a film hőskorának még naív nézője, aki csak a reklám fényében látta imádott kedvencét, az emberi nem koronájának tekintette Hollywood „csillagait”, és irigykedve gondolt arra a ragyogó pompára, amelynek közepette ezek a nem e világból való lények élnek...

Legtöbbje úgy is élt. Egyrészt, mert a hirtelen rázúduló pénz megrészegítette a legtöbbször egészen primitív környezetből származó sztárokat, másrészt mert a külsőségeket tisztelő propaganda megkövetelte a fényűző villát, a legújabb-vonalú luxusautót, a prémekeket és ékszereket, mert a körömmel és foggal vívott létfenntartó harc mint egy kulukot róttá rá a sztárookra a mindenütt megjelenést, önmaguk szüntelen mutogatását, hogy a világ és a producensek meg ne feledkezzenek róluk. És távol a műtermektől, a los-angelesi műút peremén felépültek az első, kastélyokra emlékeztető édeskés, agyoncifrázott, titokzatosságot és megközelíthetlenséget lehelő kőbörtönei a Sunset Boulevard, a Naplemente sugárút első, hatalmas parkokba visszahúzódó műemlékei, amelyek ma mint kísértetvátrak hirdetik e kerge idők szellemét. Ez volt az érem egyik oldala.

NEM SZÁNDÉKUNK MEGÍRNI HOLLYWOOD TÖRTENETÉT, — ahhoz egy ilyen cikk nem elég. Vaskos könyvek kellenének ahhoz, hogy e hatalmas illúzió-gyár igazi, monstruózus

Gloria Swanson és Cecil B. de Mille a Naplemente sugárút c. filmben

történetét elmondhassa valaki. Én csupán erinteni kívánom azt a néhány gócot, amely köré ez alig ötven év történelmenek főbb mozzanatai összpontosultak, hogy az olvasó megérthesse azokat, akik erejük teljes megfeszítésével kenytelenek nap nap után lépést tartani a róluk alkotot legendák hőseivel. Hogy megérthessük, miért fáradtak oly sokan bele ebbe a szemeltem-harcba, hogy felfoghassuk, micsoda tragédiák rejlenek e namis, mesterséges ragyogás mögött... És hogy megismerjük azoknak a filmeknek a hátterét, amelyek Hollywoodról szólnak, akár a keserű igazmondás őszinte hangján, akár a legendacsínálás ma már kompromittált, ostoba képmutatásával mondják el mondanivalójukat a film-metropolis életéről.

Nem sok film készült Hollywoodról, mert még a legarcátlanabb propaganda is kenytelen beismerni, hogy a filmszillagok élete pünkösdi királyság, hogy a legtöbb karrier alapja nem a tehetség, s hogy e karriernek vége igen szomorú. Még azok a filmek is, amelyek holmi derűs zenésrevűk formájában fitogtatták a harmincas évek derekán a „szerencsés véletlen” folytán filmszillaggá lett szépleányok csodálatos magasságokba ivelő pályafutásának ragyogását, még ezek a hazug illúziókat keltő férc-filmek is azt mutatták, hogy hiába nagy tehetség valaki, ha nem kerül útjába az érvényesüléshez oly szükséges „szerencsés véletlen”, s hogy azért, amit úgy hívnak hogy karrier, foggal és körömmel kell megküzdeni.

A háború utáni kijózanodás esztendei meghozták „a régi jó idők” sok humbug-legendájának bukását is. Kitudódt, hogy Rudolph Valentino, akiért egész sor hisztériás nő öngyilkos lett világszerte, homoszexuális orgiákat rendezett villájában és hogy nem hirtelen fellépő vakbél-gyulladás, hanem a kábítószeres túlzott élvezése vetett véget életének. Nyílt titok lett az is, hogy Hearst, az újságkirály lőtte agyon féltékenységből Thomas H. Ince-t, a western-műfaj atyját, az első zseniális kalandfilm-rendező, Griffith közvetlen munkatársát. Fatty Arbuckle-ról, akin — a néma-idők első komikus filmjeiben — éveken át kacagott a világ, kiderült, hogy kéjenc bujálkodásában megfojtott egy kis színésznőt. Egész sor egykori csillagról megírta a sajtó, hogy iszákosságnak vagy morfiumnak adták magukat, mert nem tudták elviselni

azt, hogy a világ elfeledte őket, hogy nincs többé pénzük és hogy a tisztavégű „sztár”-karriernek immár vége és már nem tartoznak a körülmadított, kivételes lények világához. Legtöbben szegényházban vagy kórházban végezték pályafutásukat, ha pedig volt erejük hozzá, hát maguk vetettek véget életüknek. Emberek, akiknek nevét áhitattal suttogta éveken keresztül a világ, nyomtalanul tűntek el a feledés éjszakájában, és néhány bátrabbhangú újságíró rávilágított arra, hogy e csillogás mögött véres-komoly harc folyik, amelynek eredményei nem érik meg az értük nyújtott rengeteg áldozatot. És Hollywood egyszerre megmutatta a világnak másik arculatát is: az emberhúst faló hatalmas, profit-éhes monstrum kíméletlen, görcsbefacsarodott pofáját...

HÁROM HOLLYWOODRÓL SZÓLÓ FILMET említünk meg e helyen csupán, azt a három művet, amely mind tartalom, mind pedig művészi forma és őszinteség tekintetében maradandó érték és kordokumentum is egyben. Ez Billy Wilder Naplemente sugárút, George Cukor Csillag született és John Cromwell Istennő c. filmje, amelynek forgatókönyvét Paddy Chaieffszky írta. Volt ugyan Red Skelton-nak is egy inkább tragikomikus, mint humoros filmje a hollywoodi pályafutásról, és Kirk Douglas-nak egy filmje Az álmok városa címmel, amelyben felületesen bár, de rámutatott az „álmok városának” rideg klímájára. Mégis az első három művet tekinthetjük a legigazabb, legértékesebb krónikának, Hollywood igazi tükrének.

Billy Wilder filmje Norma Desmond-ról, a néma-idők egyik fiktív csillagáról szól, azoknak egyikéről, akik sehogy sem tudnak beilleszkedni abba a kíméletlen ténybe, hogy a változó idők eltiporták őket és bezárkózva a hatványozott illúziókra épített panoptikumába és selyemfiújává lesz az egykori sztárnak. Ez őt is el akarja kábítani az önmagáról szóló legenda meddő önámításának mérgével, de a fiú túl egészséges ehhez, túlságosan fiatal, szíve és értelme az e falakon kívül élő világhoz van kötve, és az asszony végül agyonlövi a fullasztó börtönéből menekülni akaró férfit. Ennyi a mese,

nem is nagyon fontos. Inkább csak ürügy volt a filmhez. De a részletek isteniék. Például: a Paramount-gyárnak egy filmhez szüksége van egy rég-típusú gépkocsira. Valakinek eszébe jut, hogy Norma Desmondnak van egy ilyen bolond-szekere. Meghívják hát a gyárba. A küssé már eszelős öregasszony (akit feledhetetlenül elevenít meg a néma-idők óta teljesen elfelejtett és most újból elővett Gloria Swanson) be is vonul a filmgyárba. Itt Cecil B. de Mille, a neves rendező fogadja, és ő azt hiszi, hogy szerepet akarnak adni neki, hogy íme rájöttek: mégsem tudnak nélküle megenni. És de Mille nem tudja szemébe mondani az egykor olyan nagyon dédelgetett sz'árnak, hogy csak autója miatt hívaták. Aztán ott van a »sztár« sofőre, aki valaha férje és rendezője volt az »stenni Normának«, és aki még ma is anynyira szereti (vagy sajnálja?...), hogy nem engedti ki a falak közül, mert csupán e penészes légkör tarthatja még életben a félretaszítótságában halálosan sebzett asszonyt. Ezt a figurát nem kisebb zsenialitással hozta előnk a néma-idők egykor hírneves rendezője és a későbbi évek egyik legnevesebb jellemszínésze, Eric van Stroheim. És a film vége! Amikor a már örült gyilkos asszonyt le akarják tartóztatni, és a gyilkosság hírére összefutott riporterek kamerája és a tömeg előtt Norma még egyszer játszik, hogy aztán végleg elnyelje a feneketlen sötétség — háborzongató! Külön tanulmányt lehetne írni arról, milyen érzéssel játszhatta el Gloria Swanson ezt a szerepet, amelyben annyi igazság van őrá is... Van a filmnek egy jelenete, amikor az egykori csillag bemutatja szerepének saját filmjeit, és a kastély köhídegen vetítőtermének sötétjében, mintegy a túlvilágról visszatérve megelevenednek előttünk Gloria Swanson valamikori filmjeinek kockái. Csodálatos szép volt ez az asszony akkoriban, nem csoda, hogy a világ leggazdagabb, legtekintélyesebb férfiai esedeztek kegyeiért. És most ennek az asszonynak, egy másik hisztérikus, klimatérikus asszony bőrében, végig kellett élnie mindezt! Nagy művészi bátorság és önfegyelem kellett hozzá. Mert ha egy fikív Norma Desmond személyében is, de ön maga felett kellett gúnyolódnia! Ez a tény és a film többi részlete mind, mind ordító vádbeszéd Hollywood kérelhetetlen valósága ellen!

George Cukor filmjében a Hollywoodról szóló igazságok már csak másodrendű szerepet kaptak, de a finálé-

jában annál erősebben, annál megrázóbban kerülnek előérbe. Előre kell bocsátanunk, hogy a film főszerepét Judy Garland játssza, aki a harmincas évek vége felé az amerikai film egyik legdélgetettebb, legnépszerűbb fiatal csillaga volt, s akit, miután k'nőtt a gyermek-sztár korából, Hollywood minden érzelmesség nélkül, egyszerűen félrelökött. Ez a film a ma már negyven körüli Judy vissza'érése, s noha hangja már küssé megkopott, noha tokáit és ráncait sem a kendőzés, sem a vigyázva konstruált világítás nem tudják eltakarni, — Judy mégis visszatért. Legalább egyszer még odaáll a reflektorok fényébe, legalább mégegyszer nagybetűkkel lesz kiírva a neve a világ minden mozijának homlokzatán, — mégha a világ csendes, részvevő szomorúsággal nézi is majd végig a kábítószerek és alkohol-mérgezte idegzetű asszony vergődését ebben a hatyúdál-izú filmben, amelyet ő maga pénzelt. De a film nem az ő drámáját mutatja be meséjében (noha a valóságban igen), hanem egy férfit, aki valamikor az amerikai film elsőszámú hőszerelemese volt, s aki megöregedett, iszik, féktelenkedik és nem látja, hogy csúszik lefelé, hogy fenyegetéskedése már nem v.r.us és »sikk«, hanem a züllés, a debacle szimptomája. Aztán, a Judynak szentelt sok és kinos revü⁴ jelenet után, jön a film legmegrázóbb jelenete: a postás csomagot hoz Judynak, aki időközben férjhezment a lecsúszott amorozóhoz és még mindig a karrier tetőpontján van... és a postás megkérdi az ajtót nyitó színésztől, hogy kicsoda?... James Mason játssza sok színnel ezt a lecsúszott sztár-figurát. Ránéz a postásra, és látja, hogy az nem tréfál. Ez az ember valóban nem ismeri már azt az arcot, amellyel valamikor plakátok és reklám-fotográfiák millióin elárasztották a világot. Ez az ember nem is emlékszik már rá! És ekkor megtörik benne az emberi méltóság utolsó szikrája is, porrá zúzódik a csillogó, hamis kristály és szilánkjai marják, tépik egész bensejét. Ivásnak adja magát, de mindannyian tudjuk és érezzük, hogy az alkohol csak egy fel-tételes megállóhely a biztos öngyilkossághoz vezető úton. És az is a film vége. Judy, mielőtt ezt a filmjét megvalósíthatta, két ízben kísérelt meg öngyilkosságot. Először méreggel, másodszor ere.t vágta fel. Idegintézetben volt évekig, és ma se visel ujjatlan ruhát, mert a felvágott erek sebe még nagyon látszik. Vajon mit érezhetett, amikor látta a film fináléját. James Ma-

son-t amint megy az Óceán hűvös vizének vigasztaló ölelésébe, a halálba?!...

A harmadik filmet egy eleddig névtelen televíziós rendező készítette, a Marty híres forgatókönyv-írójának kézírata alapján. A film egy vidéki lányról szól, akit »felfedez« egy filmes és magával visz Hollywoodba. A lánynak szépségén kívül nincs más adottsága a színésznői pályához. És mikor rájön, hogy első két filmje után már sem a producensek, sem a közönség számára nem érdekes többé, ivásnak és morfiumnak adja magát. Egész sor élektől kötött szerelmi kapcsolat után, a fásult és kiábrándult lány már egykori szerelmesének érzelmeiben se tud hinni, őt is eltaszítja magától, és végleg megindul a züllés útján. Így lesz az egykori istennőből — szemét. Paddy Chayefszky megengedhetette magának, hogy ilyen kíméletlenül lerántsa a lep-

let Hollywoodról, mert első perctől fogva nem is akart együttműködni a film-metropolis nagyjaival. A film kínos meglepetést keltett Amerikában és a brüsszeli film-világszemlén is, és ami a legérdekesebb: — éppen Hollywood csillagai támadták legélesebben, hogy »meghamisítja az életet«. Félnék-e ezek az emberek az igazságtól és önmaguk áltatására támadták-e ezt a filmet, vagy gazdáik titkos utasítására, — nehéz megállapítani. Minden esetben, ezek a filmek nem születtek véletlenül, és nem azért mutatják be Hollywoodot sötét színekben, mert igazolni akarják a nézők fantáziáját. Bizonyos, hogy az aránylag még mindig eléggé kendőzött igazságok mögött egy sokkal sötétebb, megrázóbb igazság rejtőzik, és ha itt-ott meg is mutatkozik Hollywood arca e filmek tükrében, ez még mindig a mesebeli boszorkány tükre, amely őt szépek hazudja.

KRÓNIKA

NYÁRI JÁTÉKOK DUBROVNIKBAN

Július elsején a szokásos ünnepi keretek között megkezdődtek az ez évi dubrovniki nyári játékok. Az idén rendezik meg kilencedszer ezt a nagy drámai fesztivált.

A megnyitó ünnepségei a régi Dubrovnik hangulatát idézték az öregfalú város utcáira és tereire. A kürtjelekre megjelentek a falakon az irodalmi és politikai nagyságok, évszázadokkal előtti öltözetekben, neves színészeink pedig a nagy dubrovniki költők verseiből szavaltak.

Az idei játékok külön érdekessége, hogy Marin Držić emlékének szentelik.

Az ünnepségekre meghívtak több kiemelkedő külföldi kultúrmunkást is, azonkívül az előadásokon föllép a központi amerikai balett-együttes és előreláthatólag a milánói Scala háromszáz tagja is.

JUGOSZLÁV MŰVÉSZET DÉL-AFRIKÁBAN

Napról napra nagyobbak a lehetőségek, hogy az egymástól távol élő népek megismerjék egymás művészetét. Ennek bizonyítéka a jugoszláv művészek Dél-Afrikában rendezett kiállítása is.

Az afrikai közönség és kritika először találkozik most közvetlenül a jugoszláv művészettel. 26 művész szerepel ezen a kiállításon 92 művel.

A kritikusok főleg művészetünk formai gazdagságát emelik ki: megtalálják az absztrakt művészetet, de ugyanúgy a realizmust, kubizmust és expresszionizmust is. Vannak pusztán dekoratív művészek, de olyanok is, akiknek művei mély emberi érzelmiséget sugároznak.

Az egyes művészek közül különösen melegen fogadták Riko Debenjak, Edo Murtić, Kosta Angeli-Radovani és Ankica Oprešnik művészetét.

Jövőre a délafrikai művészek rendeznek hazánkban kiállítást.

MEGHALT JUAN RAMON JIMENEZ

A spanyol föld nagy költője, az 1956. évi Nobel-díj nyertese 76 éves korában meghalt. A költő, aki szülőföldjéről, Andaluziáról írta legszebb dalait, messze hazájától, Portorikóban húnyta le a szemét. Több mint húsz éve, hogy Frankó uralomra jöttével elhagyta hazáját, Dél-Amerika államaiban keresve menedéket a fasiszta diktatúra elől. A halálhírt világszerte mély megrendüléssel vették tudomásul, hiszen költészetének nemes mondanivalóját mindenki magáénak érezhette. Első könyve 1900-ban jelent meg, s aztán 1910-ig évről évre újabb kötetek. Jimenez Madridban is egyedül érzi magát, távol a zajos, már forrongni kezdő élettől írogatja napfényel, virággal és gyengédséggel teli verseit. A polgárháború kezdetén elfogadja a portorikói meghívást, s a háború után sem tér vissza. Megfordul Kubában Washingtonban és Floridában, és végül letelepszik Portorikóban. Előadásokat tart, írogat a kubai, argentin és mexikói lapoknak, és rendezi mintegy ötven verseskönyvből álló irodalmi hagyatékát. Évtizedeken át hazájától távol élt, ő, aki olyan végtelen tűző költeményekben fejezte ki lángoló szeretetét Andalúzia iránt. A Nobel-díjat már egészen örege nyerte el, 1956-ban.

Felesége éppen akkor haldoklott, néhány nap múlva meg is halt, s a költő teljes magányba vonult. Amikor megkérdezték tőle, hogy húsz évi távollét után hiányzik-e neki Andalúzia, mély nosztalgiaival válaszolta: Úgy szeretnék visszatérni hazámba, de ez még lehetetlen.

Nem tért vissza soha. De versei megőrkítették a spanyol nép lelkületét, nyelvének örökszép zeneiségét, vérmérsékletének délies tüzet, s az andaluz tájnak a távolban sem felejtett szépségét.

FRANCIA MŰVÉSZETI DÍJAK

Három irodalmi díjat osztottak ki nemrég Franciaországban. Mindhárom díj nyertese komoly nevet jelent hazájában, olvasóink azonban még alig ismerhetik műveiket. A Nemzeti díjat egy nagy francia filozófus és drámaíró Gabriel Márcel kapta. Életműve az egzisztencializmushoz fűződik, Kirkegaard, Jaspers és Heidegger filozófiáját fejleszti tovább. Gabriel Márcel minden könyvével meglepetést keltett, művei számtalanszor megtagadták előbbi elveit, nem ismer dogmákat, szabadon fejleszti, viszi tovább újabb és újabb ismeretek felé a gondolat fonalát. Az irodalmi nagydíjat az Akadémia Jules Roy-nak ítélte oda, a regény díját pedig Henri Queffelec kapta. Királyság a tenger alatt című, sok kritikustól dicsért regényéért. Queffelec előtt ezt a díjat kapta többek között Pierré Benoit, Francis Carco, François Mauriac, stb.

LEFEBVRE TILTAKOZÁSA

Henri Lefebvre, a világ legnevesebb marxista filozófusainak egyike, akit nemrég egy évre kizártak a Francia Kommunista Pártból, és Claude Roy, a kommunista pártból szintén kizárt író, Párizsban a Szabadságvédő Bizottság június 24-i ülésén hosszabb beszédet mondott, s tiltakozott Nagy Imre és társainak kivégzése miatt, az algériai politikai gyilkosságok s általában a politikai gyilkosságok ellen, mindezt — és következményeit — a világ- és a francia munkásmozgalom szempontjából mérve fel és elemezve. A beszédek teljes szövegét a France Observateur közölte. A lapnak ezt a számát egyébként elkobozták.

ÁZSIA ÉS AFRIKA ÍROINAK TANÁCSKOZÁSA TASKENTBAN

A »Lityerturnaja Gazeta« június 7-i száma közli a taskenti írói találkozó előkészítő bizottságának közleményét és felhívását.

Az ázsiai írók 1956-ban, New-Delhi-ben tartott tanácskozásán a Szovjet Szövetség keleti és középázsiai köztársaságainak küldöttsége azt az előterjesztést tette, hogy az ázsiai írók második tanácskozását 1958-ban, Taskent-ban tartsák meg. Kifejezésre jutott még akkor az az óhaj is, hogy az afrikai országok íróinak is tegyék lehetővé a részvételt ezen az újabb találkozón. Ezzel kapcsolatban a kezdeményezők azt javasolták továbbá, hogy Ázsia és Afrika íróinak az értekezlete 1958 október elsejétől ötödikéig tartson.

Ez év június másodikától negyedikéig Moszkvában előzetes megbeszélést tartottak néhány ázsiai és afrikai állam íróinak a képviselői. A megbeszélésen India, Kína, az Egyesült Államok, a Szovjet Szövetség és Japán képviselői vettek részt.

A taskenti író-találkozó napirendjébe a következő témákat javasolták: az irodalom fejlődése Ázsia és Afrika különféle államaiban; Kelet és Nyugat kulturális kapcsolatai; a nemzetközi feszültség és hatása az írókra; a gyermekirodalom és nevelő hatásának jelentősége; a nők közreműködése az irodalomban; a drámairodalom fejlődése az ázsiai és afrikai államokban; a rádió, mozi és színház kapcsolatai az irodalommal; a baráti kapcsolatok elmélyítése az ázsiai és afrikai írók között.

Az előkészítő bizottság kiáltványában felkéri a következő államok íróit, hogy jelöljék ki képviselőiket a taskenti találkozóra: Algéria, Afganisztán, Burma, Ghana, India, Indonézia, Irán, Kamerun, Kína, Mongólia, Nigéria, Egyesült Arab Államok, Pakisztán, Szovjet Szövetség, Tajland, Tunisz, Törökország, Ceylon, Délafrikai Unió és Japán.

A taskenti írói találkozó előkészítő bizottsága Ázsia és Afrika íróihoz intézett felhívásában többek között a következőket mondja: Miként a delhi találkozó esetében, a tanácskozás kezdeményezői ezúttal sem kívánják megfosztani bármely állam íróit attól a lehetőségtől, hogy részt vehessenek a megbeszéléseken. Ennek megfelelően, megfigyelői minőségben, meghívják Európa, Amerika és Ausztrália íróit is.

KÖZPONTI PÁRTHATÁROZAT HÁROM SZOVJET OPERÁNAK EGY KORÁBBI, TÉVES ÉRTÉKELÉSÉRŐL

A Szovjet Szövetség KP-jának Központi Bizottsága 1958. május 28-án határozatot hozott három szovjet opera (V. Muradeli: »Nagy barátság«, K. Danykevics: »Bogdán Hmelynickij«, G. Zsukovszkij: »Teljes szívből«) tíz évvel ezelőtti értékelésében történt hibák kijavításáról. A központi párt-határozat rámutat arra, hogy a Központi Bizottság 1948. február 10-én hozott határozatának V. Muradeli operájáról egészében véve alapvető szerepe volt a szovjet zenei tapasztalat kifejlődésében, de egyes bennefoglalt értékelések tévesek és bizonyíték nélkül valók voltak. Muradeli operájának hibái nem szolgálhattak alapul arra, hogy ezt az operát a zenei formalizmus példájaként említsék. A másik két opera egyoldalú, hibás bírálatában J. V. Sztalin szubjektív ítéleteinek is szerepet tulajdonít a tíz év utáni, helyreigazító határozat, de megjegyzi, hogy Sztalinra eme szubjektív ítéleteinek kialakításában hatással voltak Molotov, Maljenkov és Bérija.

A »Litjeraturnaja Gazeta« (Irodalmi Újság) június 10-i száma közli az új párt-határozatot, és helyet ad néhány zeneszerző és művész nyilatkozatának is, akik egy-egy nagy helyesléssel fogadják a Központi Bizottság új határozatát.

(f)

BÍRÁLIÁK A „NÉPI” ÍRÓKAT MAGYARORSZÁGON

A Budapesten megjelenő Társadalmi Szemle, a Magyar Szocialista Munkáspárt elméleti és politikai folyóirata júniusi számában a »népi« írókról címmel közli az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalását.

A cikk vázolja a népi írók mozgalmának útját, megszületésétől, a 20-as évektől napjainkig. Rámutat ideológiájuk gyökerére, bizonygatja a »harmadik út« ideológiájának romantikus voltát, elmondja, hogy — nézetük szerint — mikor és hogyan játszott pozitív vagy negatív szerepet a »népiek« mozgalma. Felmér: tehát Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Szabó Pál, Kodolányi János, Féja Géza, Sinka István, Kovács Imre, Erdei Ferenc, Darvas József, Erdélyi József, Tamási Áron, Szabó Zoltán — hogy csak az ismertebbeket említsük — munkásságának politikai jelentőségét.

A cikk elmondja, hogy a »népi« mozgalom marxista értékelése eddig lényegében Révai József 1938-ban írott könyvére támaszkodott, és súlyos hibának tartja, hogy nem elemezték a »népiek« útját 1938-tól napjainkig, sőt megemlíti, hogy: »a fordulat éve után sem szellemileg győztük le a „népieket”, hanem adminisztratív úton szüntettük meg folyóiratukat, a Választ, s így eszméik, nézeteik tovább éltek és hatottak a felszín alatt«. A cikk írói megjegyzi, hogy a »népi« írókkal »folytatott vita elsősorban eszmei-politikai, s nem szépirodalmi természetű«, s azt is elmondja a népi írókról, hogy »a párt és a kormány nagyrabecstüli

írói tehetségüket, népünk közkincsének tekinti legjobb alkotásait; iskolai nevelésünkben, kulturális munkánkban, irodalmi közvéleményünk formálásában továbbra is ott a helye ezeknek a könyveknek, színpadjainkon darabjaiknak. Személyüket nagy megbecsülésben, írói rangjuknak megfelelő értékelésben részesíti, alkotó munkájuk zavartalanságához minden segítséget megad».

Megállapítja, hogy a népi írók többségére napjainkban is nézetük fenntartása jellemző, ezért elmondja, hogy »... a továbblépés előfeltétele: az önvizsgálat, a hibás nézetek megtagadása. Csak így kerülhetik el, hogy magukra maradjanak, hogy elszigetelődjenek a történelem, a haladás igazi erőitől».

A vita indítékaira érdekesen világítanak rá az írás zárószorai: »... a párt és az állam nem érthet egyet azzal, hogy mint politikai tömörülés vagy irodalmi csoportosulás szervezkedjenek; viszont hangsúlyozni kívánja: azt szeretné elérni, hogy a volt »népi« írók mint egyének, mint közéleti és irodalmi személyiségek, minél hathatósabban vegyenek részt a népi demokrácia építőmunkájában».

EGY KARÉJ A NAPBÓL

A „bősz angolok” elnevezésű írói csoportról már olvashattak olvasóink. Tagjai ugyan tiltakoznak a csoportosítás és elnevezés ellen, de úgy látszik, az irodalmi közvélemény már csak így tartja számon őket.

Eddig főleg John Osborne nevééről és drámáinak sikeréről vált világszerte ismertté ez a csoport. Tagjai között azonban vannak filmesek, regényírók és esztéták is. A külföldi művészeti lapokból olvassuk, hogy egy tagjának a fiatal John Brainnek Egy karéj a nappból című regénye méltán megérdemli, hogy ne csak az angol olvasó ismerje.

John Brain ebben a regényében egy fiatalember életét írja le, aki az író nemzedékhez tartozik, s életét éppen a legkritikusabb években ketté törte a háború. John Lampton húsz éves, amikor kitör a háború. Hogy igazodnak el a háború után ezek a fiatalok, hogyan tudnak és hogyan nem tudnak beleilleszkedni a békés életbe? — ez a kérdés hatja át ezt a regényt.

Amikor John Brain hőse munkába áll, amikor megnyílik előtte a pálya, egyszerre fölébrednek benne az ambíciók is. Fellengzős álmoktól kergetve úgy érzi, neki is joga van a francia Riviérához, bronzsínűre égett nőihez... Nem is tartja vissza magát. Ezzel kezdődnek aztán a bonyodalmak. A riviérai kalandok mellett sem lesz azonban — mint a külföldi lapok írják — egyszerű szerelmi történeté ez a regény, nem egy embernek, hanem egy társadalomnak a drámája.

A SZILÁRD ESZMEISÉG ÉRDEKÉBEN

A Rude Pravo július 3-i számában hírül adja, hogy elégtelen azzal a liberalizmussal, mely a művészet terén tapasztalható Csehszlovákiában. A folyóiratoknak szemére veti, hogy eszmeileg gyanús cikkeket közölnek; a művészetek különféle szervezeteinek, egyesületeinek, szövetségeinek, hogy megkerülik a szocialista művészet égető problémáit; a képzőművészeket azzal vádolja, hogy munkájukban anarchia nyilvánul meg; a színházak és kiadóvállalatoknak munkájában pedig a kellő magas fokú eszmeiséget hiányolja. Mint mondja, a marxista kritika nem tölti be azt a szerepet, melyre hivatott.

Különösen a fiatal művészek és a kritikusok egy részét marasztalja el azért, mert — szerinte — revizionista irányzatok hatása alá kerültek, innen aztán a pesszimizmus, naturalizmus, formalizmus művekben. A kizárólagosságot és a szubjektívizmust propagálják — írja a lap —, és jeleniknek olyan nézetek is, melyek lebecsülik a realista művészetet, és semmibe veszik a párt kultúrpolitikáját, igazi művészetként pedig a hanyatló burzsoázia modernizmusát utánzó alkotásokat propagálják. Csak a nézetek és jelenségek, a lap szerint, zavart keltettek a fiatal művészek körében.

A lap természetesen szükségesnek tartja, hogy ezeket a károsnak tekintett jelenségeket mielőbb kiküszöböljék. A kiutat abban véli, hogy »a művészek szilárd eszmei alapon egyesüljenek«, hogy »a párt köré tömörüljenek«, hogy »elszántan küzdjenek az idegen eszmei befolyás ellen, mely zavart kelt a fiatal művészek körében«. A lap úgy véli, ez elegendő ahhoz, hogy megteremtse Csehszlovákiában a »kulturális forradalom« legfontosabb feltételeinek egyikét.

POESIE 58

Úgy látszik, Franciaországban is aggasztóan csökken a költészet kedvelőinek tábora. A költők száma növekszik, közönségük pedig napról napra fogy.

Ez indíthatta a Les Nouvelles Littéraires szerkesztőségét arra, hogy ankétot indítson a költők között. Jacques Preverten és Paul Geraldyn kívül miért nem tudják a francia költők meghódítani a közönség szélesebb rétegeit? A szerkesztőség reméli, hogy a válaszokból reális képét kapja majd a francia költészet mai állásának. Az első megkérdezett: Blaise Cendrars, mintha a költészet elzárkózottságában látná a hibát. Azt mondja: Négy fal közé zárva szenvedek, mint a rab. Pedig a költészet nem az irodában van, hanem kinn az utcán, a világban! André Salmon mintha bizakodna: Közönségünk, igaz, nem éppen népes, de nagyon hű. A költői estek megtöltik a termeket. Szinte azt hinné az ember, hogy a költészet valami titkos úton terjed...

Mindez persze nem vigasztalja meg a kiadókat, nekik nem az olvasó, hanem a vevőközönség hiánya fáj.

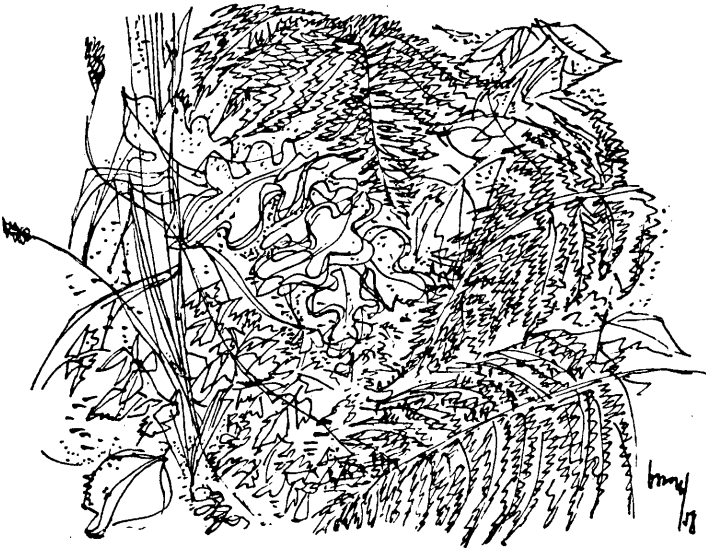
Erdekes cikk jelent meg egy francia újságban Pearl Buck megújhódásáról. Közismert dolog ugyanis, hogy a nagy író nő eddig csak kínai tárgyú könyveket írt. — Van már néhány éve, hogy azzal az idegen és fojtó érzéssel ébredtem, hogy nem vagyok többé szabad. Mintha egy kagylóba zárkóztam volna — mondja az író nő, — s cikkében aztán napvilágot lát a határozat is: — ...hamarosan csak az amerikaiakról fogok írni.

Azsia Pearl Buckja tehát most Amerika felé fordult. Pearl Buck neve azonban tovább is Ázsiáé marad. Az író nő ugyanis most álnevet vesz föl, ezután John Sedges nev alatt jelennek meg írásai.

Az említett cikkben már ismerteti John Sedges első nagy regényét. Címe: A nagy kaland, cselekménye valahol Kansasban játszódik.

Az olvasók kíváncsian várják, vajon a témán és néven kívül változik-e valamelyest az író nő stílusa is.

Mintha maga a szerző is érezné ezt, írása végén megjegyzi: Olvasóim bizonyosan bírálják majd, de én remélem, új könyveim tetszeni fognak nekik, és szórakoztatják majd őket. Mi más okból is írának könyvet?

TARTALOMMUTATÓ

Saffer Pál / Harckokat énekeljétek — — — — —	527
Gál László versei — — — — —	530
Albert Camus / A némák — — — — —	532
Fehér Ferenc versei — — — — —	540
Branko Ćopić / Keserű méz — — — — —	545
Majtényi Mihály / Chateau Guillard — — — — —	549
Pap József versei — — — — —	554
Németh P. István / Vasárnap nehéz egyedül lenni — — —	556
Burány Nándor / Ember lehet — — — — —	560
Kopeczky László karcolatai — — — — —	562
Jure Kaštelan versei — — — — —	568
Major Nándor / Csendes délutánok — — — — —	571
Huszár Zoltán versei — — — — —	582
Sáfrány Imre / Bársonyos őszi éjszaka volt — — — — —	585
Almási Tivadar versei — — — — —	589
Vasa Popović / Kisvárosi temetések — — — — —	591
Dóró Sándor versei — — — — —	595
Pap József / Hangulatidézés egy gondolatért — — — — —	597
Ács Károly / Kép és hang a mai költészetben — — — — —	601
Fehér Ferenc / Az ismeretlen útitárs vallomásai — — —	608
V. L. / Revizionista cikk — — — — —	614
Lányi István / A vajdasági színjátszás néhány problémájáról	617
B. Szabó György / Dolinar — — — — —	621
Bori Imre / Egy lélek drámája kilenc színdarabban — —	625
Bori Imre / Emlékezések, két könyvben — — — — —	631
Sárosi Károly / Kabátos ember a taryavilágban — — —	634
Burány Nándor / Nálad az ezer kevesebb az egynél — —	636
Lányi István / Hollywood — önnön tükrében — — —	638
B. Szabó György szövegrajzait az 545, 548, 573, 576, 579, 581 oldalon,	

Sáfrány Imre szövegrajzait az 562, 564, 566, 567 oldalon,
 B. Szabó György rajzait az 529, 530, 539, 544, 561, 594, 600, 613,
 616, 624, 630, 633, 637 oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1953. JUL.-AUG. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ES KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓORAK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETESI DIJ: EGY EVRE 500. FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50 DINÁR. — KESZULT A FORUM NYOMDAJÁBAN NOVISZADON

tudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t